

FAMILIARIS CONSORTIO

II. JÁNOS PÁL PÁPA
APOSTOLI BUZDÍTÁSA

AZ EGÉSZ KATOLIKUS EGYHÁZ
PÜSPÖKEIHEZ PAPJAIHOZ ÉS HÍVEIHEZ
A KERESZTÉNY CSALÁD FELADATAIRÓL
A MAI VILÁGBAN

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT
AZ APOSTOLI SZENTSZÉK KÖNYVKIADÓJA
BUDAPEST 1982

A HIVATALOS LATIN SZÖVEGBŐL FORDÍTOTTA
DR. DIÓS ISTVÁN

LEKTORÁLTA:
DR. GONDA IMRE

ISBN 963 360 1193 összkiadás
ISBN 963 360 1835 V. kötet

A fordító bevezető megegyzése:

A fordítás alapjául a L'Osservatore Romano 1981. december 16-i számában közölt latin szöveg szolgált. Néhány helyen az olasz fordítást vettük figyelembe. Az előszót a L'Osservatore ugyanezen számában Jozef Tomkotól, a Püspöki Szinodus titkárától megjelent kísérő sorokból állítottuk össze.

A jegyzetekben a II. Vatikáni Zsinat okmányaira latin címük és pontbeosztásuk szerint hivatkozunk.

A sokat idézett VI. Püspöki Szinodusról a Magyar Kurir 1980. októberi számaiban is olvashatunk.

TARTALOMJEGYZÉK

Előszó

BEVEZETÉS

1. Az Egyház a család szolgálatában
2. Az 1980-as Szinodus, mint az előző szinodusok munkájának folytatója
3. A házasság és a család drága kincse

ELSŐ RÉSZ: A CSALÁD FÉNY- ÉS ÁRNYOLDALAI KORUNKBAN

4. A helyzetismeret szükségessége
5. Az evangéliumi értékelés
6. A család helyzete a mai világban
7. A jelenlegi helyzet hatása a hívők lelkiismeretére
8. Korunknak bölcsességre van szüksége
9. Fokozatosság és megtérés
10. Beépülés a kultúrába

MÁSODIK RÉSZ: ISTEN TERVE A CSALÁDRÓL ÉS A HÁZASSÁGRÓL

11. Az ember Istennek, a Szeretetnek képmása
12. A házasság: az Isten és az ember közötti szövetség képe
13. Jézus Krisztus és a házasság szentsége
14. A gyermekek a házasság legdrágább ajándékai
15. A család mint személyes közösség
16. A házasság és a szüzesség

HARMADIK RÉSZ: A KERESZTÉNY CSALÁD FELADATAI

17. Család, légy, ami vagy!

I. EGY SZEMÉLYES KÖZÖSSÉG KIALAKÍTÁSA

18. A közösség kezdete és ereje a szeretet
19. A házastársi közösség oszthatatlan egysége
20. Fölbonthatatlan közösség
21. A család tágabbkörű közössége
22. A nő jogai és kötelességei
23. A nő és a társadalom
24. A nő méltóságának sérelmei
25. A férfi mint férj és apa
26. A gyermek jogai
27. Az öregek a családban

II. AZ ÉLET SZOLGÁLATA

- A) Az élet továbbadása
28. A teremtő Isten szeretetének munkatársai
29. Az Egyház mindig régi és mindig új tanítása és törvénye
30. Az Egyház az élet oldalán áll
31. Isten tervének egyre inkább meg kell valósulnia
32. Az ember és hivatásának egységes szemlélete

33. Az Egyház a nehéz helyzetben levő házastársak Tanítója és anyja (Magistra et Mater)
34. A házastársak erkölcsi útja
35. A házastársaknak meggyőződésre és konkrét segítségre van szükségük

B) A nevelés

36. A szülők nevelői joga és kötelessége
37. Az emberi élet lényeges értékeire irányuló nevelés
38. A szülők nevelői küldetése és a házasság szentsége
39. Az Egyház első megtapasztalása
40. Kapcsolat más nevelő tényezőkkel
41. Sokszoros szolgálat az élet javára

III. RÉSZESÉDÉS A TÁRSADALOM FEJLŐDÉSÉBEN

42. A család a társadalom első és eleven sejtje
43. A családi élet mint a közösség és a részesedés megtapasztalása
44. A család társadalmi feladata
45. A társadalom a család szolgálatában
46. A család jogai
47. A keresztény család felelőssége és kegyelme
48. Egy új nemzetközi rend érdekében

IV. RÉSZESÉDÉS AZ EGYHÁZ ÉLETÉBEN ÉS KÜLDETÉSÉBEN

49. A család az Egyház misztériumában
50. Egy sajátosan és eredeti módon egyházi feladat

A) A keresztény család: hívő és evangelizáló közösség

51. A hit: Isten családra vonatkozó tervének fölfedezése és csodálata
52. A keresztény család evangelizációs szolgálata
53. Egyházi szolgálat
54. Az Evangéliumot hirdetni kell minden teremtménynek

B) A keresztény család: Istennel dialógusban levő közösség

55. Az Egyház családi szentélye
56. A házasság: a kölcsönös megszentelés szentsége és kultikus cselekmény
57. A házasság és az Eucharisztia
58. A megtérés és kiengesztelődés szentsége: a gyónás
59. A családi imádság
60. Az imádság nevelői
61. Liturgikus és magánimádság
62. Imádság és élet

C) A keresztény család: az ember szolgálatában álló közösség

63. A szeretet új parancsa
64. Minden testvérben föl kell fedezni Isten képmását

NEGYEDIK RÉSZ: A CSALÁDI PASZTORÁCIÓ IDŐSZAKAI, FORMÁI, MUNKÁSAI ÉS NEHÉZ ESETEI

I. A CSALÁDI PASZTORÁCIÓ IDŐSZAKAI

65. Az Egyház végig kíséri útján a keresztyény családot
66. A házassági előkészület
67. Az esküvő
68. Megkeresztelt, de nem hívő jegyesek evangelizációja és házasságkötése
69. A házasság megkötése utáni pasztoráció

II. A CSALÁDI PASZTORÁCIÓ FORMÁI

70. Az egyházi közösség és konkrétan a plébánia
71. A család
72. Egyesületek a családok érdekében

III. A CSALÁDI PASZTORÁCIÓ MUNKÁISAI

73. A püspökök és a papok
74. A szerzetesek és szerzetesnők
75. Szakértő világi hívők
76. A tömegtájékoztatás

IV. A CSALÁD PASZTORÁCIÓJA NEHÉZ ESETEKBEN

77. Rendkívüli körülmények
78. A vegyesházasságok
79. Lelkipásztori eljárás néhány rendellenes esetben
80. A próbaházasság
81. A szabad szerelem
82. Katolikus hívők csak polgári házasságban
83. Elvált, de újra nem házasodott házastársak
84. Elvált és újra megházasodott emberek
85. Akik család nélkül élnek

86. BEFEJEZÉS

Jegyzetek

ELŐSZÓ

Az elmúlt 50 évben elhangzottak olyan jövendölések, melyek szerint a családnak el kell tűnnie. 1927-ben a pszichológus John Wilson a házasság jelenségeit elemezve úgy jövendölt, hogy az 1977-re kipusztul. 1947-ben a szociológus C. C. Zimmerman arra a következtetésre jutott, hogy a családnak át kell adnia a helyét más együttélési formáknak, illetve vissza kell térnie ősi hagyományos formájához. Még 1971-ben David Cooper kiadott Angliában egy könyvet ezzel a címmel: "A család halála". Érdekesen egybeesett ez azzal a teológiatörténeti időszakkal, amikor széles körben vitatták az "Isten halála teológiáját". Akkor többen úgy ítélték, hogy Isten halálával a családnak is meg kell halnia. Ezzel szemben megállapítható, hogy csupán ezek a "teológiák" haltak meg. Isten él a népek hitében is.

És a család? Néhány esztendeje megnövekedett érdeklődést láthatunk e legrégebb emberi intézmény és közösség iránt, mely ellent tudott állni a különböző kultúrák és civilizációk hanyatlásának. A VI. Püspöki Szinodus témája is ez volt: "A keresztyény család feladatai a mai világban". II. János Pál pápa azt akarta, hogy e mindenkit elevenen érintő témával

foglalkozzék a Szinodus. Az előkészítő időszakban a helyi egyházak vitatták meg, majd 1980. szeptember 26-tól október 25-ig a világegyház több mint 200 püspöke vizsgálta a család kérdéseit 11 szakértő és 43 "megfigyelő" (házasok, nevelők, orvosok) segítségével. A különféle kontinensek, kultúrák, fajok, helyzetek és modellek képviselői a Szinoduson a Krisztusba vetett hit világosságával gazdag anyagot tártak föl és "javaslataikat" 43 pontban foglalták össze. A Szinodus atyái az ülésszak végeztével üzenetet intéztek a családokhoz, valamint átadtak a pápának néhány fontosabb javaslatot és egyöntetűen kérték, hogy "arra alkalmas időben készítsen az egyetemes Egyház számára a család feladataival foglalkozó dokumentumot".

13 hónappal a Szinodus lezárása és 3 hónappal a *Laborem exercens* enciklika közzététele után -- az 1981 májusában történt merénylet és annak következményei ellenére -- a pápa eleget tett a Szinodus atyái kérésének és átadott az Egyháznak egy buzdítást, mely részben a Szinodus gyűrűlcseés megkoronázása, részben "Péter szolgálatának különleges megvalósítása". Olyan dokumentum ez, amely egyidejűleg a kollegialitás és a primátus jelentős megnyilatkozása.

A "Familiaris consortio" kezdetű pápai buzdítás ugyanis a Szinodus eredményeinek rendszerezett szintézise. E dokumentum a II. Vatikáni Zsinat, illetve az evangelizációról (1974) és a Katekizisről (1977) tárgyaló szinodusok egyenes folytatása. De természetesen elsősorban a legutóbbi, az 1980-as Szinodus anyaga dominál benne.

Az egyes fejezetekben állandó hivatkozásokat találunk a Szinodus anyagára. Nyilvánvaló, hogy a Szentatya a "javaslatokat" akarja megvalósítani, s olykor -- eddig szokatlan módon -- még a szövegeket is idézi. A dokumentum szerkezete és módszere szintén követi a szinodusi atyák javaslatait, s rendszeresen kifejt olyan témákat, melyeket ők csak érintettek vagy vázoltak.

Buzdításában a Szentatya gyakorlati javaslatokat tesz egy "Családi Joggyűjtemény" (ezt a Szentszéknek kell majd elkészítenie) és két direktórium: a "Családi Pasztoráció" és a "Családi Katekizmus" (ezeket a Püspöki Konferenciáknak kell megszerkeszteniük) összeállítására. Végül a Családdal foglalkozó Pápai Tanácsra bízta a szinodusi javaslatok kiértékelését.

Hogy a Szentatya mennyire szívén viseli a Szinodus javaslatainak megvalósítását -- nemcsak ezekben a napokban, hanem távlati terveiben is --, azt két jelentős lépés tanúsítja: lelkipásztori szinten az említett Pápai Tanács újjászervezése és megerősítése, kulturális szinten pedig a Lateráni Egyetem mellett létesített Családdal foglalkozó Pápai Intézet.

Ma, amikor különböző ideológiák és szociológiák még mindig a "család haláláról" beszélnek és pótlásának módját keresik, az Egyház leghivatalosabb hangjával, a Pápa szavával, melyben a Szinodus szava visszhangzik, kifejezi a családba vetett reményét: "Az emberiség jövője a család által valósul meg".

A pápa buzdítása mélységesen evangéliumi és emberi beszéd. Ezért váltogatja benne egymást az Evangélium és az emberiség, s ezért szól az egész katolikus Egyházhoz és minden jóakarató emberhez, új lendületet adva a család alapvető küldetésének megvalósításához e felhívásával: Család, légy az, ami Isten tervei szerint vagy!

BEVEZETÉS

1. AZ EGYHÁZ A CSALÁD SZOLGÁLATÁBAN

A családi közösséget korunkban minden más intézménynél jobban körülveszik a társadalom és az emberi kultúra sokféle, mélyreható és gyors változásai. Mindezen körülmények ellenére sok család hűséges marad azokhoz az értékekhez, amelyek a család intézményének alapját alkotják. Mások ellenben elbizonytalanodtak; tanácstalanok kötelező feladataikkal szemben, s kételkednek vagy teljesen tudatlanok a házastársi és családi élet igazságának és végső tartalmának ügyében. Ismét mások az igazságtalan körülmények hatása alatt nem tudják megvédeni alapvető jogaikat. Az Egyház tudatában van annak, hogy a házasság és a család az emberi nem legdrágább értékeinek egyike, ezért üzenetét és segítséget mindenkire el akarja juttatni. Azokhoz is, akik már fölismerték a házasság és a család erejét és értékét, ezért hűségben akarnak élni, de azokhoz is, akik félve s bizonytalankodva keresik az igazságot; s végül azokhoz is, akik különféle akadályok miatt nem képesek valóra váltani családra vonatkozó elhatározásukat. Az késznek mutatkozik az Egyház arra, hogy -- az első csoportba tartozókat erősítve, a második tagjait tanítva, s a többieket oltalmazva -- szolgálatára legyen mindazoknak, akik gondjuknak tekintik a házasság és a család sorsát.[1] Leginkább pedig az ifjak felé fordul az Egyház, akik házasságkötés és családalapítás előtt állnak. Azzal a szándékkal beszél hozzájuk, hogy új távlatokat nyisson előttük és segítséget nyújtson abban, hogy a szerelemre és az élet szolgálatára szóló hivatás nagyságát és szépségét fölfedezhessék.

2. AZ 1980-AS SZINODUS, MINT AZ ELŐZŐ SZINODUSOK MUNKÁJÁNAK FOLYTATÓJA

A legújabb Püspöki Szinodus, amely 1980. szeptember 26-tól október 25-ig ülésezett Rómában, bizonyossága volt annak, hogy az Egyház milyen nagy gonddal törődik a családdal. E Szinodus egyenes folytatása volt két ilyen jellegű korábbi kongresszusnak:[2] a keresztény család ugyanis az az elsődleges közösség, amelynek feladata, hogy a felnövekvő embereknek hirdesse az Evangéliumot, és a bontakozó személyt a neveléssel és a katekézissel elvezesse a teljes emberi és keresztény érettségre. A legutóbbi Szinodus -- szellemében és gondolataiban - - kapcsolatban áll azokkal a Szinodusokkal is, amelyek a szolgálati papsággal és az igazságosság kérdésével foglalkoztak. A családnak ugyanis, mint nevelő közösségnek, segítenie kell az embert abban, hogy fölismerje a maga hivatását és elfogadja azt a feladatát, amely a nagyobb igazságosság szolgálatára szólítja; s kezdettől fogva olyan személyes kapcsolatok által kell nevelnie, melyeket az igazságosság és szeretet hat át. A Szinodus atyái az ülés befejezése után átnyújtottak nekünk egy bőséges jegyzéket javaslataikról, melyben összefoglalták tárgyalásaik gyümölcsét. Több napon át intenzíven foglalkoztak a témával és egyöntetűen kértek minket arra, hogy az emberiség színe előtt adjunk hangot az Egyház családdalkapcsolatos égető gondjának, s adjunk megfelelő szabályokat melyek szerint az emberi és egyházi élet ezen elsődleges területén a lelkipásztori szolgálat megújulhat. Jelen Apostoli Buzdításunkkal e kérésnek teszünk eleget, s ezzel valóra

váltjuk a ránk bízott apostoli szolgálatot. Ezúton is kifejezzük köszönetünket a Szinodus tagjainak, hogy tudásukat és tapasztalataikat javaslatok formájában átadták nekünk. A kapott anyagot egy bizottságnak adtuk tovább, azzal az utasítással, hogy gondosan tanulmányozzák, és a benne levő gazdag tartalmat minden szempontból értékeljék.

3. A HÁZASSÁG ÉS A CSALÁD DRÁGA KINCSE

Az Egyház a hit világosságában, mellyel a család és a házasság drága kincseit, s ezek gazdag tartalmát megismeri, ismét arra érez indítást, hogy az Evangéliumot, azaz a "jó hírt" minden különbségtétel nélkül mindenkihez elvigye; elsősorban azonban azokhoz, akik a házasságra hivatottak és házasságra készülnek, továbbá a földkerekségen élő összes házaspárokhoz és szülőkhöz. Az Egyház mélységesen meg van győződve arról, hogy csak az Evangélium elfogadása által válhat valóra mindaz, amit az ember a házasságtól és a családtól méltán remél. A házasság és a család, amelyet Isten magában a teremtésben alapított,[3] természete szerint arra irányul, hogy Krisztusban teljesebben be:[4] rászorul Krisztus kegyelmére,[5] hogy kigyógyuljon a bűn sebeiből, és visszataláljon a "kezdetéhez",[6] azaz az isteni terv teljes megismeréséhez és maradéktalan megvalósításához. A történelem jelen szakaszában, amikor a családra oly sok torzító és megsemmisíteni erő támad, az Egyház, tudván, hogy a társadalom, valamint önmaga épsége és egészsége szorosan összefügg a család állapotával,[7] sürgetőbb és égetőbb feladatának tekinti, hogy mindenkinek hirdesse Isten tervét a házasságról és a családról; védelmezze e terv eredeti gazdagságát és emberi, illetve keresztyén fejlődését, s így hozzájáruljon a társadalom és Isten Népe megújulásához.

ELSŐ RÉSZ

A CSALÁD FÉNY ÉS ÁRNYOLDALAI KORUNKBAN

4. A HELYZETISMERET SZÜKSÉGESSÉGE

Mivel Istennek a házasságra és családra vonatkozó terve a férfit és a nőt az élet mindennapos dolgai, meghatározott társadalmi és kulturális körülményei közé állította, az Egyháznak, hogy szolgálatát beteljesíthesse, törekednie kell e körülmények megismerésére, melyek között a házasság és a család korunkban él.[8] Ezt az ismeretet az Evangélium követése szükségszerűen megköveteli. Az Egyháznak ugyanis a mai családokhoz kell eljuttatnia Jézus Krisztus evangéliumát, amely változatlan és mindig új; családokhoz, melyek a mai világ körülményei között kapják a meghívást, hogy elfogadva Isten rájuk vonatkozó tervét, igazítsák hozzá életüket. A történelmi eseményekben a Szentlélek késztetéseit s indításait fedezhetjük föl: ezért az Egyház mélyebben képes látni a család és a házasság kimeríthetetlen misztériumát azokból a körülményekből, kérdésekből és félelmekből, valamint várakozásokból, melyeket korunk ifjúságában, házaspárjaiban és szülőiben tapasztal.[9] Ehhez még valamit hozzá kell tennünk, ami korunkban különleges jelentőséggel bír. Ma

ugyanis gyakran kínálnak föl olyan csábító képeket és megoldásokat -- a házastársi-családi élet súlyos kérdéseinek megoldását őszinte szívvel kereső férfinak és nőnek --, amelyek az igazságot is, és az emberi személy méltóságát is különféle módokon sértik. Ezeket gyakran a hatásos, széles körben elterjedt tömegkommunikációs eszközök segítségével terjesztik, amelyek az ember szabadságát és tárgyilagos ítéletalkotását komoly veszélybe sodorják. E veszedelemről már sokan tudnak, és síkra is szállnak az igazság érdekében. Az Egyház, amely birtokában van az evangéliumi ítéletalkotás képességének, csatlakozik hozzájuk, mert szolgálatának tekinti, hogy minden egyes férfi és nő méltóságát, szabadságát és igazságát oltalmazza.

5. AZ EVANGÉLIUMI ÉRTÉKEKELÉS

Az Egyház az Evangélium alapján alkotott ítéletét úgy kínálja föl, mint irányítást a család és a házasság védelme, igazsága és méltósága érdekében. Ez az irányítás hit-érzék[10] dolga is, mellyel a Szentlélek az összes hívőket megajándékozta,[11] éppen ezért az egész Egyház műve. Az Egyház tagjai ugyanis -- a kinek-kinek feladataival és felelősségével arányos ajándékok és karizmák birtokában -- együttműködnek Isten Igéje mélyebb megértése és megvalósítása érdekében. Az Egyház tehát a maga evangéliumi ítéletét nem csupán a Pásztorok révén bozza meg, akik Krisztus nevében és hatalmával tanítanak, hanem a laikusok által is: "(Akikről Krisztus) elrendelte, hogy ők is tanúi legyenek, és őket is felruházta a hit érzékével és a beszéd adományával, hogy így nyilvánuljon meg az Evangélium ereje a mindennapi életben, a családban és a társadalomban"[12]. Így tehát különleges hivatásuknak megfelelően a laikusoknak is kötelességük, hogy Krisztus világosságával értelmezzék e világ történetét, amennyiben arra hivatottak, hogy megvilágítsák és elrendezzék a földi dolgokat a Teremtő és Megváltó Isten terve szerint. Mindazonáltal a "hit természetfölötti érzéke"[13] nem csupán és nem szükségszerűen a hívők közvéleményében áll. Az Egyház ugyanis Krisztust követvén az igazságot keresi, amely nem esik mindig egybe az emberek nagyobb részének véleményével. Az Egyház a lelkiismerethez és nem a hatalmasokhoz hajtja a fülét, és ebben a dologban a szegényeket és a megvetetteket védi. Nagyra értékeli a szociológiai kutatásokat és statisztikai eredményeket, ha fölhasználhatók arra, hogy általuk jobban átláthassa a kor történelmi feltételeit, melyek közepette lekipásztori tevékenységét folytatnia kell, s hogy az igazságot jobban megismerje: azonban az ilyen kutatások önmagukban nem tekinthetők mindjárt a hitérzék hírnökeinek. Mivel az apostoli szolgálatnak gondja kell legyen arra, hogy az Egyház kitarson és egyre inkább elmélyedjen Krisztus igazságában, ezért a Pásztoroknak fejleszteniük kell a hitérzéküket, s hiteles megnyilvánulási módjait tekintéllyel kell mérlegelniük és megítélniük, hogy így a hívőket az evangéliumi igazság érettebb megértésére vezessék.[14]

A keresztény házastársak és szülők pótolhatatlan módon hozzájárulhatnak, és hozzá is kell járulniuk ahhoz, hogy azilyen valóban evangéliumi ítélet a különböző életfeltételek és kultúrák között, melyekben a férfi és a nő házastársi életét éli, megszülethessen. E feladat végrehajtására a birtokukban levő sajátos ajándék, azaz karizma teszi őket alkalmassá, ami nem más, mint a házasságszentségének ajándéka.[15]

6. A CSALÁD HELYZETE A MAI VILAGBAN

A család ma -- sajátosságait tekintve -- kétarcú: pozitív sajátosságai a világban működő Krisztus üdvösségének, a negatívak az Isten szeretetével szembeszegülő ember tagadásának jelei.

Egyik részről ugyanis megmutatkozik a személy szabadsága iránti fokozott érzékenység, valamint a házasságban élő személyek közötti kapcsolatok minőségére, a nő méltóságára, a termékenységből és gyermeknevelésből fakadó *felelősségre* jobban figyelő lelkület; továbbá jelen van a tudat, hogy ápolni kell a családok közötti kapcsolatot a kölcsönös anyagi és lelki segítségnyújtás által, miközben újra fölfedezik a család sajátos egyházi küldetését és feladatát az igazságosabb társadalom építésében. Másrészt azonban vannak olyan jelek is, melyek az alapvető értékek torzulásáról tanúskodnak és aggodalmat keltenek: a téves elméleti és gyakorlati felfogás, mely szerint mindkét házaspár teljhatalommal rendelkezik önmagával; a súlyos félreértés a szülő-gyermek kapcsolatát meghatározó tekintélyről; a nehézségek, melyeket a család a lelki értékek áthagyományozásával kapcsolatban nem egyszer tapasztal; a válások növekvő száma; az abortusz bűne; az úgynevezett sterilizáció napról napra terjedő gyakorlata; valamint a fogamzásellenes lelkület megjelenése. E bajok forrása gyakran a szabadság rosszul értelmezett fogalma, mely szerint a szabadság nem azt a képességet jelenti, melynek birtokában az ember megvalósíthatja Isten tervét a házasságra és a családra vonatkozóan, hanem egy olyan erőt jelent, amely nincs alávetve senkinek és önszeretetből nem egyszer mindenkivel szemben a maga kényelmét keresi. Szem előtt kell tartanunk az ún. harmadik világot is, ahol a családok gyakran az élet fenntartásához szükséges elemi javakat -- mint pl. az élelmet, munkát, lakást, gyógyszereket vagy a szabadság legelemibb formáit -- is nélkülözik. A gazdagabb országokban pedig a túlzott jólét, valamint a fogyasztói szemlélet -- melyet paradox módon a jövő iránti bizonytalanság és félelem kísér -- fosztja meg a házastársakat attól a bizalomtól és nagylelkűségtől, mely az új emberi élet világra hozatalához szükséges, s ami nélkül az új életet gyakran nem áldásnak, hanem elhárítandó veszélynek tekintik.

Abban a történeti helyzetben tehát, melyben a család ma él, a fény és a sötétség egyaránt jelen van.

Maga e tény mutatja, hogy a történelem nem szükségszerűen a jobb felé tartó folyamat, hanem a szabadság, sőt szembenálló szabadságok küzdelmének eredménye; azaz Szent Ágoston ismert tétele szerint a történelem két szeretet közötti harc: egyik oldalon az Isten iránti szeretet áll, amely önmaga megvetéséhez jut el, másikoldalon pedig az önszeretet, amely Isten megvetése felé tart.[16] Ebből következik, hogy egyedül a hitben megalapozott, szeretetre irányuló nevelés tudja kialakítani a képességet e két szeretet történeti megnyilvánulásainak, azaz az "idők jeleinek" értelmezéséhez.

7. A JELENLEGI HELYZET HATASA A HIVŐK LELKIISMERETÉRE

Az ilyen világban élő -- s főleg a tömegkommunikációs eszközök által szinte állandó kísértéseknek kitett -- keresztényeket nem hagyta és nem hagyja érintetlenül az alapvető értékek elhomályosodása: nem tudták és nem tudják biztos lelkiismerettel mérlegelni a család

lelki kultúráját, s nem tudják megvalósítani mindazt, ami a család eredeti fogalmához tartozik. A Szinodus atyái rávilágítottak e tény legaggasztóbb jeleire. Elsősorban arra, hogy a válások száma egyre növekszik, s a hívők új életközösségre lépnek: csupán polgári házasságra, amely ellenkezik a megkeresztelt emberek hivatásával, a felszólítással, hogy "az Úrban kössenek házasságot"; illetve a nem hitből, hanem más indítékok miatt kötött szentségi házasságra; továbbá rávilágítottak azoknak az erkölcsi normáknak elvetésére, melyek a nemiség emberi és keresztény gyakorlatát szabályozzák a házasságban.

8. KORUNKNAK BÖLCSESSÉGRE VAN SZÜKSÉGE

Így tehát az egész Egyházra nehezedik a feladat, hogy a lehető leggondosabban mérlegelje a dolgokat és vállalja a velük kapcsolatos kötelességeket, annak érdekében, hogy a lelkek most alakuló új kultúrája teljesen átvegye az Evangéliumot, hogy az ember igazi értékeit elismerjék, hogy a férfi és a nő jogai biztonságban legyenek, s hogy az igazságosság magukban a társadalmi struktúrákban érvényesüljön. Ily módon az "új humanizmus" nem fogja eltávolítani az embereket Istentől, hanem inkább Hozzá vezeti őket. Az ilyen humanizmus megalkotásában a tudomány és annak technikai alkalmazásai számtalan új lehetőséget nyújtanak. Mindazonáltal gyakran visszaélnék a tudománnyal, amelynek eredeti rendeltetése arra szolt, hogy az emberi személyt szolgálja; gyakran politikának válik részévé, amely aztán a kutatást is, az alkalmazást is önkényesen irányítja. Szükséges tehát, hogy mindenki ismét tudatossá váljék az erkölcsi értékek elsőbbsége, nevezetesen azoké, amelyek az emberi személy kiemelkedő értékei. A nagy feladat -- melynek megoldása az emberi társadalom megújításához korunkban annyira szükséges -- abban áll, hogy újra fölfogjuk az élet alapvető értékeinek végső értelmét. Azokat a mérhetetlen lehetőségeket, amelyeket a tudomány szolgáltat, csak akkor lehet az emberi személy javára fordítani -- a maga teljes igazságában, szabadságában és méltóságában célként tekintve az embert --, ha a tudatban elevenen él a mondott értékek elsőbbsége. Arra azonban szükség van, hogy a tudomány a bölcsességhez társuljon. A II. Vatikáni Zsinat következő szavait a családra is alkalmazhatjuk: "A mi korunk még az elmúlt századoknál is jobban rászorul erre a bölcsességre, hogy egyre inkább emberhez szabott legyen minden találmány. A világ jövője forog ugyanis veszélyben, ha nem támadnak bölcsőbb emberek".[17] Az erkölcsi lelkiismeret formálása tehát -- amely minden embert alkalmassá tesz arra, hogy megfelelő módon felismerje és a maga eredeti igazságának megfelelően azzá váljon, akivé lennie kell -- olyan elsődleges követelmény, melyről nem szabad megfélekedni. Korunk kultúrájában helyre kell állítani a kapcsolatot az isteni Bölcsességgel. E Bölcsességben Isten teremtő tette részesített minden embert, és a mai családok csak a Bölcsesség iránti hűségben működhetnek együtt gyümölcsözően egy igazságosabb és testvériesebb világ építéséért.

9. FOKOZATOSSÁG ÉS MEGTÉRÉS

A bűnből származó igazságtalansággal -- amely a mai világot is átjárja és a családot gyakran akadályozza abban, hogy belső életét kibontakoztathassa és alapvető jogait érvényesítse -- valamennyiünknek elménk és lelkünk megtérésevel kell szembeszállnunk, tehát önszeretetünk megtagadásával és a megfeszített Krisztust követve. Az ilyenfajta megtérés pedig elkerülhetetlenül éreztetni fogja jótékony és megújító erejét a társadalomban és annak struktúráiban is. Folyamatos és szüntelen megtérésre van szükség, amely megköveteli ugyan, hogy az ember bensőleg minden rosszal szakítson és adja oda magát a jónak annak teljessége szerint, a valóságban azonban e megtérés fokozatosan valósul meg és fokozatai mindig magasabbra visznek. Így bontakozik ki egy dinamikus folyamat, amely fokozatosan előre haladva egyre jobban beépíti Isten ajándékait és végtelen szeretetének követelményeit az ember személyes és társadalmi életébe. Emiatt egy olyan nevelési folyamatra van szükség a növekedésben, amelyben az egyes hívők, családok és népek -- sőt maga az emberi kultúra -- türelmesen adják át másoknak mindazt, amit Krisztus misztériumából már elnyertek, s ezáltal segítik őket abban, hogy a saját életkörülményeik között teljesebben megismerjék és megvalósítsák e misztériumot.

10. BEÉPÜLÉS A KULTÚRÁBA

Az Egyház állandó hagyományával ugyanis összhangban áll, hogy mindazt befogadja a népek kultúrájából, ami alkalmas arra, hogy Krisztus kifürkészhetetlen gazdagságát kifejezze.[18] E gazdagság csak akkor képes a maga teljességében felragyogni, s maga az Egyház csak akkor tud napról napra előbbre haladni az igazság mélyebb és tökéletesebb megismerésében -- amely igazságot az ő Ura teljesen rábízott--, ha az emberi kultúra összes megnyilvánulási formái együttműködnek. Ahhoz tehát, hogy a keresztény hit egyre jobban áthathassa az emberi kultúrát a házasság és a család részterületein is, e szellemben kell hatnia a lelkipásztori törekvéseknek; azaz az egyetemes Egyházzal való közösség és a lelki kultúra különböző formáinak az Evangéliummal való megfelelése kettős elvére támaszkodva kell kutatnia elsősorban a Püspöki Karoknak és a Római Kúria illetékes hivatalainak irányítása alatt. A keresztény hitnek az emberi kultúrába történő beépítése által lesz teljessé az a folyamat, amely az isteni Bölcsességgel való szövetség helyreállításához vezet: és e Bölcsesség maga Krisztus. Az egész Egyház gazdagodni fog ugyanis a lélek kultúrájának azon a formáival is, amelyek technológiában ugyan nem, emberi bölcsességben azonban bővelkednek és kiváló erkölcsi értékek éltetik őket. Annak érdekében azonban, hogy az út célja nyilvánvaló legyen, s magát a célba vezető utat biztonsággal megmutathassa, a Szinodus méltán értékelte alapvetően fontosnak azt az isteni tervet, amely eredetileg meghatározta a házasságot és a családot: "vissza kell térni a kezdethez" Krisztus parancsa szerint.[19]

MÁSODIK RÉSZ

ISTEN TERVE A CSALÁDRÓL ÉS A HÁZASSÁGRÓL

11. AZ EMBER ISTENNEK, A SZERETETNEK KÉPMÁSA

Az embert Isten a saját képére és hasonlatosságára teremtette:[20] *szerelemből* szólította életbe, s egyúttal *szerelemre* rendelte. Az Isten szeretet:[21] benső életét a személyes szeretetközösség misztériumában éli. Azáltal, hogy a férfi és a nő emberi természetét a sajátképésére teremti, a lelkiismerettel együtt beléjük oltotta a szerelemre és a közösségre szóló meghívást, azaz képességet és felelősséget. Ezért van az emberben képesség a szerelemre és a közösségre, s ugyanezért felelős is értük.[22] Így a szeretet minden egyes ember alapvető és természetesen hivatása.

Az ember mint megtestesült szellem, azaz testben megnyilvánuló lélek és halhatatlan szellemmel áthatott test, a maga összetett voltában kapja a meghívást a szerelemre. A szeretet az emberi testet is magába foglalja, s az részesévé válik a szellemi szeretetnek. A keresztény kinyilatkoztatás két sajátos módot ismer a szeretet azon hivatásának teljesítésére, amely az emberi személyt teljes egészében érinti: a házasságot és a szüzességet. A maga sajátos módján mindkettő hiteles megnyilvánulása az ember végső igazságának, annak az igazságnak, mely szerint az ember "Isten képésére teremtett". Ezért a nemiség, mely által a férfi és a nő a házastársakra sajátosan jellemző cselekedetekkel kölcsönösen odaadják magukat egymásnak, egyáltalán nem biológiai tény csupán, hanem az emberi személy legbensőbb magvát érintő valóság. A nemiség csak akkor nyilvánul meg igazán emberi módon, ha kiegészítő része annak a szeretetnek, amellyel a férfi és a nő teljes önmagát kölcsönösen és mindhaláláig elkötelezi. A test fizikai átadása hazugság volna, ha nem annak a teljes, személyes átadásnak volna jele és gyümölcse, amelyben az egész személyiség a maga mulandó (anyagi) valóságában is jelen van: ha ugyanis az ember megtartana magából valamit -- még ha csak a lehetőséget is, hogy később másként határoz -- már nem adná teljes önmagát.

Az a teljesség, amit a házastársi szerelem megkíván, összhangban áll a tudatos termékenység követelményeivel is. Amikor ugyanis ez a szerelem ember nemzésére irányul, természete szerint túl a pusztán biológiai rendet, és magába zárja mindazokat a személyes értékeket, melyekre szüntelenül és mindkét házastárs részéről szükség van ahhoz, hogy házastársi szerelmük megfelelően növekedjen. Az egyetlen "hely" azonban, ahol ez az önátadás a maga teljes igazságában megtörténhet, a házasság, vagyis a házastársi szeretet szövetsége: az a tudatos és szabad választás, amellyel a férfi és a nő fogadják egymást az életnek és a szeretetnek abban bensőséges közösségében, amelyet Isten maga határozott meg számukra,[23] s amely csak ily módon mutatja meg a maga eredeti tartalmát. A házasság intézménye nem a társadalom vagy egy tekintély törvénytelen beavatkozása, nem is egy külsőség rákényszerítése, hanem a házastársi szerelem szövetségének belső igénye, amely nyilvánosan egyetlennek és kizárólagosnak vallhatja magát, hogy így legyen hűséges a Teremtő Isten tervéhez. E hűségtől egészen távol áll, hogy megkösse a személy szabadságát,

sőt megvédi azt minden szubjektív és relatív értelmezéstől, és a teremtő Bölcsesség részesévé teszi.

12. A HÁZASSÁG: AZ ISTEN ÉS AZ EMBER KÖZÖTTI SZÖVETSÉG KÉPE

Az Isten és az emberek közötti szeretetszövetség, melyet főleg a kinyilatkoztatásban és Izrael hűsége tapasztalatában találunk meg, szemléletesebb kifejezési formát kap a férfi és a nő közötti házastársi szövetségben. Ezért a Kinyilatkoztatás központi igéjét -- "Isten szereti az ő népét" -- hirdetik azok az eleven és konkrét igék is, amelyekkel a férfi és a nő a házastársi szerelmet közli egymással. Szeretetük köteléke annak a szövetségnek lesz képe és jele, amely Istent és az ő népét kapcsolja egybe.[24] Ezzel szemben az a bűn, amely megsértheti a házastársi szövetséget, a nép Istene elleni hűtlenségének lesz képe: miként a bálványimádás paráznaság,[25] úgy a hűtlenség házasságtörés, a törvény iránti engedetlenség pedig az Úr jegyesi szeretetének megvetése. Izrael hűtlensége azonban nem szünteti meg az Úr örök hűségét, s így Isten örökké hűséges szeretete úgy jelenik meg, mint annak a hűséges szeretetkapcsolatnak példája, amelynek a házastársak között kell lennie.[26]

13. JÉZUS KRISZTUS ÉS A HÁZASSÁG SZENTSÉGE

Isten és az emberek közössége végső tökéletességét Jézus Krisztusban, a Jegyesben éri el, aki szereti az emberi nemet és Üdvözítőjeként önmagát adja érte, amikor testéhez kapcsolja. Ő maga nyilatkoztatja ki a házasság ősi igazságát, a "kezdet" igazságát:[27] és azáltal, hogy megszabadítja az embert szíve keménységétől, alkalmassá teszi arra, hogy ezt az igazságot teljes egészében megvalósítsa. Ez a kinyilatkoztatás végső beteljesedését a szeretet ajándékában éri el: a megtestesülésben, amelyben Isten Igéje magára veszi az emberi természetet, és a keresztáldozatban, amelyben Jézus Krisztus az Egyházért mint menyasszonyáért ajánlja fel önmagát. Ebben az áldozatban tárul fel egészen a terv, melyet Isten a férfi és a nő természetébe már a teremtéskor beleírt.[28] Így tehát a megkereszteltek házassága a Krisztus vérével megpecsételt új és örök Szövetség jelévé válik. A Szentlélek pedig, akit az Úr kiáraszt, új szívet ajándékoz és alkalmassá teszi a férfit és a nőt arra, hogy úgy szeressék egymást, ahogyan Krisztus szeretett minket. A házastársi szerelem eljut arra a teljességre, melyre természete szerint rendeltetett, tudniillik a házastársi szeretetre, amely különleges és sajátos módja annak a krisztusi szeretetnek, amellyel Ő adja magát a kereszten. A házastársak arra hivatnak, hogy ebből a szeretetből éljenek. Méltán tanúskodik Tertullianus emelkedett szavakkal a Krisztusban megélt házasság nagyszerűségéről és szépségéről: "Miképpen volnánk elegendők arra, hogy elbeszéljük egy olyan házasság boldogságát, amelyet az Egyház köt össze, az áldozat pecsétel meg, megjelöl az áldás, angyalok hirdetik és az Atya érvényesíti?... Minő iga az, amely két egyreményű, egyfegyelmű és ugyanazon szolgálatot tevő két hívőnek igája! Mindketten testvérek, mindketten szolgatársak, nincs köztük sem testi, sem lelki széthúzás, sőt ők ketten valóban egyek testben, s ahol egy a test, ott egy a lélek is." [29] Az Egyház, amely magához öleli Isten Igéjét és hűségesen elmélkedik róla, ünnepélyes módon tanította és tanítja, hogy a megkereszteltek házassága egy az Újszövetség hét

szentsége közül.[30] A férfi és a nő ugyanis a keresztség által egyszer s mindenkorra részesévé válik az Új és Örök Szövetségnek, Krisztus és az Egyház közötti jegyesi Szövetségnek; és ezen eltörölhetetlen beiktatás által magasabbrendűvé válik a házastársaknak az a szeretet- és életközössége, melyet a Teremtő alkotott:[31] felvétetik Krisztus jegyesi szeretetébe, melyet az ő megváltó ereje gazdagít és erősít meg. Házasságuk szentségi jellege miatt tartoznak egymáshoz a házastársak a felbonthatatlanság kötelékével. S mivel kölcsönösen egymáshoz tartoznak, a szentségi jel révén valóban megjelenítik Krisztus és az Egyház kapcsolatát. A házastársak tehát állandóan emlékeztetik az Egyházat arra, ami a Kereszten végbement; egymás és gyermekeik számára az üdvösség tanúi lesznek, melynek részesévé a szentség teszi őket. A házasság, miként a többi szentség is, ennek az üdvöthozó eseménynek emlékezete, megvalósulása és prófécija: "mint *megemlékezés* a szentség kegyelmet ad nekik s köteleességüké teszi, hogy emlékezzenek meg Isten nagy tetteiről, s hogy e tettek tanúi legyenek gyermekeik előtt; mint az *üdvösség megvalósulása* kegyelmet ad nekik és köteleességüké teszi, hogy már most teljesítsék a megbocsátó és megváltó szeretet követelményeit egymás között és gyermekeik iránt; mint *prófécia* kegyelmet ad és köteleességüké teszi, hogy a Krisztussal való eljövendő találkozás reményéből éljenek és tanúsítsák e reményt".[32] Miként mind a hét szentség, a házasság is az üdvösség igazi jele, de a maga sajátos módján. "A házastársak az üdvöthozó eseménynek úgy válnak részesévé, mint házastársak, amennyiben ketten vannak, amennyiben egy párt alkotnak, annyira, hogy a házasság első és közvetlen hatása (*res et sacramentum*) nem maga a természetfölötti kegyelem, hanem a keresztény házastársi kötelék, két ember sajátosan keresztény közössége, amely Krisztus Megtestesülésének s az ő Szövetségének misztériumát idézi. A Krisztus életében való részesedésnek különleges elemei valósulnak meg: a házastársi szeretet olyan egyetemességet hoz magával, amelyben a személy minden alkotó eleme helyet kap -- a test és az ösztön igényei, az érzékek és az érzelmek erői, a lélek és az akarat vágyai --, s e szeretet arra a legszemélyesebb egyesülésre irányul, amely a testi egyesülésen túl nem mást, mint egy szívet és egy lelket hoz létre. Azonban igényli e végső, kölcsönös odaadás felbonthatatlanságát és hűségét, valamint a termékenységre való nyitottságot. Egyszóval minden természetes házastársi szeretet közös tulajdonságairól beszélünk, de olyan új tartalommal, amely e szerelmet nemcsak megtisztítja és megerősíti, hanem olyan magasságba emeli, ahol sajátosan keresztény értékek megnyilvánulása lesz[33].

14. A GYERMEKEK A HÁZASSÁG LEGDRÁGÁBB AJÁNDÉKAI

Isten tervének megfelelően a házasság a nagyobb családi közösség alapja, mert maga a házasság intézménye és a házastársi szerelem a gyermekek világrahozására és nevelésére rendeltetett, és ebben teljeseedik be.[34] A szeretet belső lényege szerint ajándék, s a házastársi szeretet -- miközben a házastársakat elvezeti arra a "megismerésre", melynek következtében "egy testté" válnak[35] -- sem merül ki csupán a házastársak egymásközi kapcsolatában, hiszen alkalmassá teszi őket arra a lehető legnagyobb ajándékozásra, amellyel Isten munkatársai lesznek egy új emberi élet adományozásában. Így tehát a házastársak, amikor egymásnak adják önmagukat, önmagukon túl magát a gyermeket ajándékozzák egymásnak, mint szerelmük eleven képét, a házastársi egyesülés örök jelét, továbbá saját állapotuknak azt az élő és feloldhatatlan bizonyosságát, melynek következtében apa és anya lettek. Amikor a házastársak szülővé lesznek, Istentől egy új feladatot és a vele kapcsolatos felelősség ajándékát kapják. Gyermeük számára ugyanis szülői szeretetüknek az isteni szeretet látható jelévé kell válnia, Isten szeretetének jelévé, "akitől minden atyaság nevét

kapja az égből és a földön".[36] Mindazonáltal nem szabad elfelejteni, hogy ha egy házasságban nem születhet gyermek, emiatt a házastársak élete nem veszíti el értékét. A testi terméketlenség ugyanis alkalmat szolgáltat a házastársaknak arra, hogy az emberi személy más természetű fontos szolgálatait végezzék, mint pl. az örökbefogadás, a nevelés különféle formái, vagy a más családoknak, valamint szegény, illetve nyomorék gyermekeknek nyújtott segítség.

15. A CSALÁD MINT SZEMÉLYES KÖZÖSSÉG

A házasságban és a családban a kapcsolatok egész szövevénye valósul meg a személyek között (a házastársi közösség, az apaság és anyaság, a gyermeki és testvéri kapcsolat), s ezek révén minden ember bekapcsolódik az "emberiség családjába" és "Isten családjába", amely az Egyház.

A házasság és a keresztény család az Egyházat építi. A családban ugyanis az emberi személy nemcsak világra jön és a nevelés révén lépésről lépésre bekapcsolódik az emberek közösségébe, hanem a keresztségi újjászületés és a hitbeli nevelés által Isten családjának, az Egyháznak is tagja lesz. Az emberiség családját, melynek egységét a bűn megbontotta, Krisztus halálának és feltámadásának megváltó ereje megújította[37]. A keresztény család, mely részese ennek az üdvöztető eseménynek, mintegy természetes "helyé" válik, ahol az emberi személy bekapcsolódik az Egyház nagy családjába. A parancs, amely a férfinak és a nőnek kezdetben adatott, hogy növekedjenek és sokasodjanak, ily módon nyeri el teljes igazságát és megvalósulását. Így az Egyház a szentségben született családban találja meg a maga bölcsőjét, valamint azt a helyet, ahol az emberi nemzedékekkel való találkozást megélheti, s viszont: az emberi nemzedékek itt találkozhatnak az Egyházzal.

16. A HÁZASSÁG ÉS A SZÜZESSÉG

Az Isten országa miatt megélt szüzesség és cölibátus nemcsak nem ellenkezik a házasság méltóságával, hanem inkább föltételezi és megerősíti azt. A házasság és a szüzesség Isten és az ő népe szövetsége misztériumának és a belőle fakadó életnek két megnyilvánulási módja. Valahányszor nem becsülik nagyra a házasságot, az Istennek szentelt szüzesség sem létezhet; valahányszor nem úgy kezelik az emberi nemiséget, mint a Teremtő által adott értéket, a mennyek országáért történő lemondás elveszíti minden erejét. Méltán mondta a következőket Aranyszájú Szent János: "Aki kárhoztatja a házasságot, az a szüzesség dicsőségét is letépi; aki dicséri, az a szüzességet teszi csodálatosabbá és megbecsültebbé. Mert ami egy silányabbhoz mérten látszik jónak, az aligha lehet nagyon jó; ami azonban egy mindenki által jónak ítélt dolognál jobb, az igen kiváló érték."[38] A szüzességben az ember testileg is várja Krisztusnak az Egyházzal leendő eszkatologikus menyegzőjét, miközben teljes önmagát átadja az Egyháznak a reményben, hogy Krisztus is az Egyháznak fogja adni magát az örök élet teljes igazságában. A szűz személy így az eljövendő feltámadás új világát elővételezi testében.[39]

A szüzesség -- a házasság méltóságát tanúsító ereje által -- elevenen őrzi az Egyházban a házasság misztériumának tudatát, s megoltalmazza azt minden elsilányítással és lebecsüléssel szemben.

Miután az ember szíve egyedülálló módon felszabadult[40] arra, hogy "nagyobb szeretetre

gyulladjon Isten és az összes emberek iránt",[41] a szüzesség bizonyítja, hogy Isten Országáé és annak igazsága az a nagyon értékes drágagyöngy, melyet minden más értéknél -- bármilyen értékesek is legyenek -- többre kell becsülni és úgy kell keresni, mint az egyetlen és biztos örök értéket. Ezért az Egyház teljes története folyamán mindig megvédte a szüzesség karizmájának kiválóbb voltát a házasság karizmája előtt, amiatt a teljesen egyedülálló kötelék miatt, amely a szüzeket Isten Országához köti.[42] A szüz, ámbár lemondott a testi termékenységről, lelkileg termékeny személlyé válik, sokaknak atyja és anyja lesz, és így hozzájárul az Isten terve szerinti család megvalósításához. A keresztény házastársaknak így joguk van ahhoz, hogy a szüzi életet élőkötől jó példát kapjanak, s hogy azok hivatásukhoz mindhalálíg híven tanúskodjanak előttük a hűségötől. Amint ugyanis a házastársaknak olykor nehéz megőrizni hűségüket, és az önátadásra való törekvés önmegtagadást s vezeklést igényel tőlük, ugyanez megtörténhet a szüzi életet élőkötöl is. De épp a kísértések közepette is megmaradó hűségüknek kell támogatnia a házastársak hűségét.[43] E szüzességre vonatkozó megfontolások világosságot és segítséget tudnak nyújtani azok számára is, akik szándékuktól független okok miatt nem tudtak megházasodni és a szolgálat szellemében fogadták el életüket.

HARMADIK RÉSZ

A KERESZTÉNY CSALÁD FELADATAI

17. CSALÁD, LÉGY, AMI VAGY!

A Teremtő és Megváltó Isten tervében a család nem csupán a maga "identitását" fogja fel -- tudniillik azt, hogy "micsoda" -- hanem a maga "küldetését" is, azaz hogy mit képes és mit kell "cselekednie". A feladatok, melyeket a családnak Isten akaratából kell végrehajtani az emberi történelem folyamán, a család belső természetéből fakadnak, s megmutatják dinamikus és egzisztenciális fejlődését. Minden egyes család megtalálja és fölfedezi önmagában a hivatást, amelyet soha nem lehet elvenni tőle, s amely egyúttal méltóságát és kötelességét is meghatározza: család, "légy" azzá, ami "vagy"! A családnak azonban vissza kell térnie Isten teremtő tetteinek "eredetéhez", ha fel akarja ismerni és meg akarja valósítani nem csupán létének, hanem történeti cselekvésének belső valóságát is. Mivel Isten terve szerint a család az "élet és a szeretet bensőséges közössége",[44] ezért feladata, hogy egyre inkább azzá váljon, ami, tudniillik az élet és a szeretet közösségévé, egy olyan törekvésben, amely, mint minden teremtett és megváltott valóság, Isten Országában fog beteljesedni. Ezen felül egy olyan látásmód szerint, amely a dolgok gyökerét tekinti, azt kell mondani, hogy a család lényegét s feladatát végső soron a szeretet határozza meg. Emiatt a családnak az a küldetése, hogy *őrizzé, kinyilvánítsa és közölje a szeretetet*, amely eleven visszhangja és tükrözödése annak a szeretetnek, mellyel Isten az emberi nemet, valamint az Úr Krisztus az ő menyasszonyát, az Egyházat szereti. A család minden különleges feladata ennek az elsődleges küldetésnek kifejezése és konkrét megvalósítása. Mélyebben át kell tehát tekintenünk a család küldetésének nagyszerű gazdagságát, s meg kell vizsgálnunk e küldetés sokféle és feltűnő megnyilvánulásait.

A szeretetből kiindulva és azt szüntelenül szem előtt tartva a legutóbbi Szinodus ebben az értelemben világította meg a család négy általános feladatát:

1. A személyek közösségének megvalósítása.
2. Az élet szolgálata.
3. Részesedés a társadalom fejlődésében.
4. Részesedés az Egyház életében és küldetésében.

I. SZEMÉLYEK KÖZÖSSÉGÉNEK MEGVALÓSÍTÁSA

18. A KÖZÖSSÉG KEZDETE ÉS EREJE A SZERETET

A szeretetből alapított és élő család személyek közössége: a házasságra lépett férfi és nő, a szülők és gyermekek, valamint a rokonok közössége. Elsődleges feladata, hogy igazi közösségben éljen, és szüntelenül törekedjék arra, hogy e személyek őszinte közössége gyarapodjék.

E feladat belső elve, maradandó ereje és végső célja a szeretet: miként szeretet nélkül a család nem személyes közösség, úgy *szeretet nélkül a család nem élhet, nem gyarapodhat és nem tökéletesedhet mint személyes közösség*. Amit megírtunk a *Redemptor Hominis* enciklikánkban, természetes és különleges módon alkalmazható a családra: "Az ember képtelen szeretet nélkül élni. Magára marad, érthetlenné válik önmaga számára, értelmét veszíti az élete, ha nem talál, nem kap szeretetet, nem részesülhet benne és nem teheti a szeretetet magáévá." [45] A házasságban élő férfi és nő közötti szeretet, s ebből fakadóan és teljesebb módon a családtagok -- a szülők és gyermekek, a testvérek, rokonok és ismerősök -- közötti szeretetet egy olyan belső és szüntelen dinamizmus eleveníti és serkenti, amely a családot napról napra szorosabb és elmélyültebb *közösséggé* teszi. Ez a dinamizmus ad alapot és erőt a házastársi és családi közösségnek.

19. A HÁZASTÁRSI KÖZÖSSÉG OSZTHATATLAN EGYSÉGE

Az első közösség a házastársak között valósul meg és fejlődik tovább: a házastársi szeretet szövetségének erejében a férfi és a nő "már nem kettő, hanem egy test" [46] és arra indíttatnak, hogy állandóan növekedjenek közösségükben a házassági ígélet iránti mindennapos hűség, valamint a teljes és kölcsönös önatadás által. Ez a házastársi közösség a férfi és a nő egymást kiegészítő természetében gyökerezik és a házastársak azon elhatározásából táplálkozik, mely szerint közös életet élnek, azaz megosztják mindazt, amijük van és amik. Így tehát ez a közösség egy mélységesen emberi igény gyümölcse és jele. Isten pedig az Úr Krisztusban elfogadja ezt az emberi igényt, megerősíti, megtisztítja, fölemeli és szentségi házassággá

tökéletesíti: a szentségi házasságkötésre kiírástott Szentlélek a keresztény házastársaknak egy új közösség, a szeretet ajándékát adja, amely eleven és valóságos képe annak a nagyszerű egyesülésnek, amely az Egyházat az Úr Jézus oszthatatlan, misztikus Testévé teszi. A Szentlélek ajándéka a keresztény házastársak számára az élet parancsa, s egyúttal sürgető indítás arra, hogy napról napra minden módon mind tökéletesebben egyesüljenek egymással - - testben, képességeikben, szívükben, értelmükben, akaratukban és lelkükben[47] --, s ily módon jelezzék az Egyháznak és a világnak a szeretetnek azt az új közösségét, amely Krisztus kegyelmének ajándéka. Az ilyenfajta közösséggel alapjában ellenkezik a többnejűség. Ez ugyanis közvetlenül elutasítja Isten tervét, amint az a kezdet kezdetén megnyilvánult, mert ellenkezik a férfi és a nő egyenlő személyi méltóságával, akik a házasságban fenntartás nélküli -- azaz egyetlen és kizárólagos -- szeretettel adják magukat egymásnak. A II. Vatikáni Zsinat szerint: "A házasság egysége, melyet az Úr megerősített, teljes bizonyossággal kitűnik abból is, hogy a férfi és a nő személyes méltósága egyenlő; ezt az egyenlőséget a kölcsönös és teljes szeretetben kell elismerniük."[48]

20. FÖLBONTHATATLAN KÖZÖSSÉG

A házastársi közösséget nem csupán az egység jellemzi, hanem a felbonthatatlanság is: "Ez a bensőséges egyesülés -- hiszen itt két személy kölcsönös önátadásáról van szó --, nemkülönben a gyermekek érdeke is a házastársak teljes hűségét sürgeti, és megköveteli, hogy egységük felbonthatatlan legyen."[49]

Az Egyház feladata, hogy -- miként a Szinodus atyái tették -- a házasság felbonthatatlanságáról szóló tanítást újra komolyan megerősítse azok számára, akik nehéznek vagy teljesen lehetetlennek tartják, hogy egész életükre egy személyhez kötődjenek; de azoknak is, akik elvetik a házasság felbonthatatlanságát és nevetségesnek tartja a házastársak hűségre való kötelezettségét. Újra hangoztatnunk kell az örömhírt, hogy ez a természetes házastársi szeretet az Úr Krisztusban alapot és megerősítést nyer.[50]

A házasság felbonthatatlansága -- a házastársak teljes és személyes odaadásán alapul s a gyermekek java által megkövetelt felbonthatatlanság -- a maga végső igazságát abban a tervben éri el, melyet Isten a Kinyilatkoztatásban tár fel: ő ugyanis a házasság felbonthatatlanságát úgy adja és úgy akarja, mint annak a teljesen hűséges szeretetnek gyümölcsét, jelét és követelményét, amellyel Isten szereti az embert, s amellyel az Úr Krisztus szereti Egyházát.

Krisztus megújítja az ősi tervet, amelyet a Teremtő a férfi és a nő szívébe írt, és a házasság szentségének vételekor "új szívet" ad, hogy a házastársak ne csak a "szív keménységét"[51] tudják legyőzni, hanem és elsősorban részesei lehessenek Krisztus teljes és végső szeretetének, aki nem más, mint a testté lett új és örök Szövetség. Miként az Úr Jézus "hűséges tanú"[52] és Isten ígéreteinek "Ámen"-ja[53] (és ezért a feltétlen hűség végső megvalósulása, amely hűséggel Isten az ő népét szereti), ugyanúgy a keresztény házastársak arra kapnak meghívást, hogy valóságosan részesei legyenek annak a visszavonhatatlan felbonthatatlanságnak, amely Krisztust köti az Egyházhoz, az ő menyasszonyához, akit

mindvégig szeretett.[54] A szentségi ajándék egyidejűleg meghívás és parancs a házastársak felé, hogy szüntelenül őrizzék a hűséget, nehézségek és próbatétek idején is, és nagylelkűen engedelmeskedjenek az Úr szent akaratának: "Amit tehát Isten összekötött, ember szét ne válassa".[55]

Korunk házaspárjainak legnagyobb, legsürgetőbb feladatai közé tartozik az a felbecsülhetetlen súlyú tanúságtétel, melyet a házasság felbonthatatlanságával és egymás iránti hűségükkel tesznek. Ezért a Szinoduson résztvevő összes Testvérrel együtt dicsérjük és bátorítjuk azt a sok házaspárt, akik -- jóllehet nehéz körülmények között élnek -- őrzik és megvalósítják a fölbonthatatlanság értékét. Alázatosan és bátran teljesítik a rájuk bízott feladatot, hogy "jellé" váljanak a világban. Igaz, kicsi, de kiáltó jellé, mely időnként ugyan kísértésnek van kitéve, mégis mindig a maradéktalan hűség jele: azé a hűségé, amellyel Isten és az Úr Krisztus az összes embert és mindegyikünket szereti. De elismerést érdemel azoknak a házasembereknek tanúságtétele is, akiket a párjuk ugyan elhagyott, ők azonban a keresztény hit és remény erejére támaszkodva nem kötöttek új házasságot. Ezek a házasságok is hiteles tanúságot tesznek a hűségről, amelyre a mai világ annyira rászorul! Ezért őket is bátorítani kell, s az Egyház hívei és pásztorai részéről segítséget kell kapniuk.

21. A CSALÁD TÁGABBKÖRŰ KÖZÖSSÉGE

A házastársak közössége az az alap, amelyre az egész nagyobb otthoni közösség épül: a szülőké és gyermekeké, a testvéreké, rokonoké és más családtagoké. Az ilyen közösség a test és a vér természetes kötelékeiben gyökerezik, és úgy fejlődik ki, hogy sajátosan emberi tökéletesedését a lélek mélyebb és gazdagabb kötelékeinek megvalósításában és érlelésében találja meg; a szeretet az az erő, amely a családtagok mint személyek között kölcsönös kapcsolatokat ápol, s ezáltal az otthon közösségét létrehozza és életben tartja. A keresztény család ezen túl arra hivatott, hogy megtapasztaljon egy új és eredeti közösséget, amely megerősíti és tökéletesíti a természetes emberi közösséget. Valójában ugyanis Jézus Krisztus kegyelme, aki "elsőszülött a sok testvér között",[56] természetének és dinamikus erejének megfelelően a "testvériség kegyelme", miként Aquinói Szent Tamás mondja.[57] A szentségek kiszolgáltatásakor kiáradó Szentlélek eleven forrása és szüntelen tápláléka annak a természetfölötti közösségnek, mely a hívőket összegyűjti és Isten Egyházának egységében egymással, valamint Krisztussal összekapcsolja. A keresztény család mutatja és valósítja meg az egyházi közösséget, s ezért "családi egyháznak"[58] lehet és kell neveznünk. A család minden tagja -- ki-ki a maga feladatának megfelelően -- megkapja a kegyelmet s vele a feladatot is, hogy napról napra úgy építse a személyek közösségét, hogy a család a "bőségebb emberség iskolája"[59] legyen. Ez a kicsinyekkel, a betegekkel, az öregekkel szemben tanúsított gondoskodás, a mindennapos kölcsönös szolgálatok, valamint a javak, az örömök és bánatok megosztása révén valósul meg. E közösség megvalósításában elsődleges szerepe van a szülők és a gyermekek közötti nevelői kapcsolatnak,[60] melyben mindenki ad és kap valamit. A gyermekek szülők iránti szeretete, tisztelete és engedelmissége pótolhatatlan módon építi az őszintén emberi és keresztény családot.[61] Ennek alapvető feltétele azonban, hogy a szülők úgy gyakorolják tekintélyüket, melyről nem mondhatnak le, mint a gyermekek emberi és keresztény javát célzó igazi és különleges "szolgálatot" -- mely által a gyermek elnyeri a kötelességteljesítéssel valóban együttjáró szabadságát --, s ha nem feledkeznek meg arról a nagy "ajándékról", melyet gyermekeikben szüntelenül birtokolnak. A családi közösséget sem megőrizni, sem tökéletesíteni nem lehet másként, csak az önmegtágadásra és az önátadásra irányuló komoly törekvéssel. E közösség ugyanis minden

tagjától megbocsátásra, türelemre, elnézésre, egyetértésre és kiengesztelődésre nagylelkűen készséges és hajlandó akaratot követel. Minden család tudja, hogy a vak önszeretet, a széthúzás, a veszekedések és nézeteltérések mennyire kérdéssé teszik, s nem egyszer halálosan megsebzik a közösséget. Belőlük származik a család a sok és sokféle szakadása. Isten azonban, a béke szerzője, minden családot "kiengesztelődésre" szólít fel: arra, hogy örömmel tapasztalja és védje meg a helyreállított egységet és közösséget. Elsősorban a Bűnbánat és Krisztus Teste szentségének vétele ad ehhez a keresztény családnak kegyelmet, s egyben kötelességként rója ki, hogy minden széthúzást győzzenek le és törekedjenek arra az igazi családi közösségre, amelyet Isten kíván tőlük. Ha ez megtörténik, a család eleget tesz az Úr sürgető szavának: "hogymindnyájan egyek legyenek".[62]

22. A NŐ JOGAI ÉS KÖTELESSÉGEI

A családot -- mivel emberi közösség és szüntelenül emberi közösséggé kell válnia -- a szeretetnek kell szüntelenül arra készítenie, hogy minden tagját elfogadja, tisztelje és segítse, hiszen minden tagja személyi méltósággal rendelkezik, azaz Isten eleven képmása. Miként a Szinodus atyái méltán megerősítették, a -- csak őszinte önatadásban megélhető -- hiteles házastársi és családi kapcsolatok, erkölcsi kritériuma az egyes személyek méltóságában és hivatásában áll.[63] A Szinodus, minthogy ebből a szempontból vizsgálta a kérdést, különleges figyelmet szentelt a nő családon és társadalmon belüli jogaira és kötelességeire. De ugyanebből a szempontból szemlélte a férfit (mint férjet és apát), továbbá a gyermekeket és öregeket is. Ami a nőt illeti, elsősorban azt kell hangsúlyozni, hogy ugyanolyan méltósága van és ugyanolyan kötelességek terhelik, mint a férfit. Ez az egyenlőség különleges módon valósul meg az önatadásban, amellyel egymásnak, és abban az ajándékozásban, amellyel férjével együtt a gyermekeknek adják magukat. Mindkét ajándékozási forma a házasság és a család sajátja. Amit az emberi értelem is átlát és felismer, azt Isten Igéje nyilatkoztatja ki teljesen, az üdvösség története ugyanis állandó és világos tanúságot tesz a nő méltósága mellett.

Isten, aki az embert "férfinak és nőnek" teremtette,[64] az egyenlő személyi méltóság ajándékával, elidegeníthetetlen jogokkal, valamint az emberi személyiség sajátosan jellemző felelősséggel ruházta fel a férfit és a nőt. Isten ezen felül leginkább abban ragyogtatta föl a női méltóságot, hogy Szűz Máriától vett magára emberi testet, akit az Egyház Isten Anyjaként tisztel, s mint új Évát, a megváltott nő elé példaképként állít. Jézus tisztelettel van a nők iránt, akiket meghívott a követésére, és engedte, hogy barátságát élvezzék. A feltámadás reggelén pedig, mielőtt még többi tanítványai előtt megmutatkozott volna, Jézus az asszonyoknak jelent meg és rájuk bízta, hogy a feltámadás örömhírét a tanítványoknak elvigyék. Mindez annak a jele, hogy az Úr Jézus megbecsüléssel volt az asszonyok iránt. Pál apostol ezt mondja:

"Mindnyájan Isten fiai vagytok a Jézus Krisztusba vetett hit által..., nincs sem zsidó, sem görög, sem rabszolga, sem szabad, sem férfi és nő: ti ugyanis mind egy vagytok Krisztus Jézusban".[65]

23. A NŐ ÉS A TÁRSADALOM

Ámbár most nem taglaljuk a nő és a társadalom kapcsolatának bonyolult és összetett kérdését, s csupán a leginkább említésre méltó dolgokra szorítunk szavunk, figyelmünket mégsem kerülheti el, még a szorosan családi körülmények között sem, az a széleskörű társadalmi és kulturális hagyomány, amely a nőt csupán mint feleséget és anyát tekinti, és nem ad lehetőséget számára közhivatalok betöltésére, mert azokat általában a férfiaknak tartja fenn. Kétségtelen, hogy a férfi és a nő egyenlő méltósága és feladata azt bizonyítja, hogy a nő is hozzájuthat közhivatalokhoz. A nő igazi fölemelése azonban azt is megköveteli, hogy az egyéb élethivatásokkal és közhivatalok viselésével szemben világos elismerést kapjon anyai és családi szerepe. Egyébként a családi szerepköröknek és a más természetű hivatásoknak -- ha arra törekszenek, hogy a társadalmi és kulturális fejlődés valóban és teljességgel emberi legyen -- ki kell egészíteniük egymást. Ez könnyebben megtörténik, ha -- a Szinodus kívánságának megfelelően -- a "munka teológiája" megújul: ha világosan föltárja a munka fogalmát a keresztény életben, ha meghatározza azt az alapvető köteleket, amely a munka és a család között áll fenn; továbbá megmutatja az otthoni munkának és a gyermeknevelésnek alapvető, elengedhetetlen fontosságát.[66] Az Egyház tehát korunk társadalmának tud segíteni, és kell is segítenie azzal, hogy sürgetve kéri: mindenki ismerje el a nő otthoni munkáját, és adja meg a tiszteletet neki azért a sajátos tevékenységéért, amely semmi mással nem helyettesíthető. Ennek a nevelésben van a legnagyobb jelentősége, mert ezzel lehet elvágni minden -- munkára és hivatásra vonatkozó -- későbbi megkülönböztetés gyökerét, s nyilvánvalóvá tenni, hogy valamennyien és minden téren egyforma jogokkal és kötelességekkel rendelkeznek a munkára vonatkozóan. Így a férfiban is, a nőben is, jobban fölragyog majd Isten képe és hasonlatossága. Amennyire szükséges annak elismerése, hogy a férfiaknak és nőknek egyenlő joguk van a közhivatalok viseléséhez, annyira szükséges egy olyan társadalom megszervezése, melyben a feleségek és anyák *nem kényyszerülnek* a családon kívüli munkára, s a családok méltó módon élhetnek és gyarapodhatnak akkor is, ha az anyák minden idejüket a családdal kapcsolatos tevékenységben töltik. Le kell győzni azt a fölfogást, mely szerint nagyobb megbecsülés illeti a nőt a házon kívüli, mint az otthoni munka miatt. Ez azonban megköveteli, hogy a férfiak valóban tiszteljék és szeressék az asszonyt, hogy személyi méltóságát valóban tiszteletben tartsák; a társadalom pedig támogassa a házi munkát végző nőt, és teremtsen meg munkájának feltételeit. Az Egyháznak természetesen -- figyelembe véve a férfi és nő különböző hivatását -- amennyire lehetséges, elő kell mozdítania mindkettőjük jogait és méltóságát, mégpedig mindenki közös javára: azaz a család, a társadalom és az Egyház érdekeinek megfelelően. Nyilvánvaló, hogy mindez nem járhat azzal, hogy az asszony elveszíti női természetét vagy utánozza a férfit. A nő igazán emberi teljességének kell megmutatkoznia, mind az otthoni, mind a külső tevékenységében, tiszteletben tartva természetesen az emberi kultúra változatos formáit.

24. A NŐ MÉLTÓSÁGÁNAK SÉRELMEI

A nő méltóságáról szóló keresztény tanítástól sajnos eltér az a megrögzött szemlélet, amely az embert nem személynek, hanem dolognak tekinti, mintegy adásvétel tárgyának, amely csak mások kényelmét és gyönyörűségét szolgálja. Az ilyenfajta szemlélet elsősorban a nőt sújtja.

Nagyon keserű gyümölcsöket terem az ilyen lelkiület, például a nő megvetését, a rabszolgaságot, a gyengék elnyomását, a pornográfiát, a prostitúciót, főleg annak szervezett formáit, s mindazokat a különféle megkülönböztetéseket, amelyek a nevelés, a hivatásválasztás, a munkabér és egyéb területeken mutatkoznak meg. Ezekon kívül a megkülönböztetésnek társadalmunk nagy részében még ma is sok gyötrő formája van, melyek a társadalom különböző női rétegeit sújtják, mint például a gyermektelen feleségeket, az özvegyeket vagy elhagyott feleségeket, az elvált asszonyokat és a leányanyákat.

Ezekkel és minden más megkülönböztetéssel a Szinodus atyái teljes erejükkel szembefordultak. Kérjük tehát, hogy mindenki széles körű és hatásosabb lelkipásztori munkát fejtsen ki annak érdekében, hogy az említett megkülönböztetések gyökeresen eltűnjenek, s így elérkezzünk Isten képmásának teljes értékelésére, amely képmás kivétel nélkül minden emberben fölragyog.

25. A FÉRFI MINT FÉRJ ÉS APA

A férfi hivatása arra szól, hogy önmaga ajándékozását, férji és apai szerepét a családi közösségen belül, a házastársi kapcsolatban élje meg. Feleségében teljesedni látja Isten tervét: "Nem jó az embernek egyedül lennie; alkotok neki, hozzá hasonló segítőtársat";[67] és magáénak vallja Ádámnak, az első férjnek szavait: "Ez most csont a csontjaimból és hús a húsbomból!"[68]

Az igazi házastársi szeretet természetesnek veszi és megköveteli, hogy a férj nagyra becsülje az asszony egyenlő méltóságát: "Nem úr vagy -- írja Szent Ambrus --, hanem férj: nem szolgálatot kaptál, hanem feleséget... viszonzásul törődj vele és légy hálás szerelméért".[69] A férjnek "különleges személyes barátságban"[70] kell élnie feleségével. Emellett a keresztény még arra is felszólítást kap, hogy egy új szeretet érzületét is ápolja, azaz felesége iránti szeretetében mutassa meg azt az egyszerre édes és erős szeretetet, amellyel Krisztus szereti az Egyházat.[71]

A már édesanyává lett feleség, valamint a gyermekek iránti szeretet természetes utat nyit a férj számára apaságának megértésére és gyakorlására. Főleg ott, ahol a szociális körülmények könnyen arra indítják az apát, hogy eltávolodjék családjától, vagy hogy kevésbé vegyen részt a nevelésben, törekedni kell rá, hogy a társadalomban újra tudatosodjék az apa családban betöltött helyének és szerepének fontossága.[72] Tapasztalatból tudjuk, hogy az apa távolléte pszichikai és erkölcsi zavarokat, valamint súlyos nehézségeket okoz a családi kapcsolatokban. Ugyanígy zavart okoz az apa túlhangsúlyozott jelenléte, elsősorban ott, ahol még ma is túlságosan érvényesül a férfiuralom, azaz a férfiak részéről a nő lebecsülése, amely megakadályozza, hogy egészséges kapcsolatok alakulhassanak ki a családban. A férfi tehát, aki láthatóvá teszi és újra éli a földön Isten atyaságát,[73] arra van hivatva, hogy biztosítsa valamennyi családtagja harmonikus fejlődését. E feladatát azáltal hajtja végre, hogy nagylelkűen tudatában van az anya szíve alatt megfogant élet iránti felelősségének, megosztja feleségével a nevelés gondját:[74] teszi ezt a munkájával, amely nem szétszórja, hanem megerősíti és előbbre viszi a családot, valamint az érett keresztény élet tanúságtételével, amely a gyermekeket hatásosabban elvezeti Krisztus és az Egyház megtapasztalásához.

26. A GYERMEK JOGAI

A családban mint személyek közösségében igen nagy gondot kell fordítani a gyermekekre azáltal, hogy tiszteletben tartják személyi méltóságát, nagyra becsülik és nemes akarattal oltalmazzák jogait. Ezt minden gyermekről el kell mondanunk, de annál inkább hangsúlyoznunk kell, minél kisebb a gyermek, minél több segítségre szorul, illetve beteg vagy nyomorék.

Amikor az Egyház minden világra jött gyermek gondozásával törődik, illetve sürgeti ezt, egyik alapvető feladatát teljesíti; arra rendeltetett ugyanis, hogy történelme folyamán bemutassa és megismételje az Úr Krisztus példáját és parancsát, aki a kicsinyeket Isten Országának középpontjába állította: "Engedjétek hozzám jönni a gyermekeket, mert ilyeneké az Isten Országá." [75]

Újra megismételjük, amit az ENSZ általános ülésén 1979. október 2-án mondtunk el: "Szeretném meghirdetni... az örömet, amelyet mindannyiunknak hoznak a kisgyermek, akik az élet tavaszát és a föld minden országának jövőjét jelentik. Ugyanis egyetlen nép és egyetlen politikai rendszer sem gondolhatja el másként a következő korszakát, csak úgy, hogy figyelembe veszi az új nemzedéket, akik szüleiktől kapják azoknak az értékeknek és kötelességeknek összetett hagyományát, amelyeket maga az állam is, de az emberiség egyetemes családja is óhajt. A gyermekekről való gondoskodás tehát -- már születése előtt, fogantatása első pillanatától kezdve, s a gyermek és ifjúkoron végig -- az emberek közötti kapcsolat alapvető megmutatkozása. Éppen ezért a harmadik évezred küszöbén, mi jobbat lehetne kívánni az összes nemzeteknek, minden embernek és a világ valamennyi gyermekének, mint azt a szebb jövődőt, amikor majd teljesen megvalósul az ember jogainak tiszteletben tartása?" [76]

Elsősorban a keresztények között, s főleg a keresztény családokban kell megmutatkoznia annak, hogy minden egyes világra jövő gyermeket elfogadnak, szeretnek, megbecsülnek, egységes testi és lelki nevelésben részesítenek és minden tekintetben törődnek vele. Így miközben a kicsinyek növekedhetnek "bölcességben, korban és kedvességben Isten és az emberek előtt", [77] nagymértékben hozzájárulnak a családi közösség építéséhez és a szülők megszentelődéséhez. [78]

27. AZ ÖREGEK A CSALÁDBAN

Vannak olyan kultúrák, amelyekben nagy és különleges tisztelet övezi az öregeket: ismeretlen számukra, hogy az öreget kiűzzék a családból, vagy hogy haszontalan teherként tűrjék meg. Ellenkezőleg: az öreg beletartozik a család életébe, tevékeny és tudatos részt vállal benne, s jóllehet tisztelnie kell az új család úgynevezett autonómiáját, elsősorban az a dolga, hogy tanúskodjék a múlttól, és bölcsességre nevelje az ifjakat és a következő nemzedéket. Ezzel szemben más kultúrák -- elsősorban az ipar fejlődése és az urbanizáció miatt -- régen is, most is elviselhetetlen formákkal kizárják magukból az öregeket, kiknek ezzel kegyetlen

kínokat okoznak, a családokat pedig lelkileg nagyon elszegényítik. Az egyház lelkipásztori tevékenységének mindenkit arra kell indítania, hogy ismerjék föl és fogadják el az öregek szerepét a polgári és egyházi közösségekben, de főleg magában a családban. Valójában ugyanis az öregek élete támogat minket abban, hogy az emberi értékek rendjét megmutathassuk, hogy a nemzedékek folyamatát bemutassuk, s emellett életük csodálatosan mutatja Isten Népeinek belső összetartozását. Az öregeknek ezen felül karizmája van arra, hogy áthidalják a nemzedékek közötti szakadékokat, még mielőtt azok kialakulnának. Hány gyermek talált kedvességet és szeretetet az öregek szemében, szavaiban és becézésében! Hány öreg ember ad igazat az ószövetségi bölcsnek, aki a Szentírásban isteni sugallatra ezt mondja: "A gyermekek gyermekei az öregek koronája!"[79]

II. AZ ÉLET SZOLGÁLATA

A) AZ ÉLET TOVÁBBADÁSA

28. A TEREMTŐ ISTEN SZERETETÉNEK MUNKATÁRSAI

Isten a maga teremtő művét a saját képére és hasonlatosságára alkotott férfi és nő megteremtésével fejezi be és teszi tökéletessé: meghívja őket arra, hogy részesei legyenek az ő szeretetének és teremtő atyai hatalmának azáltal, hogy szabadon és tudatosan részt vállalnak az emberi élet ajándékának továbbadásában. "Megáldotta őket Isten és szólt hozzájuk: Legyetek termékenyek és sokasodjatok, töltsétek be és hajtsátok uralmatok alá a földet".[80] A család alapvető feladata tehát az élet szolgálata, s a századok folyamán beteljesedik a Teremtő ősi áldása, miközben nemzedékről nemzedékre ember adja tovább embernek az isteni képmást.[81]

A termékenység, a házastársi szeretet jele és gyümölcse, eleven bizonyossága annak, hogy a házastársak kölcsönösen és teljesen átadták egymásnak magukat: "A házastársi szerelem helyes gyakorlása és ennek megfelelően az egész családi élet -- a házasság egyéb céljainak háttérbe szorítása nélkül -- arra irányul, hogy a házastársak legyenek készek bátran együttműködni a Teremtő és Megváltó szeretetével, aki általuk gyarapítja és gazdagítja Családját."[82]

A házastársi szerelem termékenységét nemcsak a gyermekek világrahozása jelenti, jóllehet elsősorban ezt értjük rajta, hanem a termékenység jelentése kitágul és magába foglalja az erkölcsi, lelki és természetfölötti élet mindazon gyümölcseit, amelyeket az édesapa és édesanya hivatásának erejéből a gyermekeknek és általuk az Egyháznak, illetve a világnak ad.

29. AZ EGYHÁZ MINDIG RÉGI ÉS MINDIG ÚJ TANÍTÁSA ÉS TÖRVÉNYE

Mivel pedig a házastársi szerelem az élet misztériumából és magának Istennek szeretetéből való különleges részesedést jelent, az Egyház feladatának tekinti, hogy oltalmazza a házasság

méltóságát és az emberi élet továbbadásának súlyos feladatát. Így az Egyház eleven hagyományának folytatásaként a II. Vatikáni Zsinat és Elődünk, VI. Pál pápa -- aki tanítását leginkább a *Humanae vitae* kezdetű enciklikában fogalmazta meg -- korunknak egy valóban prófétai üzenetet adott át, amely újra hangsúlyozza és világosan előadja az Egyház mindig új és mindig ősi tanítását és törvényét a házasságról és az emberi élet továbbadásáról. Emiatt nyilatkoztak a Szinodus atyái az utolsó gyűlésen a következőképpen: "Ez a szent Szinodus, amely a hitben Péter Utódával egységben gyűlt össze, szilárdan tartja azt, amit a II. Vatikáni Zsinat, s utána a *Humanae vitae* enciklika tanít; s különösen azt, hogy a házastársi szeretetnek egészen emberinek, kizárólagosnak és az új élet felé nyitottnak kell lennie.[83]

30. AZ EGYHÁZ AZ ÉLET OLDALÁN ÁLL

Az Egyház tanítása ma egy olyan társadalmi és kulturális környezetbe ágyazódik be, amely egyrészt megnehezíti e tanítás megértését, másrészt viszont -- hogy a férfi és a nő jogait igazán elő lehessen mozdítani -- sürgeti és pótolhatatlanná teszi. A természettudományok és a technika fejlődése ugyanis, mely a mai kor emberének a természet feletti uralmában egyre nagyobb méreteket ölt, nem csupán az emberi nem jobb jövőjébe vetett reményt erősíti, hanem e jövő iránti aggodalmat is egyre inkább felkelti. Egyesek fölteszik a kérdést: egyáltalán érdemes-e élni, vagy nem jobb-e meg sem születni? Emiatt kételkednek abban, hogy életre szabad szólítani másokat, akik talánátkozni fogják életüket egy kegyetlen világban, melynek szörnyűségeit ma még nem is lehet látni. Emellett vannak, akik úgy vélekednek, hogy a technika kényelme csak őket illeti meg, s másokat kizárva belőle fogamzásgátló eszközöket vagy még rosszabb módszereket kényszerítenek rájuk. Ismét másokat az egyoldalúan fogyasztásra beállított szemlélet tart fogva, és csak az anyagi javak szüntelen gyarapításával törődnek: már nem is fogják fel -- és ezért elutasítják -- egy új emberi élet lelki gazdagságát. Az ilyen lelkület végső oka az, hogy az emberi szívekből hiányzik Isten, akinek szeretete minden félelemnél hatalmasabb, s képes a világban felébredő minden rossz legyőzésére. Így alakult ki az életellenes felfogás, amint ez sok mai kérdés fölvetésében megmutatkozik. Legyen erre példa az a fennhangon hirdetett félelem, melyet az ökológusok és futuroológusok demográfiai tanulmányai váltottak ki, eltúlozván a veszedelmet, amit a születések növekvő száma jelent az életszínvonal számára. Az Egyház mindezek ellenére szilárdan hiszi, hogy az emberi élet, bármilyen törekeny és keserves, mindig az Isteni Jóság nagyszerű ajándéka. Az Egyház minden sötét jövőndőlés és földet elhomályosító vak önszeretet ellenében az élet pártján áll, s minden egyes életben fölfedezi annak az "Ámen"-nak ragyogását, amely maga Krisztus.[84] Az Egyház a világban jelenlévő és a világot gyötrő tagadással szembeállítja ezt az eleven tanúságot, s így megvédi az embert és a világot az életre leselkedőktől és az élet pusztítóitól. Az Egyház arra hivatott, hogy mindenki felé ismételtelen kifejezze -- egyre világosabban és szilárdabb meggyőződéssel - - szándékát, mellyel teljes erővel és minden veszedelemmel szemben védi és oltalmazza az emberi életet: bármilyen fokon vagy körülmények között is legyen az az élet. Ezért az Egyház az emberi személy és az igazságosság súlyos megsértéseként ítéli meg a kormányok vagy közhatalmak minden olyan cselekedetét, amely arra irányul, hogy bármi módon korlátozza a házastársak szabadságát a születendő gyermekek számát illetően. Ebből következően a közhatalom minden erőszakos beavatkozása -- amellyel megakadályozza a fogamzást, vagy miként mondják, sterilizációt hajt végre --, beleértve az abortuszt is, határozottan elutasítandó és teljesen elítélendő. Ehhez hasonlóan mint súlyos igazságtalanságot kell kárhozhatni, hogy a nemzetközi kapcsolatokban csökkentik az egyes

népeknek adott gazdasági segítséget azért, hogy ezzel serkentsék őket a fogamzásellenes, illetve a sterilizációnak és az abortusznak kedvező programok megalkotására.[85]

31. ISTEN TERVÉNEK EGYRE INKÁBB MEG KELL VALÓSULNIA

Az Egyház pontosan tud arról a sok és bonyolult problémáról, amelyeket ma sok nép házasságban élő gyermekei tapasztalnak épp az élet továbbadásának feladatában, ha ezt a feladatot kötelességtudatuk szerint akarják teljesíteni. Ugyanúgy ismeri a demográfiai növekedés súlyos kérdését, amint ez a földkerekség különböző részein fölvetődik, beleértve a vele kapcsolatos erkölcsi kérdéseket is. Az összes tényeket mélyebben áttekintve azonban az Egyház úgy ítéli, hogy új és határozottabb módon kell hangsúlyoznia tanításának jelentőségét, melyet a II. Vatikáni Zsinat és a *Humanae vitae* kezdetű enciklika ismét előadott. Ezért a Szinodus atyáival együtt fontosnak tartjuk, hogy állandóan figyelmeztessük a teológusokat: egyesítsék erejüket és nyújtsanak segítséget a hierarchikus Magisztériumnak; jobban tárják föl e tanítás szentírási alapjait, etikai indítékait és személyes vonásait. Így egy gondosan kielemezett és rendszerezett magyarázat összefüggésében majd lehetővé válik, hogy az Egyház egy ilyen alapvető témáról szóló tanítása valóban minden jóakarátú ember előtt kitaruljon, s tartalma napról napra elmélyültebb és világosabb legyen. Ily módon Isten tervét is egyre inkább teljesíteni lehet, és ez az embernek üdvösségére, a Teremtőnek pedig dicsőségére válik. Ebben a tekintetben a teológusok összefogását, melyet az Isten Népet egyedül autentikusan vezető Magisztérium iránti hűség segít, különösen is sürgeti az a belső összefüggés, amely a katolikus tanítás e része, valamint az Egyháznak az emberre vonatkozó fölfogása között van. A család és a házasság témakörében fölmerülő kételyek és tévedések ugyanis magukkal hozzák az emberre vonatkozó teljes igazság elhomályosítását: épp egy olyan időszakban, amikor a mai kultúra amúgy is sok zavart és ellentmondást támasztott már. Az a munka, amelyet feladatuk teljesítése közben a teológusoknak e témakör megvilágosítására és mélyebb megértésére kell fordítaniuk, fölbecsülhetetlen értékű és egyedülálló szolgálat, s nagyon sok áldást hoz a család és az emberi nem számára.

32. AZ EMBER ÉS HIVATÁSÁNAK EGYSÉGES SZEMLÉLETE

A jelen körülmények között a kultúra súlyosan eltér az emberi nemiség igazi jelentésétől, sőt tévedésben van vele kapcsolatban, mivel kiszakítja azt a személlyel való lényeges összefüggéséből. Ezért az Egyház még égetőbbnek érzi feladatát és tudja, hogy helyettesíthetetlen szerepe van abban, hogy a nemiséget úgy mutassa be, mint a teljes személy javát, amely személy mint férfi és nő Isten képére teremtett. Erre vonatkozóan a II. Vatikáni Zsinat világosan kimondta: "Amikor a házastársi szerelemnek és az élet felelősségteljes továbbadásának egybehangolásáról van szó, az eljárás mód erkölcsi jósága vagy rosszasága nem csupán a tiszta szándékon és az indítékok értékelésén múlik, hanem olyan *tárgyi kritériumok alapján kell e kérdésekben dönteni, amelyek a személynek és aktusainak természetén alapulnak*, s amelyek mind a kölcsönös odaadásnak, mind pedig az emberi élet továbbadásának csorbítatlan értelmét megőrzik az igazi szerelem légkörében. Ez pedig csak akkor lehetséges, ha a házastársak őszinte lélekkel ápolják magukban a hitvesi tisztaság erényét." [86]

VI. Pál pápa figyelmeztetett, hogy e kérdésben "az egész embert és teljes hivatását figyelembe kell venni, amely hivatás nem csupán természetes és földi, hanem természetfölötti és örökkévaló is".[87] És hangsúlyozta, hogy az Egyház tanítása "azon az Isten által alapított felbonthatatlan kapcsolaton nyugszik, melyet az ember saját kezdeményezése alapján nem szakíthat szét; s ez az egység a házasság aktusában az egyesülés és a gyermeknemzés között áll fenn".[88] Majd gondolatmenetét zárva újra megerősítette: természete szerint erkölcstelen "és elvetendő minden olyan tett, amely akár a házasság aktusa előtt, akár közben, akár természetes következményei kibontakozásakor célként vagy eszközként meg akarja akadályozni a fogamzást".[89]

Valahányszor pedig a házastársak fogamzásgátló módszerrel élnek, szétválasztják azt a két tartalmat, melyeket a teremtő Isten a férfi és a nő természetébe és nemi egyesülésük aktusába oltott, s úgy viselkednek, mint akik "felülbírálják" az isteni tervet, s "kilugozzák", illetve lefokozzák az emberi nemiséget: s ezzel együtt a saját személyüket és a házastársukét is, hiszen a "totális" önátadás nem történik meg. Így a természet szavának, mely a házastársak kölcsönös és teljes odaadását mondja, a fogamzás meggátolása által szembehelyezik az ellentmondás ígét, tudniillik a teljes odaadás megtagadását. Ebből pedig nem csupán az élet felé nyitott lelkület elutasítása származik, hanem a házastársi szerelem belső igazságának -- mely az egész személy ajándékozására irányulna -- színlelése is. Amikor pedig ezzel ellentétben a házastársak megőrzik -- a terméketlen időszakok figyelembevételével -- az egyesülés és a nemzés szétválaszthatatlanságát, amely az emberi nemiségben benne van, úgy viselkednek, mint az isteni terv szolgálói, a nemiséggel pedig ősi, dinamikus ereje szerint "élnek", azaz színlelések és beavatkozások nélkül "totálisan" ajándékozzák magukat.[90] Sok házaspár nyilvánvaló tapasztalatából és az azt támogató különféle tudományos eredményekből a teológiai megfontolás fölfoghatja és egyre mélyebben föl is kell fognia azt az *antropológiai és erkölcsi különbséget*, amely a fogamzásgátlás és a terméketlen időszakokra figyelő magatartás között van. Ez a különbség sokkal mélyebb és tágabb körű, mint azt általában gondolják, mivel benne végső soron az emberi személy és nemiség összeegyeztethetetlen felfogásai állnak egymással szemben. A természetes ciklusok figyelembevétele magával hozza a személy, azaz a nő idejének, s egyúttal a kölcsönös megbecsülés, a közös feladat és az önuralom dialógusának elfogadását is. Az időt és a dialógust elfogadni pedig azt jelenti, mint elismerni a házastársi egyesülés egyszerre testi és lelki jellegét; s azt is jelenti, hogy a személyes szeretet megélésével megtartják annak követelményét, a hűséget is. Ezáltal a házastársak szerelmi életük folytonos gazdagodását élik meg a gyengédség és más érzelmek testi-lelki megnyilvánulásaiban. S ily módon a nemiséget igazi és teljes emberi természete szerint élik: soha nem úgy használják, mint valami "tárgyat", melyet ha elszakítanak a lélek és a test kapcsolatától, magát a teremtményt sebzik meg a természet és a személy legmélyebb összefüggésében.

33. AZ EGYHÁZ A NEHÉZ HELYZETBEN LÉVŐ HÁZASTÁRSOK TANÍTÓJA ÉS ANYJA (MAGISTRA ET MATER)

Az Egyház a házassági erkölcs területén is úgy van jelen és úgy cselekszik, mint Tanító és Anya.

Mint Tanító szüntelenül hangoztatja azt az erkölcsi szabályt, amelynek irányítania kellene az

élet felelős továbbadását; e törvénynek azonban az Egyház se nem szerzője, se nem bírója. Krisztus igazsága iránti engedelmisséggel -- kinek képmását látja az emberi személy méltóságában -- értelmezi az erkölcsi törvényt, amelyet minden jóakarátú emberrel közöl, amikor nem hallgatja el az ember kötelezettségét, mely arra szólítja őt, hogy meneküljön a középszerű megoldásoktól és törekedjék a tökéletességre. Mint Anya áll az Egyház oly sok házaspár mellett, akik az erkölcsi élet e súlyos kérdésében nehézségekkel küszködnek. Ismeri helyzetüket, amely gyakran nagyon kemény és valóban meggyötri a házaspárokat nemcsak egyéni, hanem társadalmi nehézségekkel is; tudja, hogy nagyon sok házaspár nemcsak az erkölcsi törvény végrehajtásában, hanem azoknak az értékeknek megismerésében is akadályokba ütközik, melyeket ez a törvény tartalmaz. A Tanító és Anya azonban egy és ugyanaz az Egyház. Ezért szüntelenül fölszólít és sürget arra, hogy a házastársakat kínzó nehézségeket úgy oldják meg, hogy az igazság ép és hamisítatlan maradjon. Meggyőződése ugyanis, hogy nem lehet igazi ellentmondás az élet átadásának isteni törvénye és a hiteles házastársi szeretetet védő törvény között.[91] Éppen ezért az Egyház konkrét pedagógiájának mindig kapcsolódnia kell a tanításhoz, s tőle sohasem szakítható el. Tehát ugyanazzal a meggyőződéssel, amellyel Elődünk beszélt, ismételjük meg a következő szavakat: "A lelkek iránti szeretet kiemelkedő formája az, hogy semmit sem hallgatunk el Krisztus üdvözhözó tanításából."[92]

Másrészt a hiteles egyházi pedagógia a maga bölcsességét és realizmusát csak azoknak az emberi -- pszichikai, erkölcsi és lelki -- feltételeknek megteremtéséért és fenntartásáért folytatott bátor és kitartó erőfeszítésben tudja megmutatni, amely feltételek nélkülözhetetlenül szükségesek az erkölcsi érték és törvény megértéséhez és megvalósításához. Kétségtelen, hogy e feltételek közé kell sorolni az állhatatosságot és a türelmet, az alázatosságot és lelki erősséget, a gyermeki bizalmat Isten iránt, a kegyelemben való reményt, a gyakori imádságot, s az Eucharisztia és a Kiengesztelődés (Bűnbánat) szentségének vételét.[93] A keresztény házastársak ilyen megerősítéssel meg tudják majd őrizni annak a különleges hatásnak a tudatát, amely a szentségi házasság kegyelméből a házaselet minden részére, következésképpen a szexuális életükre is kiárad. A Szentlélek ajándéka, amelyet a házastársak megkaptak s amelyre válaszolnak, segíti őket abban, hogy az emberi nemiséggel Isten terve szerint éljenek: úgy, mint annak a termékeny és egyesítő szeretetnek a jelével, amellyel Krisztus szereti az Egyházat. A szükséges föltételek közé azonban belép a test természetének és a termékenység ritmusának ismerete is. Ilyen értelemben kell azon lenni, hogy ez az ismeret -- a megfelelően komoly, mértéktartó és világos nevelő és felvilágosító tevékenység révén, melyben házaspárok, orvosok és szakértők nyújtanak segítséget -- minden házaspár, de mindenekelőtt a fiatalok számára megszerezhető legyen. Az ismeretnek pedig az önuralomra való nevelésben kell kiteljesednie. Ezért van égető szükség a tisztaság erényére és a birtoklásáért folyó állandó nevelésre. A keresztény értékelés szerint a tisztaság egyáltalán nem jelenti az emberi nemiség megvétését vagy elutasítását: sokkal inkább lelki erőt jelent, amely képes arra, hogy megvédje a szerelmet a féktelen önzés és gyönyörkeresés veszedelmétől, és előrelendítse a maga beteljesedése felé. A mélylátású VI. Pál pápa semmi mást nem tett, mint bölcsességgel és szeretettel hangot adott oly sok házastársnak, amikor a Humanae vitae kezdetű enciklikájában ezeket írta: "Az értelem és a szabad akarat ösztön feletti uralmához kétségtelenül aszkézisre van szükség, hogy a házastársak egymás iránti szerelmének megnyilvánulásai a helyes rendnek megfeleljenek. Erre az aszkézisre különösen az időszakos megtartóztatásnál van szükség. Ez a fegyelem, amely a házastársak tisztaságának sajátja, nem hogy ártana, hanem mélyebb emberi értelmet ajándékoz szerelmüknek. Jóllehet ez a fegyelem állandó erőfeszítést kíván, üdvös ereje által azonban a házastársak tökéletesen kiművelik és lelki javakkal gazdagítják egymás személyiségét: miközben a család számára a nyugalom és a derű gyümölcsét termi és megkönnyíti más problémák megoldását, ez az

aszkézis táplálja a házastársak egymás iránti figyelmisségét és törődését; segíti őket, hogy legyőzzék önzésüket, amely szemben áll az őszinte szeretettel; fölébreszti bennük a kötelességeik iránti lelkiismeretet; végül a szülőknek bensőségebb és hatékonyabb tekintélyt ad a gyermekneveléshez."[94]

34. A HÁZASTÁRSOK ERKÖLCSI ÚTJA

Mindig fontos, hogy az erkölcsi rendről, annak értékeiről és normáiról helyes fogalom legyen a lélekben. S ez annál fontosabb, minél több és súlyosabb nehézséggel jár e rend megtartása. Mivel az erkölcsi rend a teremtő Isten tervét zárja magába és adja elő, ezért nem jelenthet az ember számára olyan tényezőt, amely sértené és elvetné a személyt. Épp ellenkezőleg, az erkölcsi rend megfelel az Istentől teremtett ember legbensőbb vágyainak, és azzal a szelíd és lebilincselő szeretettel szolgál az embernek, amellyel maga Isten indítja, támogatja és vezeti a maga boldogságához teremtményeit. Az ember azonban, aki arra hivatott, hogy Isten bölcs és szerető terve szerint tudatosan éljen, történeti lény, s mint ilyen, napról napra szabad választásaival építi önmagát: adott fejlettségi fokán megismeri, szereti és megvalósítja az erkölcsi értékeket. Erkölcsi életükben a házastársak is arra hivatottak, hogy szüntelenül úton legyenek, és őszinte, tevékeny akarattal egyre jobban megismerjék azokat a javakat, amelyeket az isteni törvény őriz és ápol; s hogy őszinte és nagylelkű akarattal testesítsék meg ezeket a javakat a konkrét döntéseikben. Mindazonáltal nem tekinthetik a törvényt csupán úgy, mint egy -- valamikor a jövőben elérendő -- eszményképet, hanem úgy kell látniuk, mint az Úr Krisztus parancsát arra vonatkozóan, hogy győzzék le a nehézségeket. Az úgynevezett "fokozatosság törvénye", azaz a fokozatos előrehaladás ugyanis nem lehet azonos a "törvény fokozatosságával", mintha az isteni törvény parancsai különbözőek volnának a különféle emberekre vonatkozóan. A házasságban Isten terve szerint minden házastárs az életszentségre kapott meghívást; e meghívásnak akkor tesznek eleget, ha az emberi személy derűs lélekkel, az isteni kegyelemben és a saját akaratában bízva válaszol Isten parancsára.[95] Éppen ezért az Egyház pedagógiája számára fontos, hogy a házastársak pontosan ismerjék a Humanae vitae enciklika tanítását, hogy nemcsak életükben követni tudják a törvényt és igaz lélekkel törekedjenek azon feltételek megvalósítására, melyek e törvény megtartásához szükségesek. Miként a Szinodus kiemelte, ez a pedagógia az egész házasságot átfojja. Ezért az élet továbbadása feladatának bele kell tartoznia a keresztyén élet egészének feladatába, amely élet a keresztnélkül nem juthat el a föltámadásra. Ebben az összefüggésben érthető, hogy a családi életből nem lehet kiiktatni az önmegtagadásra és az önátadásra való törekvést, sőt egész lélekkel ragaszkodni kell hozzá, hogy a házastársi szerelem elmélyüljön és a bensőséges öröm forrása legyen. Ez a közös út sürgeti a megfontolást, a véleménycserét, valamint azoknak a papoknak, szerzeteseknek és laikusoknak megfelelő nevelését, akik a család pasztorációjával foglalkoznak. Ők ugyanis valamennyien a házastársak támaszai lehetnek emberi és lelki útjukon, amely útnak tartozéka a büntudat, az erkölcsi törvény megtartásának kötelezettsége és a kiengesztelődés szolgálata. Azt is el kell ismerni azonban, hogy a házastársak bensőséges életközösségében két ember akarata fonódik össze, akik arra hivatottak, hogy erkölcsi és gondolkodásbeli harmóniában legyenek egymással. Ez azonban igen sok türelmet, szelidséget és időt igényel. E kérdésben különleges súlya van annak, hogy a papok körében egységes erkölcsi és lelkipásztori felfogás uralkodjék. Ezt az egységet gondosan keresni és biztosítani kell, hogy a hívőket el ne fogja a lelkiismereti félelem.[96] A házastársak útja tehát akkor fog célba vezetni, ha nagyra becsülik az Egyház tanítását és

nagylelkűen bíznak Krisztus kegyelmében, valamint mindabban a segítségben, amit a lelkipásztoroktól és az egész egyházi közösségtől kaphatnak. Így majd fölfedezik és megtapasztalják annak az igazi szeretetnek felszabadító és gyarapító erejét, amelyet az Evangélium nyújt és az Úr parancsol.

35. A HÁZASTÁRSÁKNAK MEGGYŐZŐDÉSRE ÉS KONKRÉT SEGÍTSÉGRE VAN SZÜKSÉGÜK

Ami az erkölcsileg helyes születésszabályozás problémáját illeti, korunkban az egyházi közösségnek kell magára vállalnia a feladatot, hogy szilárd meggyőződést ébresszen mindazokban, akik valóban felelős módon akarják megélni az apaságot és az anyaságot, s akiknek ehhez konkrét segítséget kell kapniuk. Miközben az Egyház örül azoknak a tudományos eredményeknek, amelyek a nő termékenysége ritmusának pontosabb megismerésére vonatkozóan már megszülettek, s harcol azért, hogy e kutatást minél szélesebb körben folytassák, sürgető buzdítással serkenti mindazokat (orvosokat, szakértőket, házassági tanácsadókat, nevelőket és magukat a házastársakat), akik valóban segítséget nyújthatnak a házastársaknak abban, hogy szerelmüket ápolják, s ugyanakkor őrizzék meg a házaselet céljait és természetes módját. Ez azonban egy szélesebb körű, határozottabb és rendszeresebb tevékenységet igényel annak érdekében, hogy a fogamzás szabályozásának természetes módját megismerjék, elfogadják és alkalmazzák.[97] Nagyon értékes tanúságot tehetnek maguk a házastársak, akik a közös megegyezésen alapuló időszakos önmegtartóztatás által a szerelem és az élet érettebb megismerésére jutottak el; és e tanúságot tenniük is kell. Miként VI. Pál pápa írta: "Az Úr azt a feladatot bízta rájuk, hogy megmutassák az embereknek annak a törvénynek szentségét és édességét, amely egymás iránti szeretetüket szorosán egybefűzi az emberi életet ajándékozó Istenszeretetével."[98]

B) A NEVELÉS

36. A SZÜLŐK NEVELŐI JOGA ÉS KÖTELESSÉGE

A nevelői feladat gyökerei a házastársak alapvető feladatába nyúlnak, nevezetesen abba, hogy együtt kell működniük Isten teremtő művében: szeretetben és szeretetből hoznak világra egy embert, aki magában hordozza a növekedésre és fejlődésre szóló meghívást. Így a szülők magukra vállalják a feladatot, hogy hatékonyan segítsék egy minden tekintetben emberi élet kibontakozását. Miként a II. Vatikáni Zsinat figyelmeztet: "A szülők adták az életet gyermekeiknek, ezért az ő súlyos kötelezettségük azok fölnevelése; őket kell tehát első és legfontosabb nevelőknek tekinteni. Annyira jelentős a szülői nevelés, hogy hiányát alig lehet pótolni. A szülők feladata, hogy Isten és az emberek tiszteletével olyan családi légkört teremtsenek, amely elősegíti a gyermekek minden irányú nevelését az egyéni és közösségi élet számára. A család az első iskolája azoknak a szociális erényeknek, amelyekre minden közösségnek szüksége van."[99]

A szülők nevelői joga és kötelessége *lényeges*, mert szorosan összetartozik az emberi élet továbbadásával; *eredeti és elsődleges*, mert minden egyéb nevelői tevékenységgel szemben a szülők és a gyermekek közötti szeretetkapcsolatra épül; *elcserélhetetlen és elidegeníthetetlen*, azaz másokra teljesen át nem ruházható és mások nem bitorolhatják. E minőségeken kívül nem szabad megfeledkezni arról a legfontosabb tényezőről, amely meghatározza a szülők nevelői feladatát: *az apai és anyai szeretetről*, amely a nevelői tevékenységben teljesebbé válik, hiszen így valósítja meg és hajtja végre teljesen az élet szolgálatát. A szülői szeretet előbb forrása, majd *lelke*, s ezért *törvénye* is lesz minden konkrét nevelői cselekedetnek, melyet a szeretet drága gyümölcseként a szelídség, az állhatatosság, a jóság, a szolgálatkészség, valamint a lemondásra, az önmegtágadásra és az önátadásra való törekvés tesz gazdaggá

37. AZ EMBERI ÉLET LÉNYEGES ÉRTÉKEIRE IRÁNYULÓ NEVELÉS

Ámbár korunkban több nehézség akadályozza a nevelői tevékenységet, a szülőknek mégis bizalommal és lelki erővel kell nevelniük gyermekeiket az emberi élet értékeire. A gyermekeknek az anyagi javaktól való függetlenség légkörében kell nevelkedniük, úgy, hogy az egyszerű és szűkös életkörülményeket is elfogadják abban a meggyőződésben, hogy az embert a személye és nem a javai teszik értékessé.[100] Egy olyan társadalomban, amelyet az emberek túlzott önszeretete és az egymástól független, önző szándékok közötti éles harc összetűzései és vitái zavarnak és bontanak meg, a gyermekeknek nemcsak az igazságosság helyes érzékével kell felnőniük -- amely egyúttal minden ember személyi méltóságának megbecsülését is jelenti --, hanem a szeretet iránti nagyobb érzéssel is; amely szeretet a saját kényelem megtagadását, valamint őszinte törődést és szolgálatot jelent mások, elsősorban a szegények és rászorulóknak felé. Mivel a család a szociális erények első és alapvető iskolája, mint a szeretet közössége, magában hordozza az önátadás törvényét, mely a családot vezérli és gyarapítja. Ez az önátadás a házastársak egymás iránti szerelmét is élteti, s úgy jelenik meg, mint annak az önátadásnak mintája és törvénye, amelynek a testvérek kapcsolatában -- de a családban élő különböző nemzedékek kapcsolatában is -- meg kell valósulnia. A család közösségi életében való részvétel az öröm és a nehézségek idején olyan hatásos és hiteles pedagógiát jelent, amely a gyermekeket tevékeny, tudatos és gyümölcsöző módon bevonja a társadalom szélesebb köreibé. A szeretetre mint önátadásra való nevelés, elengedhetetlen feltétel a szülők számára ahhoz is, hogy gyermekeiknek világos és okos *nemi nevelést* tudjanak adni. Egy olyan kultúrával szemben, amely legnagyobb részben "vulgarizálja" az emberi nemiséget -- mert elszegényítve csak a testhez köti és nem lát benne mást, mint az önző gyönyörvágó kielégülését --, a szülők nevelői szolgálatának egészen és igazán a személyes nemi kultúrára kell támaszkodnia. Anemiség ugyanis az egész személy kincse -- a személyé, aki érzékelő test és lélek -- és úgy mutatja meg a maga benső tartalmát, hogy előreviszi az embert a szeretetben való önátadás felé. A nemi nevelést, amely a szülők elsődleges joga és kötelessége, mind otthon, mind az általuk kiválasztott és ellenőrzött iskolában az ő gondos irányításuk alatt kell végezni. Erre vonatkozóan az Egyház ismételt hangsúlyozza a kölcsönös felelősség törvényét, melyet az iskolának -- valahányszor segítséget nyújt a nemi nevelésben -- tiszteletben kell tartania azáltal, hogy ugyanolyan szellemben nevel, mint a szülő.

E kérdésben nem szabad mellőzni a *tisztaságra* mint erényre való nevelést, amely előmozdítja

a személy hiteles érettségét és méltóvá teszi arra, hogy tisztelje és támogassa a test "jegyesi tartalmát". Sőt a keresztény szülők, akik felismerik Isten hívásának jeleit, különleges figyelmet és gondot szenteljenek a szüzességre való nevelésnek, amely az önátadás legfelsőbb foka; azé az önátadásé, amely az ember nemiségének is értelme. A szoros összefüggések miatt, melyek a személy nemi jellege és etikai értékei között állnak fenn, a nevelésnek rá kell vezetnie a gyermekeket arra, hogy az erkölcsi törvényeket úgy fogják föl és úgy is értékeljék, mint szükséges és drága oltalmat a felelős személyiség kifejlődéséhez mindabban, ami az ember nemiségéhez tartozik. Ezért az Egyház állandóan szembefordul a nemi nevelésnek azzal a széles körben elterjedt formájával, amely elszakadt az erkölcsi parancsoktól. Az ilyen nemi nevelés nem egyéb, mint a gyönyör megtapasztalására való előkészítés és olyan ösztökélés, amely már az ártatlanság éveiben elpusztítja az élet derűjét és utat nyit a bűnös szokások (viciumok) számára.

38. A SZÜLŐK NEVELŐI KÜLDETÉSE ÉS A HÁZASSÁG SZENTSÉGE

A keresztény szülők nevelői feladata -- amely mint fentebb mondtuk, abban gyökerezik, hogy a szülők a teremtő Isten munkatársai -- új és sajátos forrást nyer a házasság szentségében, amely gyermekek keresztény nevelésére szenteli őket. Arra kapnak tudniillik meghívást, hogy részük legyen az Isten atyai és Krisztus pásztori szeretetében és tekintélyében, valamint az Egyház anyai szeretetében. A szentség felruhazza őket a bölcsességgel, a jótanáccsal, az erősséggel és a Szentlélek összes többi ajándékával, amelyekkel segíthetik gyermekeik emberi és keresztény érlelődését. A házasság szentségében olyan méltóságot és hivatást kap a szülők nevelői kötelessége, hogy valóban és sajátosan az Egyház "szolgálata" lesz, azé az Egyházé, amely tagjai tökéletesedését szolgálja. A keresztény szülő nevelői szolgálatának oly nagy méltósága és fénye van, hogy Szent Tamás a papi szolgálattal hasonlítja össze: "Vannak ugyanis, akik a lelki élet továbbadói és őrei, de csupán lelki szolgálattal, és ez az *ordo* (egyházi rend) szentségéhez tartozik; mások testileg is, lelkileg is teszik ezt, és ez a házasság szentsége által történik, amelyben a férfi és a nő egyesül, hogy gyermeket hozzanak a világra és Isten dicsőségére neveljék." [101]

A házasság szentségében megkapott küldetés eleven és éber tudata segíteni fogja a keresztény szülőket abban, hogy derűvel és bizalommal szenteljék magukata gyermekek nevelésének, s ugyanakkor érezzék feladatuk felelősségét Isten színe előtt, aki hívja és küldi őket, hogy gyermekeikben az Egyházat építsék. Így a megkereszteltek családja, mint az ige és a szentség által összegyűjtött családi Egyház, a nagy Egyház módjára anya lesz és tanító.

39. AZ EGYHÁZ ELSŐ MEGTAPASZTALÁSA

A nevelői küldetés megkívánja, hogy a keresztény szülők gyermekeik számára mindazokról az elemekről gondoskodjanak, amelyek a személyiség mind keresztény, mind egyházi módon való fokozatos megéréséhez szükségesek. Biztosítsák tehát a nevelés fentebb említett elemeit

és gondoskodjanak arról, hogy gyermekeiknek megmutassák: a hit és Jézus Krisztus szeretete milyen magasságokba tudja őket vezérelni. Az a tudat, hogy a gyermekeket az Úr bízta rájuk, hogy úgy neveljék őket, mint Isten gyermekeit, Krisztus testvérét, a Szentlélek templomát s az Egyház tagját, segíteni fogja a keresztény szülőket abban, hogy gyermekeik lelkében megerősítsék az isteni kegyelem ajándékát. A II. Vatikáni Zsinat a következő szavakkal írja le a keresztény nevelést: "A keresztény nevelés nem áll meg ... az emberi érettség eszményénél, hanem még magasabb célkitűzése az, hogy a megkereszteltek fokozatosan megismerjék az üdvösség misztériumát, s így napról napra jobban tudatára ébredjenek a hit ajándékának; hogy megtanulják lélekben és igazságban imádni Istent, főleg a liturgikus cselekmények által, és alakuljanak át valóban új emberré igazságosságban és igaz szentségben. Így módon eljutnak majd az érett férfikorra, a krisztusi nagykorúságra és hozzájárulnak a misztikus test növekedéséhez. Ezen kívül hivatásuk tudatában tegyenek mindig tanúságot a bennük élő reménységről, és fáradozzanak állandóan a világ kereszténnyé tételén.[102] "A Szinodus is, magáévá téve és kibővítve a zsinati tanítást, igazi szolgálatnak tekintette a szülők nevelői küldetését, amellyel az Evangélium úgy terjed és adatik át, hogy maga a családi élet válik a hit útjává, a keresztény beavatássá és Krisztus követésének iskolájává. Miképpen VI. Pál pápa írta: "Egy olyan családban, amely e feladat tudatában van, a család minden tagja hirdeti és hallgatja az Evangéliumot."[103] Nevelői feladatuknál fogva gyermekeik számára a szülők az élet tanúságtételével az Evangélium első hirdetői. Ha ezen túlmenően együtt imádkoznak a gyermekekkel, velük együtt olvassák Isten ígését és arra indítják őket, hogy a hitoktatás révén közelebbi kapcsolatba kerüljenek az Egyházzal és az Eucharisziával, még inkább szülővé válnak, azaz nem csupán testi életük nemzői lesznek, hanem annak az életnek forrásai is, amely Krisztus Keresztjéből és Feltámadásából a Szentlélek megújító szeretete révén árasztja el őket. Annak érdekében, hogy a keresztény szülők nevelői feladatukat méltón láthassák el, a Szinodus atyái kifejezték kívánságukat, hogy össze kell állítani egy olyan *családi katekizmust*, amely rövid, világos és mindenki számára könnyen felfogható. Sürgetően kérjük a Püspöki Karokat, hogy szorgalmazzák e katekizmus elkészítését.

40. KAPCSOLAT MÁS NEVELŐ TÉNYEZŐKKEL

A család az első, de nem az egyetlen vagy kizárólagos nevelő közösség. Az ember -- polgári és egyházi -- közösségi természete igényli az átfogóbb és rendszeresebb nevelést, melyet különböző nevelők szervezett munkája valósít meg. Erre szükség van, azonban minden résztvevőnek a maga sajátos hatáskörében kell segítenie a családot.[104]

A keresztény család nevelői feladata ezért nagyon fontos szerepet játszik a rendszeres lelkipásztori munkában. E lelkipásztori környezet az együttműködés új formáit hozza magával, mind a szülők és a keresztény közösségek, mind a különféle nevelők és a lelkipásztorok között. A katolikus iskolák megújításában különös gondot kell fordítani a növendékek szüleire és arra, hogy minél jobb nevelő közösség alakuljon ki. Minden körülmények között biztosítandó a szülők joga ahhoz, hogy vallásos hitüknek megfelelő nevelési formát választhassanak. Az Államnak és az Egyháznak minden módon támogatniuk kell a családokat; meg kell adniuk minden segítséget, amit csak adhatnak, hogy a családok megfelelő módon teljesíthessék nevelői feladatukat. Ezért az Egyháznak és az Államnak közösen kell létrehoznia és támogatnia azokat az intézményeket és nevelési

formákat, melyeket a családok törvényesen igényelnek, és a nyújtott segítségnek meg kell felelnie a családok igényeinek. Mindazok tehát, akik iskolákat vezetnek, soha ne feledkezzenek meg arról, hogy Isten a szülőket állította első és fő nevelővé a gyermekek fölé, s hogy ezt a jogot nem lehet elidegeníteni tőlük. A jog kiegészítéseként jelentkezik a súlyos kötelezettség, hogy erők szerint törekedjenek aktív és szívélyes kapcsolatot fenntartani a tanítókkal és nevelőkkel. Ha pedig az iskolában a keresztény hittel ellenkező módon tanítanak, a családok egymással karöltve -- ha lehetséges családi szövetséget alkotva -- minden erejüket vessék latba és bölcsen segítsék a fiatalokat a hit megőrzésében. Ilyen esetben a család különösen is rászorul a lelkipásztorok segítségére, akik nem feledkezhetnek meg arról, hogy a szülők sérthetetlen joga, hogy gyermekeiket az egyházi közösségre bízzák.

41. SOKSZOROS SZOLGÁLAT AZ ÉLET JAVÁRA

A termékeny házastársi szeretet sokféleképpen mutatkozik az élet szolgálatának, s benne a nemzés és a nevelés a leginkább jellemző és olyan tény, amit semmivel nem lehet helyettesíteni. Az igaz szeretetnek azonban minden tette tanúság az ember felé, és tökéletesíti a család lelki termékenységét, hiszen a szeretet belső törvényének engedelmességgel a másik felé történő önatadás nyilatkozik meg benne. E távlatból, amely mindenki számára gazdag az értékekben és feladatokban, indítást meríthetnek azok a házastársak is, akik testi terméketlenséget tapasztalnak. A keresztény családok ugyanis -- minthogy a hitben tudják, hogy minden ember a közös Mennyei Atya gyermeke -- szívesen sietnek más családok gyermekeinek segítségére: támogatják és szeretik őket, mint Isten egyetlen családjának tagjait, nem pedig mint idegeneket. Ily módon a keresztény szülők kiterjeszthetik szeretetüket a test és vér kötelékeivel összefogott család körein kívül is, olyan kapcsolatok ápolása által, melyek a lelki egybetartozáson alapulnak, s amelyek más családok gyermekeinek nyújtott konkrét szolgálatban valósulnak meg; olyan gyermekek felé, akik gyakran a legszükségesebb dolgokat is nélkülözik. Ha a keresztény családok eszerint élnek, készségesebbek lesznek az árva vagy elhagyott gyermekek örökbefogadására. Ezek a gyermekek, miközben újra megtapasztalják a család melegét, a keresztény szülők képében a gondviselő Isten atyaságát is megláthatják, s így derűvel és az élet iránti bizalommal növekedhetnek fel. Ezáltal pedig az egész család a testvériség bőséges javaival gazdagodik. A családok termékenységének szüntelenül meg kell őriznie "teremtő erejét", tudniillik Isten Lelkének gyümölcsét, aki mintegy fölnyitja a szívek szemét, hogy meglássák társadalmunk új szükségleteit és nyomorúságait, és megerősíti a lelkeket, hogy a meglátottakban észrevegyék a felszólítást és válaszoljanak rá. E téren nagyon széles távlatok nyílnak a családok előtt, ha valóban segíteni akarnak. Az elhagyott gyermekek problémájánál ugyanis még sokkal inkább cselekvésre indít az a társadalmi és kulturális elkülönítés, amely az öregeket, betegeket, nyomorékokat, kábítószereseket, börtönviselteteket és a hozzájuk hasonlókat sújtja. Ily módon a keresztény családok apasága és anyasága szinte korlátlan méreteket ölt: korunk említett és egyéb nyomorúságai cselekvésre szólítják lelkileg termékeny szeretetüket. A családokkal együtt és a családok által maga az Úr Jézus könyörül meg a tömegben.

III. RÉSZESÉDÉS A TÁRSADALOM FEJLŐDÉSÉBEN

42. A CSALÁD A TÁRSADALOM ELSŐ ÉS ELEVEN SEJTJE

Mivel a mindenség Teremtője a házastársi közösséget tette meg az emberi társadalom kezdetévé és alapjává... a család... a társadalom első és eleven sejtje" lett.[105] A család eleven és rendezett szálakkal kapcsolódik a társadalomhoz, amelynek alapját képezi, hiszen szüntelenül táplálja az élet szolgálata által: a társadalom tagjai a családban születnek és a családban kapják meg a szociális erények első iskoláját; ezek az erények pedig a társadalom életének és fejlődésének lelkét jelentik. Így a család természetétől és hivatásától távol áll, hogy magába zárkózzék; épp ellenkezőleg sajátos társadalmi szerepét vállalva meg kell nyílnia más családok, valamint a társadalom felé.

43. A CSALÁDI ÉLET MINT A KÖZÖSSÉG ÉS A RÉSZESÉDÉS MEGTAPASZTALÁSA

A közösség és a részesedés megtapasztalása, melynek a család mindennapos életét jellemeznie kell, a család első és alapvető hozzájárulása a társadalom javához. A családi közösség tagjai közötti kapcsolatokat -- a minden egyes tagban a személyi méltóságra támaszkodó és azt becsülő -- "ingyenesség" irányítja és hatja át; ezért lesz szeretettől áthatott az együttlétük, a beszélgetéseik; ezért lesznek önzéstől mentesek az érzelmi kapcsolataik, s így lesz nagylelkű a szolgálat és szoros a lelki kapcsolat. A személyek igazi életközösségének kibontakozása a családban így válik az igazságosság, a megbecsülés, a párbeszéd és a szeretet jegyében a társadalmi közösség első és lényeges iskolájává, példaképévé és serkentőjévé. Ezért, miként a Szinodus atyái hangsúlyozták, a család lesz forrása és leghatásosabb eszköze a társadalom emberibbé tételének, és általa kapja meg az egész társadalom a személy pecsétjét. Egyedülálló és átható módon járul hozzá a világ építéséhez, miközben biztosítja, hogy az ember valóban emberi életet élhessen: nevezetesen pedig, hogy az erényeket "kiemelkedő értékek" gyanánt őrizze és hagyományozza tovább. A családban, miként a II. Vatikáni Zsinat írta: "különböző nemzedékek élnek együtt, és segítik egymást a nagyobb bölcsesség megszerzésében és abban, hogyan lehet az egyén jogait összehangolni a társadalmi élet egyéb követelményeivel." [106] Következésképpen egy olyan társadalommal szemben, amely egyre inkább az elszemélytelenedés veszélyében forog, s egyre inkább formátlan tömeggé válik -- emiatt elveszíti emberi jellegét és ártó hatásaival oly sok embert "menekülésbe" kerget, például alkoholizmusba, kábítószerkehez és terrorizmusba --, a családnak ma is nagy ereje van ahhoz, hogy kiragadja az embereket a névtelenség homályából, tudatosítsa bennük személyi méltóságukat, gazdagítsa emberségüket, rádöbentse őket egyszeri és megismételhetetlen voltukra, és így szője bele őket a társadalomba.

44. A CSALÁD TÁRSADALMI FELADATA

Jóllehet a család szükségszerű és elsődleges feladata a gyermekek világrahozása és nevelése, ezzel még nem merítettük ki a család társadalmi feladatát. Mind az egyes, mind a társulásba lépett családok sokfajta szociális szolgálatot végezhetnek, és kell is végezniük, elsősorban a szegények javára, de minden más esetben is, amikor a hivatalos hatóságok képtelenek elérni az embereket. A család társadalmi szolgálatának sajátos karaktere van, melyet egyre jobban ismerni és ápolni kell, elsősorban azért, hogy a felnőtté váló gyermekeket, illetve az összes családtagokat bevonják a szolgálat végzésébe.[107]

Névszerint említendő a korunkban egyre inkább előtérbe kerülő vendégszeretet minden formája: az otthon ajtajának kitérésétől -- s még inkább a lelkek ajtaján zörgetők előtti kitérüléstől -- kezdve annak a feladatnak elvállalásáig, hogy minden család otthonhoz jusson, ahol mint természetes helyén megmaradhat és gyarapodhat. Elsősorban a keresztény család van arra hivatva, hogy megszívlelje az Apostol figyelmeztető szavát: "legyetek vendégszeretők",[108] hogy Krisztus példáját követve és az ő szeretetének részeseként befogadja a rászoruló testvért: "Bárki ad majd csak egy pohár vizet is egynek a legkisebbek közül, mert az én tanítványom, bizony mondom nektek, nem veszti el jutalmát".[109] A család társadalmi feladata révén arra is hivatott, hogy *beavatkozzék a társadalmi életbe*, azaz elsősorban a családoknak kell gondoskodniuk arról, hogy az Állam törvényei és intézményei nem csupán ne sértsék a családot, hanem nagyon határozottan támogassák és oltalmazzák jogait és feladatait. Így tehát a családokban egyre inkább tudatosulnia kell annak, hogy "főszerepet" játszanak a "családpolitikában", s hogy az ő feladatuk a társadalom átalakítása: máskülönben épp a család lesz az első áldozata azoknak a bajoknak, melyeket nem elhárítani, hanem csak közömbösen szemlélni akart. A II. Vatikáni Zsinat figyelmeztetett arra, hogy a családnak is feladata az önző etikai szemlélet legyőzése.[110]

45. A TÁRSADALOM A CSALÁD SZOLGÁLATÁBAN

Miként a társadalom és a család közötti szoros kapcsolat megköveteli, hogy a család nyitott legyen a társadalom felé, azaz részese legyen életének és fejlődésének, ugyanúgy e kapcsolat sürgeti, hogy a társadalom el ne mulassza egyik fontos teendőjét: a család oltalmazását és tiszteletben tartását. A család és a társadalom feladatai kölcsönösen kiegészítik egymást az összes és minden egyes ember javának védelmében és előmozdításában, azonban a társadalomnak és még inkább az Államnak el kell ismernie, hogy a család "sajátos és alapvető jogok birtokában levő közösség".[111] Éppen ezért a családdal való szoros összefüggések miatt az Államot és a társadalmat súlyosan terheli a kötelesség, hogy a szubszidiaritás elvét tartsák meg. Ezen elv alapján az Állam nem ragadhatja el és nem is szabad elragadnia a családtól azokat a feladatokat, amelyeket vele azonos szinten meg tud oldani -- akár egyes családokról, akár családok társulásáról van szó --, hanem a legmesszebbmenőkig támogatnia

és igényelnie kell a család felelősségét. A közhatalom legyen meggyőződve arról, hogy a családban van a polgári közjó nélkülözhetetlen kincse, ezért amennyire csak képes rá, adja meg a családoknak mindazt a gazdasági, társadalmi, oktatási, politikai és kulturális segítséget, amelyre az rászorul, annak érdekében, hogy minden feladatát teljesíteni tudja.

46. A CSALÁD JOGAI

A kölcsönös támogatás és fejlesztés eszményével szemben áll az a tény, hogy sokszor szétválasztják a családot és a társadalmat, sőt szembe is helyezik őket egymással. Valójában ugyanis, miként a Szinodus komolyan nehezményezte, a családok helyzete sok nép körében nagyon nehéz, sőt teljesen elítélendő: a törvények és intézmények igazságtalanul nem vesznek tudomást a családok és az emberi személy elidegeníthetetlen jogairól, s a társadalom nem csupán nem szolgálja a családot, hanem erőszakosan ellene van a család javainak és elsődleges igényeinek. Ezért a család, amely Isten terve szerint a társadalom alapvető sejtje, s olyan jogoknak és köteleességeknek alanya, melyek magának az Államnak és más közösségnek is sajátjai, végül is a társadalom áldozatává lesz, mivel a társadalom – igazságtalan megnyilatkozásai révén -- késlekedik és mulasztásokat követ el a segítségnyújtásban.

Emiatt az Egyház nyilvánosan és határozottan védelmébe veszi a család jogait a társadalom és az Állam túrhetetlen visszaéléseivel szemben. Részleteiben a Szinodus atyái a család következő jogait említették: a családnak joga van

- ahhoz, hogy családként létezzen és fejlődjék: azaz minden embernek (még a szegényeknek is) joga van a családalapításhoz, valamint a családfenntartáshoz szükséges javakhoz;
  - az élet továbbadásához és a gyermekek neveléséhez;
  - a házastársi és családi élet bensőségéhez;
  - a házassági kötelék és a házasság intézményének stabilitásához;
  - vallásos hitük megvallásához és továbbadásához;
  - ahhoz, hogy a gyermekeket saját kultúrájuk és vallási hagyományaik és értékeik szerint neveljék az ehhez szükséges eszközökkel és intézményekben;
  - a fizikai, társadalmi, politikai és gazdasági biztonsághoz, főleg a szegények és betegek esetében;
  - a rendezett családi élethez szükséges lakáshoz;
  - ahhoz, hogy a család önmaga, vagy társulati formában képviselőt és megnyilatkozási fórumot kapjon a kulturális, társadalmi és gazdasági hivataloknál;
  - ahhoz, hogy más családokkal és intézményekkel egyesületet alkosson feladatai jobb megoldása érdekében;
  - a kiskorúak gondozásához és védelméhez (alkoholizmussal, kábítószerekkel, pornográfiával és más ártó hatásokkal szemben) intézmények és törvények segítségével;
  - ahhoz, hogy az öregek méltó módon éljenek és halhassanak meg;
  - ahhoz, hogy jobb életfeltételek biztosítása végett családként kivándorolhasson.[112]
- Az Apostoli Szentszék, elfogadva a Szinodus kifejezett kérését, gondoskodni fog arról, hogy a javaslatokat tüzetesen megvizsgálja és összeállítsa a "Családi jogok jegyzékét", amelyet aztán eljuttat a megfelelő hivatalos szervekhez.

47. A KERESZTÉNY CSALÁD FELELŐSSÉGE ÉS KEGYELME

Az a társadalmi feladat, amely minden emberi család sajátja, új és eredeti módon lesz a szentségi házasságra épülő keresztény család feladatává. Miközben ugyanis a szentség a házastársi szerelem emberi igazságát a maga teljes terjedelmében magában foglalja, a keresztény házastársakat alkalmassá teszi és serkenti arra, hogy hivatásuknak élve a földi dolgokat Isten terve szerint rendezzék, Isten Országát keresvén".[113] A társadalmi és politikai feladat ahhoz a királyi, azaz szolgálati küldetéshez tartozik, amelynek a keresztény házások a házasság szentsége révén lesznek részesei. A szentségben ugyanis egyszerre kapják a parancsot, amely alól nem bújhatnak ki és a kegyelmet, amely segíti és ösztönzi őket. Ily módon a keresztény család arra hivatott, hogy mindenki előtt tanúskodjék az önzetlenségről és a nagylelkűségről azáltal, hogy a szociális kérdésekkel foglalkozva "előnyben részesíti" a szegényeket és a társadalom kivetettjeit. Így a szegények különleges szeretete által haladván előre az Úr követésében, a családnak különleges módon kell törődnie a nyomorultakkal, az öregekkel, a betegekkel, a kábítószeresekkel és az árvákkal.

48. EGY ÚJ NEMZETKÖZI REND ÉRDEKÉBEN

Látván a szociális kérdések világméretű nagyságát, a család megérti, hogy a társadalom fejlődésével kapcsolatos feladatát egészen új módon kell megoldania: egy új nemzetközi rend felépítéséhez kell segítséget nyújtania, ugyanis csak az egész világ szoros együttműködésével lehet vállalni és megoldani világméretben az igazságosságnak, a népek szabadságának és az emberiség békéjének súlyos és nagy kérdéseit. A családok közös hiten és reményen épülő, s a szeretettől éltetett lelki közössége olyan belső erőket hoz létre, amelyek megvalósítják, elterjesztik és tökéletesítik az emberek között az igazságosságot és kiengesztelődést, a testvériséget és a békét. A keresztény család mint "kicsi egyház" a "nagy Egyházhoz" hasonlóan arra hivatott, hogy a világ számára az egység jele legyen és ily módon részt vegyen prófétai feladatában, a tanúságtételben annak a Krisztusnak országa és békéje mellett, aki felé az egész világ halad. Ezt teszik a keresztény családok mind nevelői tevékenységük -- a szeretet, az igazságosság, a szabadság és igazság elveire épülő élet példáját adván gyermekeiknek --, mind azon feladatok aktív és tudatos vállalása révén, melyekkel a társadalom és intézményei igazán emberi fejlődését szolgálják; mind pedig az olyan intézményeknek nyújtott segítségük révén, melyek kifejezetten a nemzetközi rend kérdéseivel foglalkoznak.

IV. RÉSZESEDÉS AZ EGYHÁZ ÉLETÉBEN ÉS KÜLDETÉSÉBEN

49. A CSALÁD AZ EGYHÁZ MISZTÉRIUMÁBAN

A keresztény család fontos feladatai közé tartozik egyházi feladata is: arra rendeltetett ugyanis, hogy a történelem folyamán épülő Istenország szolgája legyen azáltal, hogy részesedik az Egyház életében és küldetésében. Minél jobban megértjük e részesedés alapjait, mibenlétét és tulajdonságait, annál világosabbá válnak az Egyházat és a keresztény családot egymáshoz fűző kötelékek, amelyek a családot "miniatűr egyházzá" (*családi egyházzá*) teszik,[114] s ennek következtében a család az Egyház misztériumának eleven képe és történeti megjelenítése lesz. Az Anyaszentegyház az Úrtól kapott üdvözítő feladat teljesítésével mindenekelőtt a keresztény családot szüli, neveli és építi. Amikor az Egyház Isten Igéjét hirdeti, a keresztény család előtt föltárja igazi mivoltát: mi a család és mivé kell lennie az Úr terve szerint. A szentségeket kiszolgáltatta gazdagítja és erősíti Krisztus kegyelmével a keresztény családot, hogy az Atya dicsőségére megszentelődjék. Amikor pedig a szeretet új parancsát hirdeti, a családot a szeretet szolgálatára serkentve arra irányítja, hogy újítsa meg ugyanazt az önátadó és áldozatos szeretetet, amellyel Jézus Krisztus az egész emberi nemet szereti. Így a keresztény család beavatást nyer az Egyház misztériumába, hogy a maga módján részese legyen az Egyház sajátos küldetésének, az üdvözítés művének: a szentség erejével a keresztény házastársak és szülők "sajátos állapotuknak megfelelően birtokolják Isten Népeinek ajándékát".[115] Emiatt nem csupán "befogadják" Krisztus szeretetét, amikor "üdvözített" közösséggé válnak, hanem arra is meghívást kapnak, hogy "továbbadják" testvéreiknek Krisztus szeretetét és így "üdvözítő" közösséggé alakulnak. Ily módon tehát a keresztény család -- az Egyház természetfölötti termékenységének gyümölcse és bizonyosága -- szimbólummá válik, amely tanúsítja az Egyház anyaságát és részesedik benne.[116]

50. EGY SAJÁTOSAN ÉS EREDETI MÓDON EGYHÁZI FELADAT

A keresztény család arra hivatott, hogy a maga sajátos és eredeti módján tevékenyen és felelősséggel vegyen részt az Egyház küldetésében azáltal, hogy létével és tetteivel mint *az élet és a szeretet bensőséges közössége* az Egyház és a társadalom szolgálatában áll. Ha tehát a keresztény család olyan közösség, melynek kötelékeit a hit és a szentségek által Krisztus újította meg, az Egyház feladatában való részesedésének *is közösségi módon* kell történnie: a házastársaknak *mint* házaspárnak, a szülőknek és gyermekeknek pedig *mint családnak* kell az Egyház és a világ felé szolgálniuk. A hitben "egy szív és egy lélek"-nek[117] kell lenniük a közös apostoli lelkület által, amely felgyújtotta őket és a közös törekvés révén, amely az egyházi és a polgári közösség szolgálatában egymáshoz kapcsolja őket.

Ezenkívül a keresztény család Isten országát építi a történelemben azokkal a mindennapos dolgokkal, amelyek *életének föltételei* vagy annak meghatározói. Így tehát a keresztény család részvétele Jézus Krisztus és Egyháza papi, prófétai és királyi feladatában *a házastársi és családi szeretetben* valósul meg és válik egyre tökéletesebbé, amely szeretet gazdag értékekben s a termékenység, a hűség, a kizárólagosság és egyetemesség igényeivel teljesül be.[118] Éppen ezért a szeretet és az élet alkotja a keresztény család üdvözítő küldetésének

velejét az Egyházban és az Egyház javára. Erre figyelmeztet a II. Vatikáni Zsinat, amikor ezt írja: "A család jó szívvel juttasson a maga lelki gazdagságából más családoknak is. A keresztény család -- épp mert alapja a szentségi házasság: Krisztus és az Egyház szeretetszövetségének képmása és részese -- tegye mindenki számára szinte kézzelfoghatóvá az Üdvözítő életét a világban és egymás iránt való szeretete, a gyermekáldás nagylelkű vállalása, az egység és a hűség ápolása, továbbá valamennyi családtagnak szeretettel teljes együttműködése által." [119] Miután megalapoztuk a családnak az Egyház küldetésében való részesedését, itt az ideje, hogy megvilágítsuk e részesedés *elemeit* Jézus Krisztussal, a *Prófétával, Főpappal és Királlyal való hármasság kapcsolatában*. Be kell mutatnunk tehát a keresztény családot először mint hívő és evangelizáló, másodszer mint Istennel párbeszédben levő, harmadszer mint az embereknek szolgáló közösséget.

A) A KERESZTÉNY CSALÁD:

HIVŐ ÉS EVANGELIZÁLÓ KÖZÖSSÉG

51. A HIT: ISTEN CSALÁDRA VONATKOZÓ TERVÉNEK FÖLFEDEZÉSE ÉS CSODÁLATA

A keresztény család, amely részesedik az Egyház életében és küldetésében, s vallásos hittel hallgatja Isten igéjét és azt szilárd bátorsággal hirdeti, [120] általa végzi *prófétai feladatát, hogy befogadja és hirdeti Isten igéjét*: így napról napra egyre inkább hívő és evangelizáló közösséggé válik. A keresztény szülők és házastársak is tartoznak a hit engedelmességével: [121] arra vannak hivatva, hogy befogadják az Úr igéjét, amely mint jó hír feltárja előttük házas és családi életük csodálatos újdonságát, amelyet Krisztus szentté és megszentelővé tett. Csak a hitben fedezhetik fel ugyanis és csodálhatják hálás lélekkel azt a méltóságot, amelyre Isten a családot és a házasságot emelte, amikor Jézus Krisztus és az ő Egyháza, illetve az Isten és az emberek közötti szeretetszövetség jelévé és helyévé tette. Már a keresztény házasság előkészítése bizonyos út a hithez. Kiváló alkalmat kínál arra, hogy a jegyesek újra felfedezzék és mélyebben megértsék a keresztségben kapott és a keresztény neveléssel táplált hitet. Ily módon elismerik és szabadon elfogadják hivatásukat, amely arra szólítja őket, hogy Krisztus követését és Isten országának szolgálatát házasságban élve valósítsák meg. A hitvallás különleges pillanata a szentségi házasság megkötése, amely belső természete szerint hirdeti az Egyházban a házastársi szeretet Evangéliumát. Ez az Evangélium Isten igéje, amely "kinyilatkoztatja" és "végrehajtja" Isten bölcs és szeretettel teljes tervét a házasságról, mely szerint titokzatosan, de igazán részesévé válnak Isten emberszeretetének. Ha a házasság szentségének megkötése önmagában Isten igéjének hirdetése, akkor mindazokban, akik különféle módokon főszereplői és részesei, fel kell hangoznia az Egyházban és az Egyház közösségével elmondott "hitvallásnak". E hitvallásnak azonban a házastársak és a család élete folyamán folytatódnia kell. Isten ugyanis, aki a jegyeseket meghívta a házasságra, a házasságban továbbra is hívja őket. [122] A mindennapi élet eseményeiben, tetteiben, kérdéseiben és nehézségeiben Isten eljön hozzájuk, megmutatja és feltárja azokat a konkrét követelményeket, amelyek Krisztus Egyház iránti szeretetében való

részesedésük alapján sajátos -- családi, társadalmi, egyházi -- állapotuknak megfelelően állnak előttük.

A házastársi és családi közösségnek "együttesen" kell megtalálnia Isten tervét és így kell engedelmeskedniük az emberi szeretet megtapasztalása által, amelyet a házastársak, a szülők és gyermekek egymás között Krisztus lelkületével valósítanak meg. Éppen ezért miként a nagy Egyháznak, úgy a kis családi egyháznak is szünet nélkül és komolyan hallania kell az Evangéliumot. Innen származik a családnak az a kötelezettsége, hogy gondoskodnia kell az állandó hitoktatásról.

52. A KERESZTÉNY CSALÁD EVANGELIZÁCIÓS SZOLGÁLATA

Amennyire befogadja az Evangéliumot és érlelődik a hitben, annyira válik a keresztény család evangelizáló közösséggé. Hallgassuk csak ismét VI. Pál pápát: "A család is, miként az Egyház, az evangelizálás területe, ahol az Evangéliumot továbbadják, s ahonnét az Evangélium szétsugárzik. Ahol egy család tisztában van ezzel a küldetésével, minden tagja befogadja az Evangéliumot és tovább is adja. A szülők az Evangéliumot nemcsak átadják gyermekeiknek, hanem vissza is kapják tőlük, amikor látják, hogyan él meg. Az ilyen család sok más családra és egész környezetére is kisugározza az Evangéliumot." [123] A Szinodus arra a buzdításra való hivatkozással, amelyet Puebla városában mondtunk el, ismét kimondta, hogy az evangelizáció jövője legnagyobb részét a családi egyháztól függ. [124] A család apostoli küldetése, amely a keresztségből fakad, új erőt nyer a házasság szentségi kegyelméből a hit továbbadására és arra, hogy a maga közösségét Isten terve szerint megszentelje és átalakítsa. A mai keresztény család különleges feladata, hogy Krisztus húsvéti szövetségének legyen tanúja azáltal, hogy állandóan sugározza az örömet, szeretetet és a biztos reményt, amelyről számot kell adnia: "A keresztény család fennszóval hirdeti mind az Istenország jelenlevő erejét, mind az örök élet reményét". [125] Vannak olyan körülmények -- s ilyeneket az Egyház sajnos tapasztal --, amelyek között a családi katekézisre feltűnően szükség van: "Ahol vallásellenes törvények akadályozzák a hitoktatást; ahol a szekularizáció vagy a hitetlenség eláradása miatt nincs rá mód, hogy egyéb formákban történjék a hitre való nevelés, ott a család mint "családi egyház" marad az egyetlen hely, ahol a gyermekek és a fiatalok a hiteles katekézishez hozzájuthatnak". [126]

53. EGYHÁZI SZOLGÁLAT

Az evangelizáció szolgálata a keresztény szülők sajátos és semmivel nem pótolható feladata. Magára ölti ugyanis a családi élet jellemző vonásait, mert -- miként történnie kell -- átszővi a szeretet és egyszerűség, a konkrétság és a mindennapos tanúságtétel. [127] A családnak úgy kell az életre nevelnie a gyermekeket, hogy mindenki maradéktalanul teljesítse az Istentől kapott hivatása szerinti feladatát. A család ugyanis, amely nyitott a transzcendens értékek felé, örömmel szolgál a testvéreknek, nagylelkűen és hűségesen teljesíti feladatait és naponként tapasztalja, hogy részesedik Krisztus dicsőséges Keresztjének misztériumában: az Isten

országának szentelt életre szóló hivatás első és legjobb szemináriuma lesz. A szülők evangelizációs és katekéta szolgálatának serdülő és ifjúkorukban is kísérnie kell a gyermekek életét, amikor -- miként ez gyakran megtörténik -- szembehelyezkednek a keresztény hittel, amelyet gyermekkorukban kaptak, vagy el is utasítják azt. Amint az Egyházban az Evangélium hirdetése soha el nem választható az Apostol kínjaitól, ugyanúgy a családban a szülőknek bátor és derűs lélekkel kell vállalniuk a nehézségeket, melyek Evangéliumot hirdető apostolkodásukat olykor még gyermekeik körében is akadályozzák. Nem szabad megfélemlenünk arról; hogy a keresztény házastársak és szülők evangelizációs szolgálata természete szerint egyházi szolgálat, azaz beépül az egész Egyház egyetemes testébe, amely evangelizált és evangelizáló közösség. A családi egyház evangelizációjának és katekézisének -- mint olyan szolgálatnak, amely az Egyház küldetéséből ered, ahhoz tartozik, és Krisztus testének építésére van rendelve[128] -- bensőséges kötelezésekkel és a feladat tudatos vállalásával kell kapcsolódnia minden egyéb evangelizációs és katekéta tevékenységhez, melyet akár egyházmegyei, akár plébániai közösségekben végeznek.

54. AZ EVANGÉLIUMOT HIRDETNI KELL MINDEN TEREMTMÉNYNEK

Az evangelizáció sajátos tulajdonsága az egyetemesség, azaz nem ismer határokat. E tevékenységet belülről a missziós törekvés és buzgóság lelkesíti, amely válasz Krisztus kifejezett és egyedülálló parancsára: "Elmenvén az egész világra hirdessétek az Evangéliumot minden teremtménynek."[129] A keresztény család hite és evangelizációs feladata rendelkezik ezzel a missziós küldetéssel. A házasság szentsége -- amely föleleveníti a hitvédelemnek és a hitterjesztésnek azt a feladatát, amelyet az ember a keresztségben kap, s amelyet a bérálás megerősít.[130] -- a keresztény házastársakat és szülőket Krisztus tanúivá teszi "a föld végső határáig",[131] s a szeretet és az élet igazi és hiteles "misszionáriusává" avatja.

Már a családon belül megvalósulhat bizonyos misszionálás. Ez olyan esetben fordul elő, amikor valamelyik családtag hitetlen, vagy megfelelő módon nem gyakorolja a hitét. Ilyenkor atöbbsieknek életükkel kell tanúságot tenniük a hitről, s ez elindíthatja és megerősítheti őt azon az úton, amely majd elvezeti oda, hogy maradéktalanul csatlakozzék az üdvözítő Krisztushoz.[132]

Amikor a családon belül már fölébredt a missziós lelkület, ez a családi egyházat arra serkenti, hogy Krisztus jelenlétének és szeretetének ragyogó jele legyen a "távolállóknak", a még nem hívő családoknak, illetve azoknak a családoknak, amelyek ugyan keresztények, de nem élnek a hitüket. Ez a misszionáló család arra hivatott, hogy "példájával és tanúságával" megvilágosítsa "azokat, akik keresik az igazságot".[133] Miként az ősegyházban Aquila és Priscilla misszionáló házaspár volt,[134] ugyanúgy manapság az Egyház számára fogyatkozást nem ismerő megújulást és virágzást jelent azoknak a keresztény családoknak és házaspároknak élete, akik legalább bizonyos időre elmennek misszióba, hogy hirdessék az Evangéliumot és Jézus Krisztus szeretetével szolgáljanak az embereknek. A keresztény családok különleges módon támogatják az Egyház missziós ügyét, amikor fiaikban és leányaikban ápolják a missziós hivatást,[135] és még általánosabban, amikor úgy nevelik gyermekeiket, hogy "már kicsi koruktól kezdve fölkészítik őket Isten minden ember felé irányuló szeretetének felismerésére".[136]

B) A KERESZTÉNY CSALÁD: ISTENNEL DIALÓGUSBAN LEVŐ KÖZÖSSÉG

55. AZ EGYHÁZ CSALÁDI SZENTÉLYE

Az Evangélium hirdetése és annak hívő elfogadása a szentségek kiszolgáltatásában és vételében válik teljessé. Az Egyház ugyanis, ez a hívő és evangelizáló közösség, egyúttal papi nép is: az új és örök Szövetség Főpapjának, Krisztusnak méltósága ékesíti és az Ő hatalmának részese.[137]

E papi népbe, az Egyházba a keresztény család is beépül, mégpedig a házasság szentsége által, amely életét megalapozza és táplálja: az Úr Jézus élteti szüntelenül és indítja kötelezi arra, hogy párbeszédben álljon Istennel a szentségi életben, élete feláldozásában és az imádságban.

Ez az *a papi feladat*, amelyet a keresztény család gyakorolhat és kell is gyakorolnia a családi és házastársi élet mindennapos dolgaiban, szoros összeköttetésben az egyetemes Egyhazzal. Így a keresztény család *arra hivatott, hogy megszentelődjék és megszentelje az egyházi közösséget és a világot is.*

56. A HÁZASSÁG: A KÖLCSÖNÖS MEGSZENTELÉS SZENTSÉGE ÉS KULTIKUS CSELEKMÉNY

A keresztény házaspár és család megszentelődésének sajátos forrása és különleges eszköze a házasság szentsége, amely föleleveníti és tökéletessé teszi a kereszttség megszentelő kegyelmét. Krisztus halála és föltámadása misztériumának erejéből, amelybe a keresztény házasság újra beavatja az embereket, a házastársi szerelem megtisztul és megszentelődik: "Ezt a szerelmet az Úr arra méltatta, hogy a kegyelem és a Szeretet különleges ajándékával meggyógyítsa, tökéletessé tegye és fölemelje".[138] Jézus Krisztus kegyelmi ajándéka nem korlátozódik a házasság szentségének kiszolgáltatására, hanem elkíséri a házastársakat egész életük folyamán. Erről beszél a II. Vatikáni Zsinat, amikor így tanít: Jézus Krisztus "velük marad, hogy miként Ő szerette az Egyházat és önmagát adta érte, ugyanúgy kölcsönös odaadással és örök hűséggel szeressék egymást a házastársak is... ezért a keresztény házastársakat külön szentség erősíti meg állapotbeli feladataikban és méltóságukban, sőt erre mintegy fel is szenteli őket. Ennek erejével teljesítik házastársi és családi kötelezéseiket; ez tölti el őket Krisztus lelkületével, amely egész életüket hittel, reménnyel és szeretettel hatja át. Így halad előre egyéni tökéletesedésük és egymás kölcsönös megszentelése, s ezáltal együttesen dicsőítik Istent".[139] Az életszentségre szóló egyetemes meghívás a keresztény házastársaknak és szülőknek is szól. Sajátos értelmet nyer számukra a házasság szentségében, s a házastársi és családi életben válik konkrét valósággá.[140] Belőle kegyelem születik és az az igazi és mély *családi és házastársi lelkület* amelyet a teremtés, a szövetség, a Kereszt, a

feltámadás és a házasság jeltermészete táplál, amelyekre a Szinodus ismételt hivatkozott. A keresztény házasság -- éppen úgy, mint a többi szentségek, melyek "arra rendeltetnek, hogy megszenteljék az embereket, építsék Krisztus testét és megdicsőítsék Istent"[141] -- az Egyházban és Jézus Krisztusban Istent dicsőítő (kultikus) cselekmény: kiszolgáltatásával a keresztény házastársak kifejezik hálájukat Isten iránt a nekik juttatott nagyszerű ajándékért. Hálát adnak azért, hogy házastársi és családi életükben újra megélhetik azt a szeretetet, amellyel Isten minden embert, az Úr Jézus pedig Menyasszonyát, az Egyházat szereti. És miként a szentségből a házastársakra ajándék és kötelezettség árad, hogy a kapott megszentelést életükben naponként tapasztalják, ugyanúgy e szentségből kegyelem és erkölcsi kötelezettség fakad, hogy életük egészét szünet nélküli "lelki áldozattá" alakítsák.[142] A keresztény házastársakra és szülőkre is vonatkoznak -- főleg a földi dolgokban -- azok a szavak, amelyeket a Zsinat mond: "Így a laikusok is mint imádó emberek, s mint akik mindenütt szentül cselekszenek, magát a világot szentelik Istennek".[143]

57. A HÁZASSÁG ÉS AZ EUCHARISZTIA

A keresztény család megszentelődésének feladata elsődlegesen a keresztségben gyökerezik, de végső jelentését az Eucharisziában találja meg, amelyet a keresztény házassággal nagyon bensőséges szálak kötnek össze. A II. Vatikáni Zsinat kiemelte a házasság és az Eucharisztia közötti különleges kapcsolatot, amikor elrendelte, hogy "a házasságot általában Szentmisében kössék".[144] Ezt az összefüggést újra föl kell fedeznie és mélyebben át kell látnia annak, aki meg akarja érteni és életre akarja váltani a keresztény család és házasság kegyelmeit és kötelezettségeit.

A keresztény házasság forrása az Eucharisztia. Az eucharisztikus áldozat ugyanis azt a Krisztus és az Egyház közötti szeretetszövetséget idézi föl, amelyet Ő a kereszten kiontott vérével pecsételt meg.[145] Az új és örök Szövetség ezen áldozatában találják meg a keresztény házastársak a forrást, amelyből házassági szövetségük fakad, benne találják meg a mintaképet és belőle merítik az életet. Krisztusnak az Egyházért följánlott szeretet-áldozatát megjelenítő Eucharisztia a szeretet forrása. Az eucharisztikus ajándékban találja meg a keresztény család életének alapját és "közösségének", valamint küldetésének "lelkét": az eucharisztikus kenyér ugyanis a családi közösség különböző tagjaiból egy testet alkot, amely az Egyház egységének megnyilatkozása és belőle való részesedés. Így a Krisztus "átadott" Testében és "kiontott" Vérében való közösség a keresztény család apostoli és missziós tevékenységének kimeríthetetlen forrása lesz.

58. A MEGTÉRÉS ÉS KIENGESZTELŐDÉS SZENTSÉGE: A GYÓNÁS

A megszentelődés feladatának elengedhetetlen és állandó része a keresztény családban az, hogy elfogadják a megtérésre szólító evangéliumi felhívást. E felhívás minden kereszténynek szól, aki hűtlen lesz a keresztségben kapott "újjászületéshez", mely által "szent" lett. Maga a keresztény család sem tartja meg mindig a kegyelem törvényét és azt a keresztségi megszentelődést, amely megújult a házasság szentségében. A keresztény családon belüli

bűnbánatnak és kölcsönös megbocsátásnak, amelyet a családtagok a mindennapi életben annyiszor gyakorolnak, különleges szentségi ideje van a bűnbánat szentségében. A házastársakra vonatkozóan VI. Pál pápa így írt a *Humanae vitae* kezdetű enciklikában: "Ha pedig még bűnük fogva tartaná őket, ne csüggedjenek, hanem alázatosan és állhatatosan meneküljenek Isten irgalmához, amelyet a bűnbánat szentsége bőszesen áraszt".[146] E szentségeknek különleges hatása van a családi életre: miközben a házastársak és az összes családtagok a hit által megértik, hogy a bűn nem csupán az Istennel kötött szövetséggel ellenkezik, hanem a házastársak szövetségével és a család közösségével is, találkoznak Istennel, "aki gazdag az irgalmában",[147] s aki -- mivel a bűnnél erősebb szeretettel szeret [148] -- megújítja és tökéletesíti a házastársi szövetséget és a családi közösséget.

59. A CSALÁDI IMÁDSÁG

Az Egyház imádkozik a keresztyén családért, de arra is tanítja, hogy nagylelkűen engedelmeskedve teljesítse Krisztustól, a Főpaptól kapott papi feladatát, megbecsülve az ajándékot, amelynek birtokában van. Valójában ugyanis a hívők keresztyéni papsága, melyet szentségi házasságban élve jelenítenek meg, a házastársaknak és a családnak alapot szolgáltat ahhoz a hivatáshoz és küldetéshez, melynek következtében mindennapos életük átalakul "Jézus Krisztus által Istennek kedves lelki áldozatokká".[149] Ez nem csupán az Eucharisztia és a többi szentségek vétele, valamint önmaguknak Isten dicsőségére való följajánlása által valósul meg, hanem a szokásos imádságok és a hozzájuk csatlakozó beszélgetésekben is, melyeket Jézus Krisztus által folytatnak az Atyával a Szentlélekben. A családi imádságnak sajátos tulajdonságai vannak: olyan *közösségi* imádság, amelyet a férj és a feleség, a szülők és a gyermekek közösen mondanak. Ugyanakkor ez az imádságos közösség gyümölcse és követelménye annak a közösségnek, amelyet a keresztyén és a házasság szentsége táplál. A keresztyén család tagjaira egész különlegesen érvényesek azok a szavak, amelyekkel az Úr Jézus a jelenlétét ígéri: "Ismét mondom nektek: Ha ketten közületek egyetértenek a földön minden dologban, amit csak kérnek, meglesz nekik az én Atyámtól, aki a mennyekben van. Ahol ugyanis ketten vagy hárman összegyűltek az én nevemben, ott vagyok közöttük".[150] Az ilyen családi imádság különleges témája *maga a családi élet*, amely minden vonatkozásában úgy bontakozik ki, mint Isten gyermekeinek az Ő hívó szavára adott válasza: az örömök és bánatok, a remények és szomorúságok, a születések és születésnapok, a szülők házasságkötési évfordulóit, a búcsúzások, távollétek és megérkezések, súlyos és döntő elhatározások, halálesetek és egyéb hasonló események mind Isten szeretetéről tanúskodva hatnak a család életére. Ezeknek az eseményeknek alkalmat kell adniuk a hálaadásra, a könyörgésre, a bizalommal teljes ráhagyatkozásra, amellyel a család közös mennyei Atyjára bízza magát. A keresztyén család mint családi egyház csak úgy tudja megvalósítani méltóságát és feladatát, ha szüntelenül élvezi Isten segítségét, melyet kétségtelenül el is nyer, ha alázatos és hívő imádságban kéri.

60. AZ IMÁDSÁG NEVELŐI

Az összes keresztények keresztségéből fakadó papi méltósága és küldetése alapján a keresztény szülők sajátos feladata, hogy a gyermekeket megtanítsák imádkozni és fokozatosan elvezessék őket Isten misztériumának felfedezésére és a Vele való párbeszédre: "Igen fontos, hogy a házasság szentségének kegyelmével és hivatásával gazdagított keresztény családban a gyermekek a keresztségben elnyert hit szerint már kiskorukban megtanulják Isten ismeretét és tiszteletét, valamint embertársaik szeretetét." [151] Az imádságra való nevelés elsődleges és szükségszerű összetevője a szülők konkrét példája és életének tanúságtétele: az olyan édesapa és édesanya, aki együtt imádkozik gyermekeivel -- miközben királyi papságát gyakorolja --, gyermekei szívének mélyén olyan nyomokat hagy, melyeket az élet későbbi eseményei nem tudnak kitörölni. Hallgassuk csak újra VI. Pál pápát, aki így buzdítja a szülőket: "Édesanyák, megtaníttátok-e gyermekeiteket a keresztény imádságokra? A papokkal együtt előkészítitek-e őket a szentségek vételére: a gyónásra, a szentáldozásra és a bérmlásra? Hozzászoktatjátok-e őket ahhoz, hogy ha betegek, gondoljanak a szenvedő Krisztusra, s hogy Szűz Máriát és a szenteket segítségül hívják? Imádkoztatok-e a családban a Rózsafüzért? És ti, édesapák, tudtok-e legalább néha közösen imádkozni gyermekeitekkel és az egész családdal? Gondolkodásmódokban és cselekedeteitekben megnyilvánuló példátok, melyet legalább egy kevés közös imádság kísér, életre szóló lecke és felbecsülhetetlen értékű kultikus tett. Így vigyetek békét otthonotokba: 'Békesség e háznak!' El ne feledjétek: így építitek az Egyházat!" [152]

61. LITURGIKUS ÉS MAGÁNIMÁDSÁG

Az egész Egyház és az egyes hívők imádságai között mély és eleven összefüggés van, amint ezt világosan kifejezte a II. Vatikáni Zsinat. [153] A családi egyházban folyó imádságnak egyik alapvető célja, hogy a gyermekek természetes módon eljussanak az egész Egyház liturgikus imádságához, részben az arra történő fölkesztés által, részben úgy, hogy a liturgikus imádságot alkalmazzák a személyes, családi és társadalmi élet helyzeteire. Ezért elengedhetetlen, hogy idővel a keresztény család minden tagja részt vegyen -- főleg vasár és ünnepnapokon -- az Eucharishtiában, de a többi szentségekben is, illetve jelen legyen a gyermekek szentségekbe történő beavatásánál (azaz keresztelésénél, szentáldozásánál és bérmlásánál). A Zsinat irányelvei új lehetőségeket nyújtanak a keresztény családnak azzal is, hogy azon közösségek közé számlálja, amelyekben ajánlatos a Liturgia Horarum (a Zsolozsma) végzése. [154] A családnak arról is gondoskodnia kell, hogy otthon megfelelő módon megünnepeljék a liturgikus esztendő ünnepeit és időszakait. Annak érdekében, hogy a templomban folyó liturgiára fölkeszüljenek, illetve azt otthon folytassák, a családnak megvan a maga nagyon változatos magán imádság készlete. E változatosság -- miközben tanúskodik arról a mérhetetlen gazdagságról, amellyel a Szentlélek élte a keresztény imádságot -- megfelel a lelkét Isten felé irányító ember életkörülményeinek és igényeinek. A Szinodus atyái a reggeli és az esti imádságon kívül kifejezetten ajánlják Isten igéjének elmélkedő olvasását, a szentségekre való előkészületet; Jézus szentséges Szívének szóló felajánlást és tiszteletet, a Boldogságos Szűz Mária tiszteletének különféle formáit, az

asztali áldást és a népi vallásosság ápolását. Az Egyház, tiszteletben tartva Isten fiainak szabadságát, különös gonddal ajánlotta és ajánlja híveinek a jámborság néhány formáját. Ezek közé tartozik a Rózsafüzér imádkozása: "Elődeink nyomdokaiban járva a család imádságai között nagyon ajánljuk a Rózsafüzért... A Boldogságos Szűz Mária Rózsafüzérét azon, *közös imádságok* között, melyeket a keresztény családnak imádkoznia kell, kétségtelenül a leghatásosabbak közé kell sorolnunk. Szeretnénk és nagyon óhajtjuk, hogy a családtagok jöjjenek össze imádkozni, s gyakran és szívesen imádkozzák a Rózsafüzért".[155] Az ilyen hiteles, máriás jámborság, amely a Szent Szűzzel való szoros kapcsolatban és erényeinek buzgó követésében, nagyon megfelelő eszköz arra, hogy táplálja a család szeretetközösségét és erősítse a házastársi és családi lelkiéletet. Mária ugyanis, aki Krisztus és az Egyház Anyja, különleges módon Anyja a keresztény családoknak és a családi egyházaknak is.

62. IMÁDSÁG ÉS ÉLET

Arról sem szabad soha megfeledkeznünk, hogy az imádság a keresztény élet lényeges alkotórésze, benső természete szerint szükségszerű eleme; sőt "emberségünk" természetéhez tartozik; "az ember belső igazságának elsődleges megnyilatkozása, a lélek szabadságának alapvető feltétele".[156]

Ezért az imádság nem menekülés, amely elvon a mindennapi feladatoktól, hanem épp ellenkezőleg lendületet ad, hogy a keresztény család elfogadja és végrehajtsa minden feladatát, amelyeket az emberi társadalom elsődleges és alapvető sejtjeként végre kell hajtania. Éppen ezért az Egyház életében és feladatában való tevékeny részvétel összhangban áll azzal a hűséggel és imádságra való törekvéssel, amely a keresztény családot a termékeny szőlőtőhöz, az Úr Krisztushoz köti.[157]

A Krisztussal való eleven közösségből -- amelyet a Szent Liturgia, az önátadás és az imádság táplál -- ered a keresztény családnak az a termékenysége, amely az emberiségnek nyújtott szolgálat révén az egész világnak javára van.[158]

C) A KERESZTÉNY CSALÁD:

AZ EMBER SZOLGÁLATÁBAN ÁLLÓ KÖZÖSSÉG

63. A SZERETET ÚJ PARANCSA

Az Egyháznak -- mint prófétai, papi, királyi népnek -- az a küldetése, hogy minden embert elvezessen Isten igéjének hívő elfogadására, megünneplésére és a róla való tanúságtételre a szentségekben és az imádságban, s végül az élet konkrét dolgaival történő bizonyítására a szeretet új parancsának ajándéka szerint. A keresztény család a maga törvényét nem valamilyen írott törvénykönyvben, hanem a Szentlélek személyes cselekvésében találja meg, aki a keresztény embert élteni és kormányozza. Ez a "lélek életének törvénye Jézus Krisztusban":[159] "Isten szeretete kiáradt a szívünkbe a Szentlélek által, aki nekünk adatott".[160] Ugyanezt kell elmondanunk a keresztény családról és házastársakról: irányítójuk és törvényük Jézus Szent Lelke, aki a házasság szentségéből áradt a szívükbe. A vízben és Szentlélekben történő keresztséget követően a házasság szentsége megismétli a szeretet evangéliumi törvényét és a Szentlélek ajándékával mélyebben belevési a keresztény házastársak lelkébe: megtisztított és megváltott szerelmük a szívükben munkálkodó Lélek gyümölcse, és annak az erkölcsi életnek alapvető törvénye, amelyet felelősségteljes szabadságuk igényel. Így tehát a keresztény családot a Lélek új törvénye és a királyi néppel, az Egyházzal való közösség élteni és irányítja, s arra rendeli, hogy "szolgálatát" Isten és a felebarát iránti szeretetben gyakorolja. Amint Krisztus királyi hatalmával él, amikor az emberek szolgálatára szenteli magát,[161] ugyanúgy a keresztény ember is akkor nyeri el Urának királyi méltóságában való részesedését, amikor az Ő embereknek szolgáló lelkületét és cselekedeteit sajátítja el. Krisztus "e hatalmát közölte tanítványaival, hogy ők is a királyi szabadság állapotába kerüljenek, s önmegtagadásaikkal és *szent életükkel* legyőzzék magukban a bűn országát, sőt -- másokban is Krisztusnak szolgálva -- alázatukkal és türelmükkel a testvéreiket elvezessék ahhoz a Királyhoz, akinek szolgálni uralkodást jelent. Az Úr ugyanis azt kívánja, hogy a világi hívők is terjesszék az ő országát, 'az igazság és élet, az élétszentség és kegyelem, az igazságosság, a szeretet és a béke országát'. Ebben az országban maga a természet is felszabadul a mulandóság szolgálai állapotából Isten gyermekeinek dicsőséges szabadságára.[162]

64. MINDEN TESTVÉR BEN FÖL KELL FEDEZNI ISTEN KÉPMÁSÁT

A keresztény családot a szeretet új törvénye ösztönzi és támogatja, hogy életében gyakorolja a vendégszeretetet, a tiszteletet és a szolgálatot minden ember iránt, akiket személyes méltóságuknak és istengyermekségüknek megfelelően kell fogadnia. Ennek azonban elsősorban a házastársak egymás közti és a családdal való kapcsolatában kell megnyilvánulnia, tudniillik abban, hogy a mindennapos teendőkkel ápolják a személyek közösségét, amely a bensőséges szeretetközösségre támaszkodik és belőle növekszik. E testvéries lelkületnek a tágabb körű egyházi közösség összefüggésében kell fejlődnie,

amelybe a keresztény család beépült: az Egyház a családokban élő szeretet révén válhat egyre otthonosabbá, s ilyenné is kell válnia. Ez azt jelenti, hogy egyre családiasabbnak kell lennie az emberségesebb és testvériesebb kapcsolatok jóvoltából. A Szeretet átlépi a hittestvérek körét, mert *minden ember testvérem*. A Szeretet Krisztus arcát és a testvért fedezi fel minden emberben, de elsősorban a szegényekben, a betegekben, a szenvedőkben és az igazságtalanság áldozataiban, akiket szeretnie és szolgálnia kell. Annak érdekében, hogy a család emberszolgálat az evangéliumi erkölcs szerint valósuljon meg, nagyon ügyelni kell arra, amit a II. Vatikáni Zsinat a következő szavakkal sürget: "Hogy a Szeretet ilyen gyakorlása a szeretet minden formáját felülmúlja, ahhoz a felebarátban azt az istenképiséget kell látni, amelyre Isten megteremtette, valamint az Úr Krisztust, akinek minden olyan szolgálat szól, amivel a rászorulókat segítik." [163] Miközben a keresztény család a Szereteten építi az Egyházat, az emberek és a világ szolgálatára szenteli magát, és megvalósítja azt az "emberi haladást", melynek természetéről a Szinodus családokhoz intézett üzenetében ezt olvashatjuk: "A család másik feladata az, hogy az embereket szeretetre nevelje és megtanítsa arra, hogy úgy tudjanak szeretni minden körülmények között és minden kapcsolatukban, hogy a család ne zárkózzék magába, hanem nyíljk meg a közösség felé, mégpedig az igazságérzet és a mások iránti tisztelet révén, továbbá annak a feladatnak a tudatával, amely arra készíti, hogy az egész emberi társadalom javát szolgálja". [164]

NEGYEDIK RÉSZ

A CSALÁDI PASZTORÁCIÓ IDŐSZAKAI, FORMÁI, MUNKÁSAI ÉS NEHÉZ ESETEI

I. A CSALÁDI PASZTORÁCIÓ IDŐSZAKAI

65. AZ EGYHÁZ VÉGIG KÍSÉRI ÚTJÁN A KERESZTÉNY CSALÁDOT

Mint hogy minden embernek, a családnak is fejlődnie és növekednie kell. A jegyesség időszaka és a szentségi házasság megkötése után a házastársak elindulnak a mindennapok útján, hogy lépésről lépésre birtokba vegyék a házasság javait és teljesítsék kötelességeiket. A hit világosságánál a remény erejével és az Egyházzal való közösségben a keresztény család is megtapasztalja, hogy részese annak az emberi zarándoklatnak, amely Isten országának megvalósulása és kinyilvánulása felé tart. Ezért újra, fokozottabban meg kell világítanunk, mennyire sürgető feladat az Egyház lelkipásztori munkájában a család támogatása. Minden erőnkkel azon kell lennünk, hogy a család lelkipásztori gondozása erősödjön és fejlődjön, s valóban előnyt élvezzen, mert bizonyosak vagyunk abban, hogy a jövő evangelizációja a családi egyháztól függ. [165] Az Egyház lelkipásztori gondja nem korlátozódik csupán a hozzá közvetlen közel élő családokra, hanem Krisztus szívének mértéke szerint tágitja ki a határokat és egyetemesen törődik az összes családokkal, főleg azokkal, akik nehéz vagy rossz körülmények között élnek. Az Egyháznak az összes családok felé el kell mondania a teljes

igazság, az emberiesség, a jóság és a remény ígét még akkor is, ha a családok nagyon nehéz terheket viselnek. Mindenkinek följánlja önzetlen segítségét annak érdekében, hogy megközelíthessék annak a családnak eszményét, amelyet a Teremtő "kezdetől fogva" akart, s amelyet Krisztus megváltó kegyelmével megújított. Az Egyház lelkipásztori tevékenységének akkor is meg kell tartania a fokozatosság törvényét, amikor a családdal foglalkozik, és lépésről lépésre kell követnie a család alakulását és fejlődését.

66. A HÁZASSÁGI ELŐKÉSZÜLET

Napjainkban különösen szükséges, hogy a fiatalokat fölkészítsük a házassági és családi életre. A világnak vannak még olyan részei, ahol ősi hagyományaik szerint maguk a családok adják át a fiataloknak -- beavatással, vagy fokozatos neveléssel -- a házastársi és családi élet tudnivalóit. De azok a változások, amelyek korunk szinte minden társadalmában lezajlottak, azt követelik, hogy ne csupán a család, hanem a társadalom és az Egyház is törekedjék arra, hogy a fiatalokat jól fölkészítse eljövendő feladataikra. A mai családok életében ezt sokszorosan gátolja az, hogy a fiatalok az új életkörülmények között részben nem ismerik meg az értékek helyes rendjét, részben -- mivel már nem rendelkeznek pontos cselekvési szabályokkal -- azt sem tudják, hogyan nézhetnének szembe az új nehézségekkel és hogyan tudnának följük kerekedni. A tapasztalat azonban azt mutatja, hogy azok a fiatalok, akiket a családi életre fölkészítettek, általában jobban boldogulnak, mint a többiek. Ez még inkább érvényes a keresztény házasságra, melynek ereje oly sok férfi és nő szent életét áthatja. Ezért az Egyháznak jobb és bőségesebb házassági előkészítésről kell gondoskodnia, hogy amennyire lehetséges, elhárítsa azokat a nehézségeket, amelyek sok házaspárt terhelnek, s hogy egyre nagyobb számban jöhessenek létre boldog házasságok. A házassági előkészítésnek folyamatosnak és fokozatosnak kell lennie. Három alapvető szakaszban kell történnie: távoli, közelebbi és közvetlen. *A távoli előkészület* a gyermekkorban kezdődik, abban a bölcs családi pedagógiában, amely törekszik arra, hogy a gyermekeket önismeretre vezesse, mint olyan embereket, akik összetett lelki adottságokkal, egyedi személyiséggel, sajátos erényekkel és gyengeségekkel rendelkeznek. Ebben az időben kell megalapozni mindazon igazi emberi értékek tiszteletét, amelyek a személyes és társadalmi kapcsolatokban valósulnak meg. Ez az értékisztelet kihat a jellem alakulására, az egyéni hajlamok fölötti uralkodásra és azok helyes megvalósítására, a másik nemről alkotott véleményre, a vele való találkozásra és minden egyéb hasonlóra. Ezen felül -- főleg a keresztények számára -- szükséges, hogy a gyermekek hiteles lelki és katechetikai oktatásban részesüljenek, amely úgy magyarázza a házasságot, mint hivatást és küldetést, és nem feledkezik meg arról a lehetőségről sem, hogy az élet a papságban vagy a szerzetességben teljesen Istennek ajándékozható. Erre az alapra épülhet rá később a részletes *közelebbi előkészület*, amely az életkornak megfelelő katekézissel együtt úgy is fölfogható, mint egy katechumenátus, amely magában foglalja a különleges szentségi előkészítést, és újra fölfedeztetni a szentségeket. A keresztény házasságra készülők katekézisének feltétlenül meg kell újítani, ha azt akarjuk, hogy a szentséget megfelelő erkölcsi és lelki felkészültséggel fogadják és belőle éljenek. A fiatalok vallási oktatását az alkalmas időben és az igényeknek megfelelően nyújtott, házastársi életre szóló felkészítésnek kell kiegészítenie. Ebben az előkészítésben a házasságot úgy kell bemutatni, mint a férfi és a nő állandó törődést igénylő, személyes kapcsolatát, és arra kell serkenteni a lelkeket, hogy a házaselet és a szülői felelősség kérdéseit mélyebben lássák, elsősorban a témával kapcsolatos orvosi és biológiai ismeretek segítségével. Emellett meg kell ismerkednünk a gyermeknevelés módszereivel,

valamint azokkal az életfeltételekkel, melyekre családnak állandóan szüksége van. Ilyen feltételek a munkahely, a megfelelő kereset, az okos gazdálkodás, a család gazdasági életének szabályai stb. Végül nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy a fiatalokat fölkészítsék a családi apostolkodásra, a testvéri és segítőkész együttműködésre más családokkal; valamint arra, hogyan vehetnek részt olyan csoportokban, egyesületekben, mozgalmakban és kezdeményezésekben, amelyek a család emberi és keresztény értékeit támogatják. Hasznos, ha a közvetlen előkészület a házasságkötés előtti hónapokban és hetekben történik; s ha új tartalmat, témát és formát kap az a vizsgálat, amelyet a házasságkötés előtt a kánonjog megkíván. Erre a minden esetben fontos előkészítésre különösen azok a jegyesek szorulnak rá, akiknek a keresztény tanítás és élet kérdéseiben hiányosságaik vagy nehézségeik vannak. A katechumenáushoz hasonló házassági előkészítésben -- amely úgy is fölfogható, mint hitre vezető út -- az átadásra kerülő anyagban helyet kell kapnia Krisztus és az Egyház misztériumának, a kegyelemnek, és a keresztény házasság feladatainak, de szerepelnie kell benne a házasságkötés liturgiájában való tevékeny és tudatos részvétel előkészítésének is. A házassági előkészítés körvonalazott fokozataiban részt kell vállalnia a keresztény családnak és az egész egyházi közösségnek. Nagyon kívánatos, hogy a Püspöki Konferenciák -- hogy segítségükkel a leendő házasok életre szóló döntésük jelentőségét egyre jobban felfogják --, továbbá a lelkipásztorok -- annak érdekében, hogy meggyőződhesse a házasságra készülők alkalmas voltáról -- törekedjenek arra, hogy kiadják a *Családi pasztoráció direktóriumát*. E direktóriumban elsősorban az "Előkészítő kurzus" időtartamát, módszereit és témáit kell rögzíteni. Úgy kell összeállítani, hogy ismeretközlő, pedagógiai, jogi és orvosi részei között egyensúly uralkodjék és úgy fogalmazzák meg, hogy a házasságra készülők, amellet, hogy értelmileg felfogják a közölt anyagot, arra is indítást kapjanak, hogy szorosabban kapcsolódjanak az egyházi közösséghez. Jóllehet e közvetlen házassági előkészület jelentőségét és kötelező voltát nem lehet lebecsülni -- ami akkor történnék, ha könnyedén fölmentenének alóla --, mindazonáltal mindig úgy kell javasolni és lebonyolítani, hogy elmaradása ne legyen a házasságkötés akadálya.

67. AZ ESKÜVŐ

A keresztény házasság a liturgia szabályai szerint olyan formát követel, amely közösségi természete szerint nyilvánítja ki a megkereszteltek közötti házastársi szövetség lényegileg egyházi és szentségi természetét. A házasság kiszolgáltatásának, mint *megszentelő szentségi cselekménynek*, amely a liturgiához, az egyházi cselekmények csúcsához és a megszentelő erő forrásához (az Eucharisztiahoz) kapcsolódik,[166] önmagában érvényesnek, méltónak és gyümölcsözőnek kell lennie. Tág tér nyílik itt a lelkipásztori gondoskodás előtt, hogy mindazok a követelmények maradéktalanul meglegyenek, amelyek a szentségi házasság föltételei; s ugyanakkor megtartsák az Egyház fegyelmi előírásait az akadályok, a szabad beleegyezés, a kánoni forma és az esküvő rítusa tekintetében. Magának az esküvő szertartásának az illetékes egyházi hatóságok előírásai szerint egyszerűnek és szépnek kell lennie. E hatóságokra tartozik, hogy -- az Apostoli Szentszék szabályainak megfelelően, s figyelembe véve a helyi körülményeket[167] -- esetenként a liturgikus cselekménybe beleszójék kultúrájuk olyan elemeit, amelyek alkalmasak arra, hogy nyilvánvalóbbá tegyék a házastársi szövetség emberi és vallási tartalmát; feltéve természetesen, hogy nincs bennük olyan mozzanat, amely a keresztény hittel és erkölccsel nem egyeztethető össze. Az esküvő szertartásának mint *jelnek* külső formájában is igehirdetésnek és a közösség hitvallásának kell lennie. A lelkipásztor feladata, hogy az *igeliturgiát* bölcsen állítsa össze, s a

liturgia ismertetésével is készítse föl a résztvevőket, elsősorban a házasulandókat. Az esküvőnek mint *az egyház szentségi cselekményének* olyannak kell lennie, hogy a jelenlevők teljesen aktív és tudatos résztvevők lehessenek, természetesen mindenki a maga helyén és feladatának megfelelően: a jegyesek, a pap, a tanúk, a rokonok, a jóbarátok és más hívők, akik valamennyien részesei egy olyan közösségnek, amely Krisztus és az Egyház misztériumát jeleníti és tapasztalja meg. Ami az ősi hagyományokkal rendelkező kultúrák területén történő keresztény házasságkötést illeti, a fent mondott elveket kell megtartani.

68. MEGKERESZTELTE, DE NEM HIVÓ JEGYESEK EVANGELIZÁCIÓJA ÉS HÁZASSÁGKÖTÉSE

Mivel a szentségi házasságkötésnél különleges figyelmet kell fordítani a házasulandók erkölcsi és lelki felkészülésére és főképp a hitükre, itt most szembe kell néznünk azzal a nem ritka nehézséggel, amellyel az Egyház pásztorai gyakran találkozhatnak korunk szekularizált társadalmában.

Azok hite ugyanis, akik az Egyháztól kérik, hogy házasságot köthessenek, különböző fokon állhat, és a lelkipásztor legfontosabb feladata, hogy e hitet fölébressze, táplálja és megérlelje. Ugyanakkor a pásztoroknak meg kell érteniük azokat az okokat, amelyek az Egyházat arra indítják, hogy azokat is házasságkötésre bocsássa, akik nincsenek tökéletesen felkészülve. A többi szentséggel szemben a házasság szentségének sajátos jellemzője az, hogy már a teremtés rendjében is létezik, s a szentség maga a házastársi szövetség, amelyet a Teremtő "kezdetben" alapított. Tehát a férfi és a nő elhatározása, hogy Isten terve szerint kötnék házasságot -- azaz eldöntötték, hogy életüket visszavonhatatlan megegyezésükkel, felbonthatatlan szerelmükkel és hűségükkel feltételek nélkül összekötik --, jóllehet nem teljes tudatossággal, de valóságosan magában foglalja az Isten akarata iránti szüntelen engedelmes lelkületet, amely kegyelem nélkül lehetetlen. Így tehát igazán és sajátosan az üdvösség útjára léptek, s ez az út, ha rajta valóban jó szándékkal indulnak el, az előkészület és a szentségi házasság jóvoltából végig járható és célba viszi őket. Sajnos igaz azonban, hogy néhol inkább a társadalmi hagyományok, mint igazán vallási okok indítják a jegyeseket arra, hogy az Egyházban kérjék a házasság megkötését. Ez nem is csoda. A házasságkötés ugyanis olyan esemény, amely nemcsak a házasulandókat érinti, hanem természetesen szerint közösségi megnyilatkozás, amely a jegyesekre a többiekkel szemben bizonyos kötelelességeket ró. A házasságkötés napja ősidőktől fogva ünnepnap, amelyen a családtagok és a barátok összejönnek. Nyilvánvaló tehát, hogy a társadalmi okok együtt hatnak a személyes okokkal, amikor a jegyesek azt kérik, hogy templomban esküdhessenek. Arról sem szabad elfeledkeznünk, hogy akik így kötnék házasságot, keresztségüknél fogva valóban kapcsolatban állnak Krisztusnak az Egyházzal való jegyesi szövetségével és jószándékukkal elfogadták Isten házasságra vonatkozó tervét. Így tehát legalább burkoltan beleegyezésüket adják ahhoz, amit az Egyház akar tenni, amikor a házasságot kiszolgáltatja. Emiatt nem lehet helyeselni, ha a pásztorok megtagadják az esküvőt csupán azért, mert egy ilyen kérdésben társadalmi okok is hatnak. Egyébként, miként a II. Vatikáni Zsinat tanítja a szentségek a szertartás tetteivel és szavaival táplálják és erősítik a hitet:[168] azt a hitet, amelyre helyes szándékuk erejéből a házasulandók már törekszenek. E hitet Krisztus kegyelme minden bizonnal ápolja és erősíti. Ha valaki ezen túlmenően -- a házasulandók hite alapján -- újabb kritériumokat akarna szabni az egyházi házasságkötéshez, igen nagy veszedelmeket támasztana. Elsőként vetődik fel az alaptalan és megkülönböztető ítéletalkotás veszedelme. Ezt követi a már megkötött házasságok érvényessége feletti kételkedés, amely a keresztény közösségekben igen nagy károkat okozna azzal, hogy lelkiismereti kételyeket támaszt. Végül fölmerül a veszedelem, hogy megtámadják és kétségbe vonják sok olyan testvér házasságának

szentségi jellegét akik elszakadtak az Egyház teljes közösségétől, ez pedig nem áll összhangban az egyházi hagyománnyal. Ezzel ellentétben, amikor minden törekvés zátonyra fut és a házasulandók kifejezetten és nyíltan megvallják, hogy elutasítják, amit az Egyház akar a házasság szentségének kiszolgáltatásával, a lelkipásztoroknak nem szabad esküvőre bocsátani őket. Bármennyire nehezükre esik, az ilyen jegyeseknek el kell ismerniük és minden illetékesnek tudomásul kell vennie, hogy ilyen körülmények között nem az Egyház akadályozza meg az esküvőt, hanem ők maguk, akik így kérik. Ebből is világosan látható, hogy mind a házasságkötés előtt, mind utána mennyire szükséges az evangelizáció és a katekézis, amelyet az egész keresztény közösségnek azzal a célkitűzéssel kell végeznie, hogy a jegyesek ne csak érvényesen kössék meg a szentségi házasságot, hanem az gyümölcsöt is teremjen.

69. A HÁZASSÁG MEGKÖTÉSE UTÁNI PASZTORÁCIÓ

A törvényesen létrejött család lelkipásztori gondozása a helyi egyházi közösség minden egyes tagjának feladata. Segítséget kell nyújtaniuk a házastársaknak új hivatásuk és küldetésük megértéséhez és megéléséhez. S hogy a család egyre inkább szeretetközösséggé válhasson, minden tagjának segítséget kell kapnia azokkal az új nehézségekkel szemben, amelyek -- részt vállalván a családi életben -- egymás kölcsönös szolgálatában jelentkeznek. Mindez elsősorban az új családokat érinti: tagjai eddig ismeretlen értékek és feladatok közé kerültek, s leginkább házasságuk első éveiben nehézségekkel küszködnek, pl. a közös élethez való alkalmazkodással vagy a gyermekek születésével jelentkező problémákkal. Az új házasok fogadják szívesen és használják fel tanulékonyan más házaspárok -- kik már hosszú ideje tapasztalatból ismerik a család és a házaselet problémáit -- okos, emberséges és támogató segítségét. Így az egyházközségben -- a keresztény családokból álló nagy családban -- az összes családok kölcsönösen támogatják és segítik egymást, amikor mindegyik család ott áll a másik mellett a maga emberi tapasztalatával, nemkülönben hitével és kegyelmi ajándékaival is. Ez a családok közötti, apostoli lelkülettől áthatott segítségnyújtás egyike lesz a könnyen megvalósítható, nagyon hatásos és mindenki számára elérhető módoknak, melyekkel széles körben tovább lehet hagyományozni azokat a nagyszerű keresztény értékeket, amelyek minden lelkipásztori munka alapját és célját jelentik. Ilyen módon az új családok nem csupán kapnak a korábban létrejött családoktól, hanem segítségüket elfogadva - - mintegy viszonzásképpen -- forrásai lesznek azok lelki gyarapodásának is. Az Egyház lelkipásztori szolgálatának különösen arra kell ránevelnie az új családokat, hogy a házastársi szeretetet felelősségtudattal éljék, továbbá, hogy figyeljenek a közösséggel való kapcsolatukra és az élet szolgálatára. De a bensőséges családi élet megélésére is tanítani kell őket, hogy közös és nagylelkű tevékenységgel építsék az Egyházat és az emberi társadalmat. Minthogy a két házastárs sajátosan a gyermekek születésével válik családdá, az Egyház ott áll a szülők mellett is, azért, hogy az élet Urának ajándékaént fogadják a gyermekeket, s örömmel vállalják a fáradságot, amellyel emberi és keresztény fejlődésüket segítik elő.

II. A CSALÁDI PASZTORÁCIÓ FORMÁI

A lelkipásztori tevékenység mindig megmutatja annak az Egyháznak igazi természetét, amelyet üdvözítő küldetése kötelez cselekvésre. A család lelkipásztori gondozásának is --

amely nem más, mint a lelkipásztori szolgálat különleges és legfontosabb módja -- fő kezdeményezője és végrehajtója, szervezeti formái és munkásai révén maga az Egyház.

70. AZ EGYHÁZI KÖZÖSSÉG ÉS KONKRÉTAN A PLÉBANIA

Az Egyházat, amely egyszerre üdvözítő és üdvözített közösség, most a maga kettős természete szerint egyetemesen és konkrétan kell látnunk. Az Egyház az egyházmegyei közösségben nyilvánul meg, amely lelkipásztorilag kisebb egységekre oszlik, s ezek között elsősorban a plébánia. Az egyetemes Egyházzal való közösség nem elnyomja, hanem biztosítja és támogatja a különböző részegyházak stabilitását és sajátosságait, amelyek a családi pasztorációban a közvetlen és hatásos munkát végzik. Így minden helyi egyháznak, s különösen a plébániai közösségnek jobban tudatában kell lennie annak a kegyelemnek és feladatnak, amelyet az Úrtól a családi pasztorációhoz kap. Az egész lelkipásztori munka egyetlen résztvevője se mulassza el, hogy törődjék a család pasztorációjával. Ha figyelembe vesszük ezt a feladatot, megérthetjük annak jelentőségét, hogy megfelelő kiképzést kell kapniuk azoknak, akik az apostolkodás e formájával foglalkoznak. A papokat, a szerzeteseket és szerzetesnőket tanulmányi idejük alatt fokozatosan és alkalmas módon kell tanítani és nevelni későbbi feladataikra. Az egyéb kezdeményezések mellett nem lesz haszontalan megemlítenünk azt a Felsőfokú Intézetet, amelyet a család kérdéseinek tanulmányozására Rómában, a Lateráni Pápai Egyetem mellett a minap hívtak életre. Néhány egyházmegyében is alapítottak hasonló intézeteket. A Püspököknek legyen rá gondjuk, hogy minél több pap, még mielőtt a plébániai munkát elkezd, vegyen részt ilyen speciális kurzusokon. Másutt az oktatási intézményekben időnként adnak kurzusokat a felsőfokú teológiai és lelkipásztori oktatás mellett. Az ilyen kezdeményezéseket támogatni és szaporítani kell, s a kapukat ki kell tárni olyan laikusok előtt is, akik mint orvosok, jogászok, pszichológusok, szociológusok és pedagógusok saját hivatásukkal hasznos segítséget nyújtanak a családnak.

71. A CSALÁD

A legfontosabbnak azonban magát a családot kell tartanunk: azt a "helyet", amely e kérdésben a keresztény házastársak és családok küldetéséhez tartozik, mégpedig a felvett szentség erejéből. E küldetést végre kell hajtani azért, hogy az Egyház és Isten országa az emberi történelem folyamán épüljön. Erre úgy van szükség, mint az Úr Krisztus iránti készséges engedelmség tette. Az Úr ugyanis a megkeresztelt emberek szentségi rangra emelt házasságának erejéből a keresztény házastársaknak különleges apostoli küldetést ad, amellyel mint szülőjébe, a családi élet területére küldi őket munkásként. Miközben a házastársak ebben a tevékenységben élnek, közösségben vannak és együttműködnek az Egyház többi tagjával, akik viszonzásként sajátos ajándékaikkal és szolgálataikkal fáradoznak a család javára. Az ilyen apostolkodás elsősorban egy család keretein belül bontakozik ki, amikor az Isten törvényei szerinti élet tanúságát teszi a család minden tagja felé: keresztény módon neveli a gyermekeket és támogatja őket abban, hogy a hitük éretté válhasson; tisztaságra neveli és felkészíti őket az életre; virrasztva öröködi felettük, hogy a fenyegető ideológiai és erkölcsi veszedelmeket elhárítsa; kötelességtudatuk révén fokozatosan beépíti őket a polgári és egyházi közösségbe; el irányít és segít a hivatás megválasztásában; támogatja az emberi és

keresztény gyarapodásukat. A család apostolkodása aztán az irgalmasság testi és lelki cselekedetei által sugárzik tovább más családok felé, különösen a szegények, a betegek, az öregek, a nyomorékok, az árvák, az özvegyek, az elhagyott házastársak, a leányanyák, és azok felé, akiket nehéz helyzetüknél fogva az abortusz kísért.

72. EGYESÜLETEK A CSALÁDOK ÉRDEKÉBEN

Az Egyházban, amely a családi pasztoráció felelős alanya, meg kell emlékeznünk sok olyan társulásról is, melyekben Krisztus és Egyházának misztériuma él és nyilatkozik meg. Elismerést és megbecsülést érdemel az a sok egyházi egyesület, csoport, mozgalom vagy bármilyen nevet viselő közösség, amely -- mindegyik a maga jellegzetességei, céljai, szolgálatai szerint -- a család lelkipásztori gondjával törődik. Ezért a Szinodus nyilvánosan elismerte az ilyen apostolkodó, nevelő és lelkiiséget ápoló egyesületek hasznos voltát. Feladatuk az, hogy felébresszék a másokkal való összetartozás érzékét, támogassák az Evangélium és az Egyház hite szerinti életformát; a keresztény erények és ne a közvélemény szerint formálják a lelkiismeretet, buzdítsanak a felebaráti szeretet gyakorlására, valamint a mások felé nyitott lelkületre, amely a keresztény családokat a többiek számára valóban erjesztő kovásszá és fényforrássá teszi. Hasonlóképpen kívánatos, hogy a közjó tudatában élő családok más, nem egyházi egyesületekben is tevékenykedjenek. Az ilyen egyesületek feladatköréhez tartozik többek között, hogy népük kulturális és etikai értékeit őrizték, ápolják és adják tovább az egyes embereknek; biztosítsák az emberi személy kibontakozását, az orvosi, jogi és szociális gondoskodást az anyákról és a gyermekekről; harcoljanak a nők igazságos fölemelkedéséért és minden ellen, ami e méltóságot lealacsonyítja. Az ilyen egyesületek elősegítik a kapcsolatok elmélyítését. Hozzájárulnak azoknak a kérdéseknek megismeréséhez, amelyek az emberi méltóságnak és az Egyház tanításának megfelelő, természetes módszereket követő születésszabályozással kapcsolatosak. Olyan egyesületek is vannak, amelyek az igazságosabb és emberibb világ építésére és olyan igazságos törvények megalkotására törekuszenek, amelyek a helyes társadalmi rendet támogatják, tiszteletben tartják mind nemzetközi, mind nemzeti szinten az egyes családok törvényes szabadságát és méltóságát, s gondoskodnak az iskolákkal és a nevelő intézményekkel való egészséges együttműködés kialakításáról és ehhez hasonlókról.

III. A CSALÁDI PASZTORÁCIÓ MUNKÁSAI

A család után -- amely a családi lelkipásztorok számára tárgya, de inkább alanya -- másokról is meg kell emlékeznünk, főleg azokról, akik kifejezetten e területen munkálkodnak.

73. A PÜSPÖKÖK ÉS A PAPOK

A családi pasztoráció legfőbb gondozója és irányítója az egyházmegyében a püspök. Mint Atyának és Pásztornak különleges módon kell törődnie a lelkipásztori szolgálattal e területével, amely kétségtelenül minden egyebet megelőz. Törődést, időt, munkatársakat, anyagiakat kell rááldoznia; elsősorban azonban neki magának kell a családok és mindazok mellett állnia, akik az egyházmegyében a családi pasztorációval foglalkoznak. Viselje szíven, hogy egyházmegyéje egyre inkább igazi "egyházmegyei családdá" alakuljon, a példakép és a remény forrása legyen az egyházmegyében élő családok számára. A Családdal foglalkozó Pápai Tanács megalakítása azt a célt tartotta szem előtt, hogy jelezze, milyen nagy fontosságot tulajdonítunk a családi pasztorációnak, s hogy hatékony eszköz legyen, amely minden szinten támogatja e tevékenységet. A Püspökök elsőrangú munkatársai a papok, akiknek feladata -- miként a Szinodus megvilágította -- az Egyház házasságot és családot támogató szolgálatának elsődleges része. Ugyanezt kell mondanunk azokról a diakonusokról is, akikre a pasztorációnak ezt a részét bizzák. Feladatuk nem korlátozódik csupán az erkölcsi és liturgikus kérdésekre, hanem a személyes és társadalmi problémákat is magában foglalja. A család mellett kell állniuk a nehézségek és félelmek idején azért, hogy közösséget vállalnak tagjaival és támogatják őket, hogy életüket az Evangélium világosságában lássák. Nem lesz haszontalan, ha fölhívjuk a figyelmet arra, hogy e küldetéstől -- amennyiben a szükséges józansággal és igazi apostoli lelkülettel végzik -- az Egyház szolgája új indításokat és lelkierőt nyer saját hivatásához és tevékenységéhez. A papoknak és diakonusoknak, akik a maga idejében megfelelő képzést kaptak feladatukhoz, a családokkal mindig úgy kell viselkedniük, mint atyáknak, testvéreknek, pasztoroknak és tanítóknak. A kegyelem eszközeivel segítsék és az igazsággal világosítsák meg a családokat. Elengedhetetlen tehát, hogy tanításuk és tanácsaik összhangban legyenek a hiteles egyházi Magisztériummal, hogy ezáltal valóban segítséget nyújtsanak Isten Népeinek a helyes hitérzék megszerzéséhez, amelynek később az életet irányítania kell. Ez a Magisztérium iránti hűség biztosítja majd, hogy a papság körében egyöntetű ítéletek és gyakorlati eljárások szülessenek, s így meg tudják szabadítani híveiket a lelkiismereti kételyektől. A pasztorok és a laikusok az Egyházban Krisztus prófétai küldetésének részesei. A laikusok szavukkal és keresztény életükkel tanúskodnak a hitről. A pasztorok e tanúságtételben megkülönböztetik az igazi hitből eredő dolgokat azoktól, melyek kevésbé állnak összhangban a hit világosságával. A család pedig azáltal részesedik Krisztus prófétai küldetésében, hogy mint keresztény közösség hisz és tanúskodik. Így tehát a pasztorok és a családok között is dialógus kezdődik. A teológusok és a családi élet kérdéseinek szakértői nagy mértékben hozzájárulhatnak e dialógushoz azért, hogy pontosan kifejtik mind az egyházi Magisztérium tanítását, mind a családi élet tapasztalatait. Ily módon az emberek jobban megérthetik a Magisztérium tanítását és megnyílik előttük az út a fejlődés felé. Mindazonáltal figyelmeztetnünk kell arra, hogy a hit tanításának kérdéseiben -- beleértve a család problémáit is -- a kötelező és közvetlen szabály meghatározása a hierarchikus Magisztériumra tartozik. A Magisztérium és a családi problémák szakértői, illetve a teológusok közötti félreértésektől mentes kapcsolat nagymértékben hozzájárul a hit helyes megértéséhez és az úgynevezett törvényes pluralizmus ápolásához.

74. A SZERZETESÉK ÉS SZERZETESNŐK

A szerzetesek és szerzetesnők, s általában az Istennek szentelt hívők a családi apostolkodáshoz alapvetően és elsősorban Istennek szenteltségükkel járulhatnak hozzá. Ez ugyanis jellé teszi őket, s "így minden krisztushívő számára felidézük azt a hitvesi viszonyt -- az Egyház kapcsolatát egyetlen jegyesével, Krisztussal --, amelyet Isten létesített, s amely a jövőben fog teljesen megnyilvánulni".[169] De tanúi lesznek annak a mindenkit átfogó Szeretetnek is, amely a mennyek országáért vállalt tisztaság által készségesebbé teszi őket arra, hogy nagylelkűbben adják át magukat az isteni szolgálatnak és az apostolkodásnak. Így válik lehetségessé, hogy a szerzetesek, a laikus intézmények és más tökéletességre törekvő közösségek tagjai egyenként vagy közösen a család javára szolgáljanak: gondozzák a gyermekeket, elsősorban a betegeket, az árvákat, a nem kívántakat, a szegényeket és nyomorékokat; látogatják a családokat és ápolják a betegeket; kapcsolatba lépnek a csonka, nehézségekkel küzdő vagy szétzüllött családokkal. Tanításukkal és tanácsaikkal segítik a fiatalokat a házasságra való felkészülésben és támogatják a házastársakat, hogy valóban felelős szülővé válhassanak. Házaikat megnyitják egyszerű vendégszeretettel, hogy a családok megérezhessék Istent és az imádság ízét, megtapasztalhassák az Istenben való összeszedettséget és példát láthassanak az Isten nagyobb családjában, testvéri szeretetben és örömben folyó életre. Hozzáteesszük ehhez sürgető buzdításunkat, amely szerzetesek vezetőinek szól: hűségesen őrizvén a rájuk jellemző karizma lényegét, úgy tekintsék a család felé irányuló apostolkodást, mint a mai körülmények között az egyik legégetőbb feladatot.

75. SZAKÉRTŐ VILÁGI HÍVŐK

A családoknak nagyon sok jót adhatnak azok a különlegesen képzett laikusok (orvosok, jogászok, pszichológusok, szociális gondozók, tanácsadók és más ezekhez hasonlóak), akik akár egyenként akár különféle egyesületekben végzik felvilágosító, tanácsadó, irányító, illetve segítségnyújtó munkájukat. Rájuk is vonatkoztathatók azok a buzdító szavak, melyekkel a Keresztény Családi Tanácsadók Szövetségéhez fordultunk: "Feladatotok olyan, amely méltán megérdemli a misszió nevet. Célkitűzéseitek ugyanis nagyszerűek, s a belőle fakadó gyümölcsök jelentősek a társadalom és a keresztény közösség számára... és mindaz, amit a család támogatása érdekében tehettek, hatásában túlmutat a család határain és elér más emberekhez és a társadalomhoz is. Mert a világ és az Egyház jövője a családok által alakul".[170]

76. A TÖMEGTÁJÉKOZTATÁS

Külön is kell mondanunk néhány szót a tömegtájékoztatásról, amelynek oly nagy súlya van a mai világ életében. Közismert ugyanis, hogy a tömegtájékoztatás eszközei "azok lelkében, akikre hatnak, mind érzelmileg, mind értelmileg, mind a vallás és az erkölcs tanítása szempontjából gyakran igen nagy veszedelmet jelentenek",[171] főleg ha fiatalokról van szó. Jóllehet a család élete és erkölcsi, valamint a gyermeknevelés szempontjából üdvös hatásuk is van, "figyelmen kívül nem hagyható veszedelmeket és csapdákat"[172] is rejtnek magukban: megnyerő, művészi módon, de tudatos irányítás alatt (manipuláltan), miként a

világ sok országában sajnos megtörténik, olyan ideológiák eszközei lehetnek, amelyek az embereket elválasztják egymástól, s hamis ítéleteket alakítanak ki bennük az életről és a családról, a vallásról és az erkölcsről, mivel nem tisztelik az ember igazi méltóságát és rendeltetését.

E veszedelem nagyon közelről fenyeget, mert "a mai életmód -- különösen az iparilag fejlett országokban -- igen gyakran ráveszi a családokat, hogy nevelői feladatukat elmulasszák, illetve könnyen kibúvót találjanak alóla, mással kötve le a gyermekek idejét és aktivitását, elsősorban a televízió és bizonyos népszerű olvasmányok által".[173] Ebből ered a "kötelezettség..., hogy leginkább a kisgyermeket védjük meg az olyan *befolyásoktól*, amelyek e tömegtájékoztató eszközökből áradnak felénk", továbbá, hogy gondoskodjanak ezen eszközök bölcs használatáról a családon belül. Így a család feladata az is, hogy a gyermekek teste-lelke számára egészségesebb, hasznosabb és tartalmasabb szórakozásokat találjanak, "hogy a gyermekek szabad idejét hatékonyabban felhasználják és többre értékeljék, s hogy a gyermekek képességeit helyes irányba tereljék".[174] Mivel pedig a tömegtájékoztató eszközök -- éppen úgy, mint az iskola és a környezet -- igen nagy hatással vannak a gyermekek nevelésére, a szülőknek tevékeny részt kell vállalniuk ezen eszközök használatában és ellenőrzésében, és éberrel kell ügyelnünk arra, milyen hatást váltanak ki a gyermekben. De olyan döntések meghozatalánál is szerepet kell vállalniuk, amelyeken megfordul, "hogy a gyermekek lelkiismeretét a valóságnak megfelelő és kiegyensúlyozott ítélet irányába tereljék és kialakítsák bennük a józan válogatási készséget".[175] Ehhez hasonlóan a szülők -- kapcsolatot találva a programok alkotásának és közvetítésének felelős vezetőivel -- keressék a módját, hogy a sugárzott műsorok és a közzétett anyagok ne homályosítsák el és ne tiporják sárba azokat az alapvető emberi értékeket, amelyek a társadalom közjához tartoznak, hanem ellenkezőleg reálisan mutassák be a család problémáit és azok helyes megoldásait. Boldogemlékü Elődünk, VI. Pál pápa erről a következőket írta: "a gyártóknak ismerniük és tisztelniük kell a család igényeit, melyek olykor valóban lelki erősséget és mindig pontos kötelességtudatot követelnek tőlünk. Kerülniük kell ugyanis mindent, ami a család életét, stabilitását, kiegyensúlyozottságát és boldogságát sértheti. A család alapvető javainak megsértése az emberek igazi javainak megsértése is, legyen szó akár a szerelem eltévelyedéséről, akár a válás védelméről, akár erőszakról, vagy a fiatalok társadalomellenes magatartásáról".[176] Hasonló alkalommal mi magunk is kijelentettük a következőket: "A családnak módot kell adni arra, hogy jelentős mértékben megbízhatson mindazok jóakarátában, becsületességében és lelkiismeretességében, akik a tömegtájékoztatóval foglalkoznak. Ilyenek a kiadók, az írók, a gyártók, a rendezők, a dramaturgok, a kommentátorok, a hírmondók és a színészek".[177] Ezért kötelező az Egyház számára is, hogy minden módon törődjék azokkal, akik ilyen területeken dolgoznak; bátorítsa és támogassa azokat a katolikusokat, akik arra érznek adottságot és hivatást, hogy e kényes és nagy megfontoltságot igénylő munkát magukra vállalják

IV. A CSALÁD PASZTORÁCIÓJA NEHÉZ ESETEKBEN

77. RENDKÍVÜLI KÖRÜLMÉNYEK

A Jó Pásztor példája készségesebb, okosabb és bölcsebb lelkipásztori gondoskodást sürget az olyan családok iránt, amelyek -- többnyire akaratuk ellenére vagy különféle nyomasztó körülmények hatására -- nehéz körülmények között élnek. Elsősorban azokra a társadalmi rétegekre kell fölfigyelnünk, amelyek nem csupán segítségre szorulnak, hanem érdekükben olyan széleskörű tevékenységre van szükség, amely a közvéleményt, s elsősorban azokat a kulturális, gazdasági és jogi struktúrákat változtatja meg, melyek nyomorúságuknak okai. Ilyenek, hogy példákat mondjunk, a vendégmunkások családjai; azok családjai, akik hosszasan távol vannak otthonuktól (katonák, tengerészek, utazók); a börtönben lévők, a menekültek és száműzöttek családjai; a nagyvárosokban elszigetelten élő családok; a lakás nélküli családok; a csonka, vagy másként egyszülős családok; a nyomorék vagy kábítószeres gyermekek családjai; az alkoholista szülők családjai; a saját kulturális és szociális hagyományaiktól elszakadt családok, melyek e hagyomány elvesztésének veszélyében forognak; a politikai és más okok miatt megkülönböztetést szenvedő családok; az ideológiai okok miatt széthúzó családok; a plébániával kapcsolatot nem talált családok; a hitük miatt méltatlan bánásmódban részesülő családok; a kiskorú férj és feleség családja; valamint az öregek, akik a szükséges támogatástól megfosztottan élnek. *Az idegenben dolgozók családjainak*, különösen ha munkásokról és parasztokról van szó, mindenütt az Egyházban kell otthonot találniuk. Ez az Egyház egyik ősi feladata, hogy a széthúzás közepette az egység jele legyen. Amennyire lehetséges, álljanak e családok mellett azonos anyanyelvű, kultúrájú és rítusú papok. Ezen kívül az Egyház feladata az is, hogy ébresztgesse a közösség és mindazok lelkiismeretét, akik a társadalmi, gazdasági és politikai életben hatalommal rendelkeznek, hogy a munkások saját hazájukban találjanak munkát; kapják meg jogos bérüket; minél előbb újra találkozhassanak családjukkal, törődjenek kulturális identitásukkal; a többi családokkal egyforma bánásmódban részesüljenek; s végül, hogy gyermekeiknek módjuk legyen valamilyen szakma elsajátítására és hivatás gyakorlására, továbbá, hogy a tulajdonukban lehessen az élethez és munkához szükséges föld. Igen nehéz probléma *az ideológiailag megosztott* családok kérdése. Az ilyen esetek különleges lelkipásztori gondozást igényelnek. Mindenekelőtt a megkülönböztetés erényével irányított kapcsolatot kell fenntartani az ilyen családokkal. A hívő családtagokat meg kell erősíteni a keresztény életben. Ámbár a katolikus félnek engednie nem szabad, mégis mindig készíteni kell őt a másik féllel való párbeszédre. Szaporítani kell a szeretet és a tisztelet megnyilvánulásait, szilárdan őrizve a reményt, hogy a család egysége megőrizhető. Sok függ a szülők és a gyermekek egymás közti kapcsolatától is. Egyébként a hittől idegen ideológiák a család hívő tagjait arra serkentetik, hogy erősödjenek a szeretetben és a szeretetről való tanúságtételben. Egyéb nehézségek, melyek miatt a család az egyházi közösség és a pásztor segítségét igényli, a következők lehetnek: a gyermekek nyugtalan ifjúkora, melyben tiltakozások, s olykor zavargások is helyet kapnak; a fiatalok olyan házasságkötése, amely elszakítja őket családjuktól; a leginkább szeretett családtagok részéről megmutatkozó értetlenség vagy szeretethiány; az egyik házaspár hűtlensége vagy halála, mely utat nyit az özvegység keserves megtapasztalására; vagy egy családtag halála, amely megcsonkítja a család eredeti épségét. Ugyancsak nem kerülheti el az Egyház figyelmét az öregkor, minden értékével és bajával

együtt. Ilyenek: a mind mélyebb házastársi szeretet, amely az idő múlásával a hosszú és töretlen hűség által tisztul és nemesedik; a maradék erővel, de az évek alatt összegyűjtött jóssággal és bölcsességgel új formát öltő szolgálni akarás; a nyomasztó magány, amely meggyötri a lelket; testi bajok, melyek talán a szükséges ápolást sem kapják meg a gyermekektől és a családtagoktól; az öregkorral járó fájdalmak és gyengeségek; a megvetés és a másoktól való függés fájdalmas érzése, s a tudat, hogy akiket korábban annyira szeretett, most elviselhetetlen tehernek érzik őt. Olyan esetek ezek, melyekben -- miként a Szinodus atyái kifejezték -- könnyebben felragyoghatnak és megjelenhetnek a család és a házasság lelkületének azok a vonásai, amelyek Krisztus Keresztjéből és Feltámadásából, a mindennapi élet örömeinek és megszentelésének forrásából származnak az örök élet nagy, eszkatologikus igazságainak távlatában. Mindezen körülmények között soha el ne maradjon a vigasztalás és erő forrása, valamint a keresztény remény táplálója: az imádság.

78. A VEGYESHÁZASSÁGOK

A vegyesházasságok -- katolikus és nemkatolikus keresztények, illetve katolikus és nemkeresztények között -- növekvő száma szintén különleges lelkipásztori törődést igényel azon irányelvek és szabályok szerint, amelyek az Apostoli Szentszék és a Püspöki Konferenciák legutóbbi dokumentumaiban találhatóak. A vegyesházasságokban élő házastársak problémáit három pontban lehet összefoglalni: Először is szem előtt kell tartani a katolikus fél hitéből adódó köteleességeket; szabad vallásgyakorlatát, és erői szerint mindennek megtételét annak érdekében, hogy a gyermekeket a katolikus hitben kereszteljék és neveljék.[178]

Meg kell emlékezni a férj és feleség kapcsolatában mutatkozó különleges nehézségekről, melyek mindkettőjük vallásszabadságát érintik. E szabadság megsérthető jogtalan sürgetésekkel, melyek arra irányulnak, hogy a házastárs változtassa meg eredeti vallását; de úgy is, ha olyan akadályokat támasztanak, amelyek gátolják a másik fél szabad vallásgyakorlatát.

A házasságkötés kánoni és liturgikus formáját tekintve az Ordináriusok a körülmények igényei szerint bőségesen élhetnek felhatalmazásaikkal. Mikor azonban e rendkívüli körülményeket vizsgálják, a következőkre tekintettel kell lenniük: -- az ilyen házasságra való előkészítés folyamán mindent el kell követni annak érdekében, hogy világosan érthető legyen a házasság tulajdonságairól és követelményeiről szóló katolikus tanítás, illetve, hogy a házasulandók biztosítsák, hogy a jövőben ne jelentkezzenek azok az akadályok és ráhatások, melyekről az imént szóltunk; -- igen fontos, hogy a katolikus fél a közösség támogatásával megerősödjön hitében és tényleges segítséget kapjon a hit érett megértésére és gyakorlására, hogy élete majd a családon belül a házastárs és a gyermekek iránti szeretet által hiteles tanúságtétel legyen. A katolikusok és más keresztények vegyesházassága sajátos nehézségekkel jár ugyan, mégis több olyan tulajdonsággal rendelkezik, melyeknek ápolása és támogatása mind belső jelentőségük, mind az ökumenikus mozgalomra való hatásuk miatt hasznos. Ez leginkább akkor válik nyilvánvalóvá, amikor mindkét fél hűségesen teljesíti vallásos kötelezettségeit. A közös keresztiség és a kegyelem dinamikus ereje az ilyen házasságokban alapot és okot ad a házastársaknak arra, hogy megéljék a lelki és erkölcsi értékekben való közösséget. Amiatt, s hogy az ilyen -- mindkét fél részéről keresztény hittel megkötött -- vegyesházasság ökumenikus jelentősége egészen világos legyen, törekedni kell

arra, ámbar ez gyakorlatilag nem mindig könnyű, hogy a katolikus pap és a nemkatolikus lelkész között már a házasságra való felkészítés alkalmával jóakarató együttműködés alakuljon ki. Ami a nemkatolikus fél áldozását illeti, a Keresztény Egységalkárság szabályait kell betartani.[179]

A földkerekség különböző részein egyre több az olyan házasságekötések száma, amelyek katolikus és nemkeresztény felek között jönnek létre. Sok esetben a nemkeresztény félnek más vallása van. Vallásos meggyözödését tiszteletben kell tartani a II. Vatikáni Zsinat *Nostra aetate* kezdetű nyilatkozata szerint, amely a nemkeresztény vallásokkal való kapcsolatokról szól.

E házasságek között azonban sok az olyan, amelyben a másik fél teljesen vallástalan. Ilyen esetekben a Püspöki Konferenciáknak és az egyes püspököknek kell megfelelő lelkipásztori eligazítást adniuk, hogy a katolikus fél hite és szabad vallásgyakorlata biztosítva legyen, s főleg, hogy a gyermekek a katolikus vallásban kapják a keresztiséget és a nevelést. Emellett a katolikus felet minden módon támogatni kell abban, hogy a családon belül hiteles tanúságot tehessen katolikus hitéről.

79. LELKIPÁSZTORI ELJÁRÁS NÉHÁNY RENDELLENES ESETBEN

A Püspöki Szinodus, amely gondosan tanulmányozta a családot és nemcsak vallási, hanem minden más szempontból is védelmezni akarta, nem mulasztotta el, hogy figyelmesen megvizsgáljon néhány vallásilag, s gyakran polgárilag is abnormalis esetet, amelyek -- a mai gyors kulturális változások következtében -- sajnos a katolikusok között is elszaporodtak és nem kis kárt okoznak a családnak és a társadalomnak. A társadalom azért károsul, mert e rendellenességek a társadalom elsődleges és alapvető sejtjeit rombolják.

80. A PRÓBAHÁZASSÁG

Az első rendellenesség az úgynevezett "próbaházasságból" (kísérleti házasságekéből) adódik. Manapság ezt többen védelmükbe veszik, mert bizonyos értéket tulajdonítanak neki, jóllehet maga az emberi értelem elfogadhatatlannak mondja -- kimutatván, mennyire helytelen az emberi személlyel való bármiféle "kísérletezés" -, a személyi méltóság ugyanis azt követeli, hogy mindig és csak az ember legyen az a cél, amelyre a házastársak önátadó szeretete minden időbeli vagy más megkötés nélkül irányul. Az Egyház a maga részéről szintén nem tűrheti az ilyen kapcsolatot, de nemcsak az ész, hanem a hitből fakadó érvek alapján sem. Egyrészt ugyanis a test átadása a nemi egyesülésben az egész személy odaadásának reális jele. Ez az odaadás pedig a jelen üdvrendben a maga teljes igazsága szerint csak akkor valósítható meg, ha együtt jár azzal a Szeretettel, amelyet Krisztus ajándékoz (a latinban: *effici nequit, nisi caritatis amor, a Christo praebitus, concurrat*). Másrészt azonban két megkeresztelt ember házassága annak az egyesülésnek is reális szimbóluma, amely Krisztus és az Egyház között van, s amely sem nem időleges, sem nem "kísérleti", hanem mindörökké hűséges. Ezért két megkeresztelt ember között a házasság csak felbonthatatlan lehet. Az ilyen rendellenes eseteket többnyire csak akkor lehet elkerülni, ha az embert már kicsi korától kezdve Krisztus kegyelmének segítségével és megfélemlítés nélkül arra nevelték, hogy uralkodjon az ébredő vágyakon, és másokkal a hiteles szeretet kapcsolatát alakítsa ki. Ezt azonban csak úgy lehet

elérni, ha őszinte és tartós szeretetben nevelik és rávezetik a nemiség helyes megélésére. Az ilyen nevelés elvezeti az embert -- a teljes embert testi lelki adottságaival együtt -- Krisztus misztériumának teljességére. Nagyon hasznos lesz, ha e jelenség pszichológiai és szociológiai okait is fel tárják annak érdekében, hogy megfelelő orvosságot találjanak rá.

81. A SZABAD SZERELEM

A szabad szerelem olyan kapcsolatot jelent, amely minden vallási vagy polgári hatóság által jóváhagyott kötelék nélkül áll fenn. Lehetetlen, hogy ez a jelenség magára ne vonja a lelkipásztorok figyelmét -- hiszen száma napról-napra nő --, már csak azért is, mert nagyon eltérő formákban mutatkozhat meg, s ha a különbségeket figyelembe vesszük, talán csökkenteni lehet a káros következményeket. Vannak ugyanis olyanok, akik úgy gondolják, hogy a nehéz gazdasági, kulturális és vallási feltételek kényszerítik őket ilyen szabad kapcsolatba, mert házasságkötés estén gazdasági károsodásnak, jogtalan megkülönböztetésnek és ehhez hasonlóknak tennék ki magukat. Másoknál ezzel szemben olyan érzület fedezhető fel, amellyel megvetik és elvetik a társadalmat, a család intézményét, a társadalmi-politikai rendet; vagy csupán a gyönyört hajhásszák. Ismét másokat az alapjában igazságtalan életkörülményekből vagy pszichológiai éretlenségből adódó határtalan tudatlanság, valamint a szegénység kényszerít ilyen szabad kapcsolatba, mert bizonytalanok és félnek attól, hogy egy végleges köteléket magukra vállaljanak. Olyan országok is vannak, ahol a hagyományos szokások szerint az igazi házasságkötés csak bizonyos ideig tartó együttélés és az első gyermek születése után történik meg. Ezek az esetek a helyi egyházaknak adnak fel égető lelkipásztori kérdéseket, mert súlyos következményekkel járnak mind vallásilag, mind erkölcsileg (pl. a házasság iránti vallásos érzék elvesztése, amennyiben a házasságot Isten és az ő Népe közötti Szövetség képének tekintjük; a szentségi kegyelemtől való megfosztottság; súlyos botrány), de társadalmilag is (pl. a család fogalmának eltörlése, a hűség általános megfogyatkozása, a gyermekek lelki sérülései, az önszeretet túlzásai). Az egyházi közösség és a pásztorok törődjenek azzal, hogy minden egyes esetben megismerjék az együttélés okait. Okosan és tisztelettel közeledjenek az így együttélőkhöz, hogy türelmes és szeretetteljes felvilágosításuk a keresztyén családok tanúságtételével együtt utat nyithasson kapcsolatuk rendezéséhez. Mindenekelőtt azonban meg kell előzni az ilyen kapcsolatok kialakulását azáltal, hogy a fiatalokat vallásilag is, erkölcsileg is a hűségre nevelik: megismertetik velük annak a hűségnek természetét, feltételeit és külső formáit, amely nélkül az igazi szabadság lehetetlen; segítik őket a lelki érlelődésben és feltárják előttük a szentségi házasság emberi és természetfölötti kincseit. Isten Népe a hivatalos hatóságoknál is szót kell emelnie, hogy e hatóságok is szálljanak szembe azokkal az irányzatokkal, melyek szétzilálják a társadalmat és ártanak az egyes polgárok méltóságának, boldogulásának és üdvösségének; s hogy törekedjenek arra, hogy a közvéleményben ne csökkenjen a házasság és a család intézményének megbecsülése. Mivel pedig sok helyen az igazságtalanul berendezett vagy fejletlen társadalmi-gazdasági struktúrákból adódó nyomorúság miatt a fiatalok nem tudnak úgy megházasodni, ahogyan kellene, a társadalom és a hatóságok gondoskodjanak a törvényes házasságról azáltal, hogy családi bért adnak, biztosítják a családi élethez szükséges lakást, s megteremtik a megfelelő élet- és munkakörülményeket.

82. KATOLIKUS HIVŐK CSAK POLGÁRI HÁZASSÁGBAN

Az is egyre gyakrabban előfordul, hogy katolikusok -- ideológiai vagy gyakorlati megfontolások alapján -- csupán polgári házasságot akarnak kötni és elutasítják vagy legalábbis elodázzák a szentségi házasságot. Az ilyenek nem azonosíthatók minden további

nélkül azokkal, akik a kötelék nélküli szabad szerelemben élnek, mert legalább bizonyos mértékben vállalnak egy adott és valamennyire stabil életformát, ámbar gyakran fenntartják maguknak a válás lehetőségét. Amikor a házastársak azt akarják, hogy az Allam nyilvánosan ismerje el e köteléket, késznek mutatkoznak arra, hogy az előnyökkel együtt a kötelezettségeket is vállalják. Mindezek ellenére egy ilyen megoldást az Egyház nem fogadhat el. Ilyenkor a lelkipásztoroknak arra kell törekedniük, hogy megértessék: az életforma megválasztása szükségszerűen összetartozik a vallott hittel, s amennyire lehetséges, törekedniük kell arra, hogy ezeket az embereket rávezessék házasságuk keresztény elvek szerinti rendezésére és folytatására. S bármilyen nagy szeretettel kezelik őket, bármennyire sürgetik a vallásos közösséggel való egységet, a szentségekhez, sajnos, az Egyház pásztorai nem bocsáthatják őket.

83. ELVÁLT, DE ÚJRA NEM HÁZASODOTT HÁZASTÁRSÁK

Különböző okok -- pl. a kölcsönös megnemértés vagy a személyes kapcsolatra való megnyílás képtelensége, s ehhez hasonló -- az érvényes házasságot sajnos gyakran orvosolhatatlan szakadáshoz vezetnek. Nyilvánvaló, hogy a válást végső orvosságnak kell tekinteni, miután minden más jóakarató törekvés meghiúsult. Az elvált házastársnak, főleg az ártatlannak sorsa a magány és egyéb nehézségek lesznek. Ilyenkor az egyházi közösségnek nagyobb támaszt kell nyújtania, mint máskor: ki kell fejeznie megbecsülését és együttérzését, hogy a lelki közösség megbízható támogatása által az ilyen házastárs a különböző nehézségek ellenére is meg tudja őrizni a hűségét. Abban is segíteni kell őt, hogy ápolja a megbocsátás kötelező erényét, amely a keresztény szeretet sajátja, s azt a jóakaratot, hogy a maga részéről kész legyen a korábbi házasság folytatására. Hasonló annak a házastársnak az esete, aki elvált, de mivel tudja, hogy a házassági kötelék felbonthatatlan, nem keres újabb kapcsolatot, hanem arra törekszik, hogy eleget tegyen családi kötelezettségeinek és a keresztény élet elvárásainak. Hűségének és keresztény állhatatosságának példája különleges erejű tanúságtétel lesz a világ és az Egyház előtt, ezért az Egyháztól fokozottan igényli a szeretetet és a szükséges támogatást, s ilyenkor a szentségek vételének nincs akadálya.

84. ELVÁLT ÉS ÚJRA MEGHÁZASODOTT EMBEREK

A mindennapos tapasztalat sajnos azt mutatja, hogy az elváltak többnyire újabb kapcsolatot keresnek, természetesen katolikus házasságkötés nélkül. Mivel rosszról van szó, amely mint minden más rossz egyre szélesebb körben fertőz a katolikusok között is, e problémával gondosan és késlekedés nélkül szembe kell néznünk. A Szinodus atyái e kérdést is tanulmányozták. Az Egyház ugyanis, amely arra alapított, hogy minden embert, de elsősorban a megkeresztelteket elvezesse az üdvösségre, azokat sem hagyhatja magukra, akik egy szentségi házasság megkötése után újabb házasságra akarnak lépni. Ezért fáradozik az Egyház, s anélkül, hogy belefáradna, a jövőben is törődik azzal, hogy ezeknek az embereknek is rendelkezésére álljanak az üdvösség eszközei. A pásztorok tudják, hogy az igazság iránti szeretet arra kötelezi őket, hogy helyesen különböztessék meg egymástól a konkrét helyzeteket. Másképp kell tekinteni ugyanis azokat, akik őszinte lélekkel próbálták megőrizni első házasságukat, de teljesen igazságtalanul elhagyták őket, és másképp azokat, akik saját, súlyos bűnükkel feldúlták a kánonjogilag érvényes házasságukat. Végül olyanok is vannak, akik új életközösséget kezdenek a gyermekek nevelése kedvéért, s olykor lelkiismeretükben biztosak afelől, hogy az előző, helyrehozhatatlanul tönkrement házasság soha nem volt érvényes.

A Szinodussal együtt sürgetve buzdítjuk a pásztorokat és az egész hívő közösséget, hogy támogassák az elváltakat: gondoskodásukkal és szeretetükkel óvják meg őket az Egyháztól való elszakadás érzésétől, hiszen megkeresztelt emberek, részesei lehetnek az Egyház életének és részt is kell benne venniük. Ezért buzdítsák őket arra, hogy hallgassák Isten igéjét, vegyenek részt a Szentmisén, imádkozzanak állhatatosan, gyakorolják a szeretet cselekedeteit, működjenek együtt az igazságosság megvalósításáért, a gyermekeket a keresztény hitben neveljék, éljen bennük a bűnbánat lelkiülete és rendszeresen tartsanak bűnbánatot, hogy így napról napra kisedjék Isten kegyelmét. Az Egyház imádkozik értük, megerősíti őket, s mint irgalmas Anyjuk támogatja őket a hitben és a reményben. "

Mindazonáltal az Egyház megerősíti a Szentírásra támaszkodó hagyományát, mely szerint a válás után újra megházasodott híveket nem engedi szentáldozáshoz járulni. Ugyanis ők maguk akadályozzák meg, hogy szentáldozásban részesülhessenek, mert állapotuk és életkörülményeik objektíven ellentmondanak annak a Krisztus és Egyháza közötti szeretetnek, amelyet az Eucharisztia jelez és megvalósít. De van e fegyelemnek egy különleges lelkipásztori indoka is: ha az ilyen embereket az Eucharisziához bocsátaná, az Egyháznak a házasság felbonthatatlanságáról szóló tanítására vonatkozóan tévedés és zavar támadna a hívőkben. A bűnbánat szentségében való kiengesztelődés -- amely utat nyit az Eucharisziához -- csak azoknak engedhető meg, akik bánkódván amiatt, hogy megsértették Krisztus hűségének és Szövetségének jelét (a felbonthatatlan házasságot) őszintén késznek mutatkoznak arra, hogy a továbbiakban olyan életet élnek, amely már nem ellenkezik a házasság felbonthatatlanságával. Ez azonban valójában azt követeli, hogy valahányszor a férfi és a nő súlyos okok -- pl. a gyermekek nevelése -- miatt nem tehet eleget a szétválás követelményének, "vállalják magukra azt a kötelezettséget, hogy teljes megtartóztatásban élnek, azaz tartózkodnak az olyan cselekedetektől, amelyek csak a házastársakat illetik meg".[180]

A szentségi házasság iránti tisztelet, valamint a házastársak és családtagjaik, illetve az egész hívő közösség megbecsülése tiltja, hogy a lelkipásztor bármilyen oknál fogva, vagy bármilyen lelkipásztori megfontolásból valamilyen szertartással hozzájáruljon az elváltak második házasságához. Egy ilyen szertartás ugyanis azt fejezné ki, hogy az új házasság érvényes szentségi házasság, és ezzel tévedést okozna a korábbi, érvényes házasság felbonthatatlanságára vonatkozóan. Amikor az Egyház így jár el, a hűségről tesz tanúságot Krisztus és az Ő igazsága iránt, s egyúttal anyai érzülettel viseltetik e gyermekei, s leginkább azok iránt, akiket korábbi házastársuk ártatlanságuk ellenére elhagyott. Emellett az Egyház szilárd bizalommal hiszi, hogy mindazok, akik elhagyták az Úr parancsát és most is ilyen állapotban élnek, elnyerhetik Istentől a megtérés és az üdvösség kegyelmét, ha kitartanak az imádságban, a bűnbánatban és a szeretetben.

85. AKIK CSALÁD NÉLKÜL ÉLNEK

Végül szeretnénk szólni néhány szót az emberekről, akiket konkrét életkörülményeik miatt -- gyakran megfontolt akaraton kívül -- különleges módon is Krisztus Szívéhez közelállónak gondolunk, s méltónak tartjuk őket arra, hogy az Egyház és pásztorai szeretettel és gondoskodással törődjenek velük. A földön sok olyan ember él, akik sajnos semmi módon nem tartoznak családhoz, amelyről fentebb oly sokat mondtunk. Sokan igen sanyarú körülmények között élnek; vannak helyek, ahol férfiak és nők válogatás nélkül együtt élnek, nyomorúságos lakáskörülmények között, rendezetlen és átmeneti kapcsolatokban, s a kultúra javainak hiánya lehetetlenné teszi, hogy esetükben igazán családról lehessen beszélni. Ismét

mások különböző okok miatt egyedül maradtak az emberek között. Mindazonáltal nekik is szól a "családról szóló Evangélium". Ami a legszegényebbeket illeti, róluk már beszéltünk, amikor hangsúlyoztuk, hogy helyzetük megoldása érdekében olyan politikai szintű cselekvésre van szükség, amely segíthet az embertelen körülmények felszámolásában. Ez a feladat az egész társadalmat terheli, de sajátos feladata és a belőle fakadó felelősség miatt különleges terhe a hivatalos szervezeteknek és a családoknak is, melyeknek vállalniuk kell az emberiséget és a segíteni akarást. Azok számára, akik a természetes család nélkül élnek, szélesebbre kell tárnunk az Egyház, e nagyobb család kapuit, amely szinte megtestesül az egyházmegyei plébániai családban, a "bázisoknak" nevezett egyházi közösségekben és az apostolkodó mozgalmakban. E földön senki sem él család nélkül, az Egyház ugyanis mindenkinek -- elsősorban azoknak, akik "fáradoznak és meg vannak terhelve" [181] -- otthona és családja.

86. BEFEJEZÉS

Apostoli Buzdításunk végén a lelkünk aggodással fordul hozzátok házasársak, édesapák és édesanyák;

hozzátok fiúk és leányok, akikben az Egyház és a világ jövője és reménye rejlik, s akik a már közeledő harmadik évezredben a család dinamikus erővel rendelkező oszlopai lesztek; hozzátok tisztelendő és szeretett Testvérek a püspökségben és papságban; a nekünk oly drága szerzetesekhez és szerzetesnőkhöz, akik az Úrnak szenteltétek magatokat és a házasársaknak az Isten iránti szeretet legértékesebb tanúságát tesztitek; hozzátok egészséges gondolkodású emberek, akik bármilyen nevet viseltek, aggodtok a család sorsa miatt.

Az emberi nem jövője a családtól függ!

Elengedhetetlen és fontos feladat tehát, hogy minden jóakarató ember vállalja a kötelezettséget, hogy őrizze és ápolja a család javait. Erre vonatkozóan az Egyház gyermekeit különösen is tevékenységre buzdítjuk. Nekik ugyanis, mert a hitben látják Isten csodálatos tervét, több okuk van arra, hogy a családot támogassák, különösen most a kegyelem és szorongatás idejében.

Elsősorban az Egyház gyermekeinek kell szeretniük a családot.

Ezt a komoly és határozott parancsot kapták. Szeretni a családot azt jelenti: becsülni és állandóan támogatni értékeit és képességeit. Szeretni a családot ugyanaz, mint fölismerni a reálveszélyeket és bajokat, azért, hogy le lehessen azokat győzni. Szeretni a családot azt jelenti, hogy törekszenek azon feltételek és körülmények megteremtésére, melyek elősegítik a család fejlődését. A szeretet kiemelkedő módja az is, ha korunk keresztény családjainak -- melyeket gyakran megkísért a kislelkűség és a félelem a növekvő nehézségek miatt -- újra visszaadjuk az önbizalmat, amely a természet és a kegyelem segítségére és arra a küldetésre támaszkodik, amelyet Isten bízott a családra. "Korunk családjainak vissza kell térniük az eszményhez! Krisztust kell követniük!" [182]

A keresztényeknek az a feladata, hogy *örömteli étellel és meggyőződéssel hirdessék a családról szóló "jó hirt"*. A családnak föltétlenül szüksége van arra, hogy újra meg újra hallja ezt az örömhírt és mélységesen megértse azokat a hiteles szavakat, amelyek mibenlétét, belső erőit és küldetésének fontosságát megmutatják Isten és az emberek Városában. Az Egyház ismeri az utat, melyen a család behatolhat a maga igazsága mélységeibe. Ezt az utat azonban -- amelyet az Egyház Krisztus iskolájában és a történelemben ismert meg, a Szentlélek ragyogó világosságától megvilágosítottan -- nem kényszer hatása alatt, hanem szüntelenül a Lélek indítását tapasztalva, félelem nélkül mutatja meg mindenkinek. Sőt ezt az utat nagy reménységgel tanítja, mert tudja, hogy a "jó hír" magában foglalja a kereszt szavát is. De a család épp a kereszt által juthat el létének és szeretete tökéletességének beteljesülésére. Kérjük tehát az összes keresztényeket, hogy *szívesen és bátran működjenek együtt minden jóakarató emberrel*, akik felelősséget éreznek a család szolgálata iránt. Mindazok, akik az Egyházban a család szolgálatára szenteljk magukat -- akár egyes emberek, akár csoportok, egyesületek vagy mozgalmak -- az Egyház nevében és vezetésével sok ember és intézmény együttműködését valósítják meg egyazon cél érdekében. Ez az együttműködés -- miközben megőrzi az Evangélium és az ember kiváló értékei iránti hűséget -- elősegítheti a család gyorsabb és teljesebb fejlődését, s ugyanakkor megvalósíthatja a törvényes pluralizmust is. Most pedig, amikor befejezzük ezt a lelkipásztori üzenetet, amely arra irányul, hogy mindenki lelkét fölébresszük a keresztény család -- nehéz ugyan, de vonzó -- problémáinak figyelmes vizsgálatára, a Názareti Család oltalmát kérjük. Isten titokzatos terve szerint ugyanis Isten Fia sok esztendőn át e Családban élte rejtett életét. Ezért ez a Család az összes keresztény családok példája és ősmintája. Ez a Család -- amely a földkerekségen egyetlen -- miután megtapasztalta az üldözöttséget és a száműzetést, szegény, névtelen és hallgatag életét Palesztina egy kicsiny városában élte: Istent azonban utólérhetetlen módon tisztelte. Lehetetlen tehát, hogy az összes keresztény családokat, sőt a földkerekség összes családjait ne segítse abban, hogy mindennapos kötelességeiket teljesítsék, elviseljék az élet nehézségeit, nagylelkűen segítsenek mások nyomorúságán, s hogy Isten rájuk vonatkozó tervét örömmel valósítsák meg. Szent József, az "igaz férfi", a fáradhatatlan munkás és a rábízott kincsek feddhetetlen öre segítse, oltalmazza és világosítsa meg mindig a családokat. Szűz Mária, az Egyház Anyja legyen a "családi egyház" Anyja is, és az ő anyai oltalma alatt minden keresztény család legyen valóban "kicsi Egyház", amelyben fölragyog és megelevenedik Krisztus Egyházának misztériuma. Ő, az Úr szolgálóleánya, legyen az Isten akaratát alázatosan és készségesen teljesítő lélek példaképe. Ő, a kereszt alatt álló fájdalmas Anya legyen velünk, hogy csillapítsa a fájdalmakat és törölje le mindazok könnyeit, akiket családjuk nehézségei gyötörnek. Az Úr Krisztus, a mindenség Királya és a családok Királya, mint Kánában, legyen jelen minden keresztény otthonban és adjon örömet, nyugalmat és erőt. Tőle kérjük Királyságának ünnepén, hogy minden család ismerje föl: mit kell tennie azért, hogy eljöjjön az emberek közé az ő Országa, "az igazság és élet, a kegyelem és szentség, az igazságosság és szeretet Országa",[183] amely felé az egész emberiség tart. Végezetül az Úr Krisztusnak, Máriának és Józsefnek ajánlunk minden egyes családot. Az ő szívükre és gondjukra bizzuk ezt a buzdítást is: Ők adják meg nektek, Tisztelendő Testvérek és szeretett Gyermekeim, hogy lelketek megnyíljék a világosság előtt, amelyet az Evangélium áraszt minden családra. Miközben mindnyájatokat imáinkba foglalunk, szívből adjuk rátok az Apostoli áldást az Atya, a Fiú és a Szentlélek nevében.

Kelt Rómában Szent Péternél, 1981-ben november 22-én, Krisztus Király ünnepén,
pápaságunk negyedik évében.

II. JÁNOS PÁL PÁPA

Jegyzetek:

- [1] Vö. Gaudium et spes 52. p.
- [2] Vö. II. János Pál pápa homíliája a VI. Püspöki Szinódus megnyitása alkalmából (1980. szept. 26.): AAS 72 (1980), 1008. o. A homíliát kivonatatosan ismerteti: Magyar Kurír 1980. okt. 2-i száma.
- [3] Vö. Ter 1-2. ff.
- [4] Vö. Ef 5. f.
- [5] Vö. Gaudium et spes 47. p.; II. János Pál pápa Appropinquat iam kezdetű levele (1980. aug. 15.): AAS 72 (1980), 791.0.
- [6] Vö. Mt 19,4
- [7] Vö. Gaudium et spes 47. p.
- [8] Vö. II. János Pál pápa beszéde a Püspöki Szinódus Titkárságához (1980. febr. 23.): Insegnamenti di Giovanni Paolo II. III, 1 (1980), 472-476.
- [9] Vö. Gaudium et spes 4. p.
- [10] Vö. Lumen gentium 12. p.
- [11] Vö. 1Jn 2,20
- [12] Vö. Lumen gentium 35. p.
- [13] Vö. Lumen gentium 12. p.; Hittani Kongregáció Mysterium Ecclesiae kezdetű nyilatkozata 2. p.: AAS 65 (1973) 398-400. o.
- [14] Vö. Lumen gentium 12. p.; Dei Verbum 10. p.
- [15] Vö. II. János Pál pápa homíliája a VI. Püspöki Szinódus megnyitása alkalmából (1980. szept. 26.): AAS 72 (1980), 1008. o.
- [16] Vö. Szent Ágoston: De Civitate Dei XIV. 28. CSEL 40, II, 56 sk. o.
- [17] Gaudium et spes 15. p. SZIT. 454. o.
- [18] Vö. Ef 3,8; Gaudium et spes 44. p.; Ad gentes 15. és 22. p.
- [19] Vö. Mt 19,4 skk.
- [20] Vö. Ter 1,26 sk.
- [21] 1Jn 4,8
- [22] Gaudium et spes 12. p.
- [23] Gaudium et spes 48. p.
- [24] Vö. pl. Oz 2,21; Jer 3,6-12; Iz 54. f.
- [25] Vö. Ez 16,25
- [26] Vö. Oz 3. f.
- [27] Vö. Ter 2,24; Mt 19,5
- [28] Vö. Ef 5,32 sk.
- [29] Tertullianus: Ad uxorem II. VIII. 6-8.: CCL. I. 393.
- [30] Vö. Trienti Egyetemes Zsinat, Sessio XXIV. can. 1: I. D. Mansi: Sacrorum Conciliorum Nova et Amplissima Collectio 33, 149 sk.
- [31] Vö. Gaudium et spes 48. p.
- [32] II. János Pál pápa beszéde a "Centre de Liaison des Equipes. de Recherche" intézet küldötteihez 3 (1979. nov. 3.): Insegnamenti di Giovanni Paolo II. II, 2 (1979), 1032. o.
- [33] Uo.
- [34] Vö. Gaudium et spes 50. p.
- [35] Vö. Ter 2,24
- [36] Ef 3,15
- [37] Vö. Gaudium et spes 78. p.
- [38] Aranyszájú Szent János: De virginitate X.: PG 48, 540. o.
- [39] Vö. Mt 22,30
- [40] Vö. 1Kor 7,32-35

- [41] Vö. Perfectae caritatis 12. p.
- [42] Vö. XII. Pius pápa Sacra virginitas kezdetű enciklikája II.: AAS 46 (1954), 174 skk.
- [43] Vö. II. János Pál pápa: Novo incipiente kezdetű levele 9 (1979. ápr. 8.): AAS 71 (1979), 410. o.
- [44] Gaudium et spes 48. p.
- [45] 10. pont: AAS 71 (1979), 274. o.; SZIT 30. o.
- [46] Mt 19,6; vö. Ter 22,24
- [47] II. János Pál pápa beszéde a jegyesekhez 4 (Kinshasa, 1980. máj. 3.): AAS 72 (1980), 462. o.
- [48] Gaudium et spes 49. p.; SZIT 475. o. Vö. az előző jegyzetben idézett beszéd.
- [49] Gaudium et spes 48. p. SZIT 474. o.
- [50] Vö. Ef 5,25
- [51] Mt 19,8
- [52] Jel 3,14
- [53] Vö. 2Kor 1,20
- [54] Vö. Jn 13,1
- [55] Mt 19,6
- [56] Róm 8,29
- [57] Aquinói Szent Tamás: Summa Theologiae II-II. 14, 2. ad 4.
- [58] Lumen gentium 11. p.; vö. Apostolicam actuositatem 11. p.
- [59] Gaudium et spes 52. p.
- [60] Vö. Ef 6,1-4; Kol 3,20 sk.
- [61] Vö. Gaudium et spes 48. p.
- [62] Jn 17,21
- [63] Vö. Gaudium et spes 24. p.
- [64] Ter 1,27
- [65] Gal 3,26.28
- [66] II. János Pál pápa: Laborem exercens kezdetű enciklikája 87-92. pp. Szent István Társulat 1981. 69-72. o.
- [67] Ter 2,18
- [68] Ter 2,23
- [69] Szent Ambrus: Exameron V, 7, 19. CSEL: 32, I, 154.
- [70] VI. Pál pápa: Humanae vitae kezdetű enciklikája 9. p. AAS 60 (1968), 468. o. Magyarul: Vigilia 1968. november, 721-734. o.
- [71] Vö. Ef 5,25
- [72] II. János Pál pápa beszéde a Terniből érkezett zarándokokhoz 3-5 (1981. márc. 19.): AAS 73 (1981), 268-271. o.
- [73] Vö. Ef 3,15
- [74] Gaudium et spes 52. p.
- [75] Lk 18,16; vö. Mt 19,14 és Mk 10,14
- [76] II. János Pál pápa beszéde az ENSZ-ben 21 (1979. okt. 2.): AAS 71 (1979), 1159. o.
- [77] Lk 2,52
- [78] Gaudium et spes 48. p.
- [79] II. János Pál pápa beszéde az "International Forum on Active alting" résztvevőikhez 5 (1980. szept. 5.): Insegna-menti di Giovanni Paolo II. III, 2 (1980), 539. o.
- [80] Ter 1,28
- [81] Ter 5,1 skk.
- [82] Gaudium et spes 50. p. SZIT. 476. o.
- [83] A Szinódus 22. javaslata. A Humanae vitae-ben: "Mindazonáltal az Egyház, miközben az embereket figyelmezteti a természettörvény megtartására, melyet az Egyház állandó

tanításával értelmet, szükségesnek tartja, hogy a házaset; önmagában, minden esetben őrizze meg az emberi élet továbbadására szóló rendeltetését": AAS 60 (1968), 488. o.

[84] Vö. 2Kor 1,19; Jel 3,14

[85] Vö. A VI. Püspöki Szinódus üzenete korunk keresztény családjaihoz 5 (1980. okt. 24). Magyarul teljes terjedelmében: Magyar Kurír 1980. október 30-31.

[86] Gaudium et spes 51. p.: SZIT. 477. o.

[87] Humanae vitae 7. p: AAS 60 (1968), 485. o.

[88] Humanae vitae 12. p: i. m. 488. sk. o.

[89] Humanae vitae 14. p: i. m. 490. o.

[90] Humanae vitae 13. p: i. m. 489. o.

[91] Gaudium et spes 51. p.

[92] Humanae vitae 29. p: i. m. 501. o.

[93] Humanae vitae 25. p: i. m. 498. o.

[94] Humanae vitae 21. p: i. m. 496. o.

[95] II. János Pál pápa beszéde a VI. Püspöki Szinódus zárása alkalmából 8 (1980. okt. 25.): AAS 72 (1980), 1083. o. Kivonatossan közli: Magyar Kurír 1980. október 27.

[96] Humanae vitae 28. p.: i. m. 501. o.

[97] II. János Pál pápa beszéde a "Centre de Liaison des Equipes de Recherche" küldötteihez 9 (1979. nov. 3.): Insegnamenti di Giovanni Paolo II. II, 2 (1979), 1053. o.; Vö. Az Afrikai és Európai családok Első Kongresszusához intézett beszéd (1981. jan. 15.): L'Osservatore Romano 1981. jan. 16.

[98] Humanae vitae 25. p.: i. m. 499. o.

[99] Gravissimum educationis 3. p.: SZIT 190. o.

[100] Gaudium et spes 35. p.

[101] Aquinói Szent Tamás: Summa contra Gentiles. IV. 58.

[102] Gravissimum educationis 2. p.: SZIT 190. o.

[103] VI. Pál pápa: Evangelii nuntiandi kezdetű apostoli buzdítása 71. p.: SZIT 537. o.

[104] Gravissimum educationis 3. p.

[105] Apostolicam actuositatem 11. p.

[106] Gaudium et spes 52. p.

[107] Apostolicam actuositatem 11. p.

[108] Róm 12,13

[109] Mt 10,42

[110] Gaudium et spes 30. p.

[111] Dignitatis humanae 5. p.

[112] A Szinódus 42. javaslata.

[113] Lumen gentium 31. p.

[114] Lumen gentium 11; Apostolicam actuositatem 11; vö. II. János Pál pápa beszéde a Szinódus megnyitása alkalmából 3 (1980. szept. 26.): AAS 72 (1980), 1008. o.

[115] Lumen gentium 11. p.

[116] Vö. Lumen gentium 41. p.

[117] Vö. ApCsel 4,32

[118] Humanae vitae 9. p: i. m. 486. o.

[119] Gaudium et spes 48. p: SZIT 475. o.

[120] Dei Verbum 1. p.

[121] Vö. Róm 16,26

[122] Humanae vitae 25. p.: i. m. 498. o.

[123] Evangelii nuntiandi 71. p.: SZIT 537. o.

[124] Vö. A Latin-amerikai Püspökök III. Általános Konferenciájához intézett beszéd IV. a. (1979. jan. 28.): AAS 71 (1979), 204. o.

- [125] Lumen gentium 35. p.
- [126] II. János Pál pápa: Catechesi tradendae kezdetű apostoli buzdítása 68. p.: Korunk hitoktatásáról. Szent István Társulat 1980, 246. o.
- [127] Ua., 36. P.
- [128] Vö. 1Kor 12,4 skk; Ef 4,12 sk.
- [129] Mk 16,15
- [130] Lumen gentium 11. p.
- [131] 131.ApCsel 1,8
- [132] 132.Vö. 1Pt 3,1 sk.
- [133] 133.Lumen gentium 35; Apostolicam actuositatem 11. p.
- [134] 134.Vö. ApCsel 18. f; Róm 16,3 sk.
- [135] Ad gentes 39. p.
- [136] Apostolicam actuositatem 30. p.
- [137] Lumen gentium 10. p.
- [138] Gaudium et spes 49. p.
- [139] Gaudium et spes 48. p.: SZIT 475. o.
- [140] Lumen gentium 41. p.
- [141] Sacrosanctum Concilium 59. p.
- [142] Vö. 1Pt 2, 5; Lumen gentium 34. p.
- [143] Lumen gentium 34. p.: SZIT 64. o.
- [144] Sacrosanctum Concilium 78. p.
- [145] Vö. Jn 19,34
- [146] 25.: AAS 60 (1968), 499. o.
- [147] Ef 2,4
- [148] II. János Pál pápa: Dives in misericordia kezdetű enciklikája 13. p.
- [149] Vö. 1Pt 2,5
- [150] Mt 18,19 sk.
- [151] Gravissimum educationis 3. p.: SZIT 190. o.; vö. Catechesi tradendae 36. p.
- [152] Az 1976. aug. 11-én, az általános kihallgatáson elhangzott beszéd: Insegnamenti di Paolo VI. XIV (1976), 640. o.
- [153] Sacrosanctum Concilium 12. p.
- [154] Vö. Institutio generalis de Liturgia Horarum 27. p.
- [155] VI. Pál pápa: Marialis cultus kezdetű apostoli buzdítása 52-54. p.: AAS 66 (1974), 160. o.
- [156] II. János Pál pápa beszéde a "Mentorella" nevű búcsújáróhelyen (1978. okt. 28.): Insegnamenti di Giovanni Paolo II. I (1978), 78 sk. o.
- [157] Vö. Apostolicam actuositatem 4. p.
- [158] Vö. Az észak-amerikai Püspökökhöz intézett beszéd (1978. szept. 21.): AAS 70 (1978), 767. o.
- [159] Róm 8,2
- [160] Róm 5,5
- [161] Vö. Mk 10,45
- [162] Lumen gentium 36. p.
- [163] Apostolicam actuositatem 8. p.: SZIT 320. o.
- [164] A VI. Püspöki Szinódus üzenete a keresztyén családok-hoz 12. p.
- [165] II. János Pál pápa beszéde a latin-amerikai Püspökök III. Általános Konferenciájához IV. a. (1979. jan. 28.): AAS 71 (1979), 204. o.
- [166] Vö. Sacrosanctum Concilium 10. p.
- [167] Vö. A házasságkötés szertartása 17. p.
- [168] Sacrosanctum Concilium 59. p.

- [169] Perfectae caritatis 12. p.: SZIT 266. o.
- [170] 3-4. sz. (1980. nov. 29.): Insegnamenti di Giovanni Paolo II. III, 2 (1980), 1453. o.
- [171] VI. Pál pápa beszéde a Tömegtájékoztatási Világnap alkalmából (1969. ápr. 7.): AAS 61 (1969), 455. o.
- [172] II. János Pál pápa beszéde a Tömegtájékoztatási Világnap alkalmából (1980. május 1.): Insegnamenti di Giovanni Paolo II. III, 1 (1980) 1042. o.
- [173] II. János Pál pápa beszéde a Tömegtájékoztatási Világnap alkalmából (1981. máj. 10.): L'Osservatore Romano 1981. május 22.
- [174] Uo.
- [175] VI. Pál pápa beszéde a Tömegtájékoztatási Világnap alkalmából (1969. ápr. 7.): AAS 61 (1969), 456. o.
- [176] Uo.
- [177] L. 172. jegyzet, 1044. o.
- [178] Vö. VI. Pál pápa: Matrimonia mixta kezdetű motu proprioja 4-5: AAS 62 (1970), 257 skk.; vö. II. János Pál pápa beszéde a Keresztény Egységtitkárság plenáris Ülésén (1981. nov. 13.): L'Osservatore Romano 1981. nov. 14.
- [179] In quibus rerum circumstantiis kezdetű instrukció (1972. jún. 15.): AAS 64 (1972), 518-525. o.; és az 1973. okt. 17-i Közlemény: AAS 65 (1973), 616-619. o.
- [180] II. János Pál pápa homíliája a VI. Püspöki Szinódus zárása alkalmából 7 (1981. okt. 25.): AAS 72 (1981), 1082. o.
- [181] Vö. Mt 11,28
- [182] II. János Pál pápa Appropinquat iam kezdetű levele 1 (1980. aug. 15.): AAS 72 (1980), 791. o.
- [183] Krisztus Király ünnepének prefációja.